

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap BİÇER

155150117

Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Volkan TATAR

İstanbul, 2018

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: **Mehtap BİÇER**

KABUL VE ONAY

Mehtap BİÇER tarafından hazırlanan “**Türk Dış Politikasında Uluslararası Örgütler**” başlıklı bu çalışma, 19.10.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Volkan TATAR

Üye:

Üye:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ümit ATAMAN

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Dış Politikasında Uluslararası Örgütler**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mehtap BİÇER

ONAY

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkesinde erişime açılabilir.
- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Mehtap BİÇER

ÖZET
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Mehtap BİÇER

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Volkan TATAR

Ekim, 2018-143 sayfa

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak günümüze kadar süren Türk Dış Politikasının, bazı belirgin özellikleri ön plana çıkmaktadır. Başlangıçtan itibaren statükoyu koruma çabası buna verilebilecek en önemli örnektir. Devletlerarası ilişkilere önem ve çeşitli anlaşmalar ile güvenlik sağlamaya yönelik bir dış politika iki savaş arası dönemde göze çarparken, II. Dünya Savaşının sona ermesi ile Türk dış politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasal sistem de bir dönüşüm yaşamış ve bu yeni güç dengesi birçok ülkeyi etkilediği gibi, Türkiye açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Soğuk Savaş döneminin başlaması ile beraber ortaya çıkan yenedünya düzeni, tüm devletlerin dış politikalarında o veya bu şekilde etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sonlarında belirginleşmeye başlayan bu bölünme, iki kutuplu bir dünya ile sonuçlanmıştır. Türkiye Batılı liberlizmini temel alan, çok partili, serbest piyasa ekonomisi temelinde örgütlenmelerde yer almış, savunma çabasını da NATO ittifakı ile belirlemiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye özellikle bölgesel seviyede oldukça etkili bir dış politika takip etmeye başlamıştır. Takip etmeye başladığı çok yönlü aktif ve birleştirici dış politika Türkiye'nin kendi önceliklerinden ziyade ortaya çıkan ilerlemelerin bir direnmesi sonucu olmuştur. Uluslararası siyasetin ülkeler arasında ilişkileri mecburi kıldığı ve toplumların birbirlerine karşı bağımlılığının giderek fazlaştığı küreselleşme sürecinde, Türk dış politikasında uluslararası örgütlerin rolünü giderek daha bariz hale geldiği gözlenmektedir. Uluslararası ilişkilerde gün geçtikçe önem arz eden askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel örgütlenmeler, Türk dış politikasına da etki etmekte ve çoğu zaman bu dış politikayı yönlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Uluslararası Örgütler, Dış Politika

ABSTRACT
TURKISH FOREIGN POLICY, INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Mehtap BİÇER

Master's Thesis, Department of International Relations

Advisor: Dr. Lecturer Volkan TATAR

October, 2018-143 pages

Some important features of Turkish Foreign Policy, which started from the first years of the Republic to the present day, come to the fore. The effort to maintain the status quo from the beginning is the most important example of this. The importance of interstate relations and a foreign policy aimed at providing security through various agreements stand out during the interwar period. With the end of World War II, a significant change was experienced in Turkish foreign policy. II. After World War international political system has experienced a transformation and the new balance of power as it affects many countries, it has revealed important results in terms of Turkey. The new world order, which emerged with the beginning of the Cold War period, was effective in one way or another in the foreign policies of all states. II. This division, which began to appear at the end of World War II, resulted in a bipolar world. Based on the liberalizm western Turkey, multiparty, have been involved in the organization on the basis of a free market economy, it has determined efforts to defend the NATO alliance. Since the 1990s, Turkey began to follow quite especially effective foreign policy at the regional level. Start following the versatile active and unifying Turkey's foreign policy has been a result of the progress made rather than resist their priorities. In the process of globalization, where international politics compels relations between countries and the dependence of societies on each other is growing, the role of international organizations in Turkish foreign policy has become increasingly apparent. Military, political, economic and cultural organizations, which are increasingly important in international relations, have an impact on Turkish foreign policy and often lead this foreign policy.

KeyWords: Turkish Foreign Policy, International Organizations, Foreign Policy.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, yoğun akademik çalışmaları arasında zamanını ayırarak benimle sürekli ilgilenen ve bana yol gösteren, başta kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Volkan TATAR'a, ilgi ve desteğinden ötürü teşekkürlerimi sunarım. Yardımlarını esirgemeyen ve beni her konuda destekleyen annem Elmas AYAN' a, eğitimime çok büyük katkısı olan babam Mürsel AYAN'a, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmam boyunca bana destek olan aileme ve bana her daim güvenen, yanımda olan sevgili eşim Eriş BİÇER'e yardımlarından ötürü sonsuz teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2018

Mehtap BİÇER

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problemin Tespiti	1
1.2. Çalışmanın Amacı	3
1.3. Çalışmanın Metodolojisi.....	3
1.4. Çalışmanın Ünitelerinin Planı	4
1.5. Çalışmanın Hipotezi	6
1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları	6

2. BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA VE TÜRK DIŞ POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

2.1. Tanım Olarak Dış Politika	9
2.1.1. Dış Politikanın Tarihçesi	10
2.1.2. Dış Politika Analizi	12
2.1.3. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler	13
2.1.4. Dış Politikanın Amaçları	17

2.1.5. Dış Politikanın Stratejileri	18
2.2. Türk Dış Politikası.....	19
2.2.1. Türk Dış Politik'anın Temel İlkeleri	19
2.2.2. Türkiye'nin Dış Politika Öncelikleri	21
2.2.3. Dönemsel Olarak Türk Dış Politikası	26
2.2.3.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1920-1938).....	26
2.2.3.2. II. Dünya Savaşı Türk Dış Politikası (1939-1945)	34
2.2.3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası (1945-1990)	37
2.2.3.4. 1990 ve Sonrası Türk Dış Politikası (1990-)	46

3. BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE ÜYELİK

3.1. Tanım Olarak Uluslararası Örgütler	54
3.1.2. Uluslararası Örgüt Sınıflandırması	58
3.1.3. Uluslararası Örgüt Yapısı	61
3.2. Uluslararası Örgütlerin Üyeliği	62
3.3. Türkiye'nin Üye Olduğu ve İlişkili Olduğu Örgütler	65
3.3.1. Avrupa Birliği (AB).....	65
3.3.2. Avrupa Konseyi (AK)	67
3.3.3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	69
3.3.4. Batı Avrupa Birliği (BAB)	71
3.3.5. Bağdat Paktı (CENTO)	76
3.3.6. Birleşmiş Milletler Örgütü (BM).....	79
3.3.7. Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD)	84
3.3.8. İslam İşbirliği Örgütü (İİT)	85

3.3.9. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ).....	87
3.3.10. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO).....	89
3.3.11. Milletler Cemiyeti Örgütü (MC)	92

4. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ÜYE OLMA SÜREÇLERİ

4.1. Avrupa Birliği ve Türkiye Üyeliği	94
4.2. Avrupa Konseyi ve Türkiye Üyeliği	97
4.3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye Üyeliği	103
4.4. Batı Avrupa Birliği ve Türkiye Üyeliği.....	105
4.5. Birleşmiş Milletler Örgütüne Türkiye Üyeliği.....	107
4.6. Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türkiye Üyeliği	111
4.7. İslam İşbirliği Örgütü ve Türkiye Üyeliği	112
4.8. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türkiye Üyeliği.....	118
4.9. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ve Türkiye Üyeliği.....	121
4.10. Milletler Cemiyeti Örgütü ve Türkiye Üyeliği	126

5. BÖLÜM

SONUÇ	129
KAYNAKÇA.....	135
ÖZGEÇMİŞ	143

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	: Avrupa Konseyi
AKKUM	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Anlaşması
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İİT	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KEİK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KEİPA	: KEİT Parlamenterler Asamblesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KRY	: Kıbrıs Rum Yönetimi
KTKB	: Karadeniz Ticaret Ticaret ve Kalkınma Bankası
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması
OCHA	: Birleşmiş Milletler İşler Eşgüdüm Ofisi
OCHA	: Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
OHCHR	: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
PKK	: PartiyeKarkerên Kürdistan
RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği
RPC	: Bölgesel Planlama Konseyi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UN WOMEN	: Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
UNDDS	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Birimi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIC	: Birleşmiş Milletler Enformasyonu Merkezi
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIDO	: Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü
UNV	: Birleşmiş Milletler Gönüllüleri
WFP	: Dünya Gıda Programı

WFP : Dünya Gıda Programı

WHO : Sağlık Örgütü

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problemin Tespiti

20'nci yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları sırasında trajik bir şekilde milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, binlercesi sakat kalmış bunların yanında önemli ölçülerde maddi zararlar da oluşmuştur. Böyle bir durumun bir tekrür etmemesi adına I. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuş ancak, bu cemiyet II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasını engelleyememiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler(BM) başta olmak üzere bunun gibi siyasal, askeri ve ekonomik alanlarda da birçok uluslararası örgüt kurulmuştur.

Bu çalışmada amaç, herhangi bir sınıflandırma ya da ayırtırmaya bağlı kalmaksızın, küresel etkinliği diğerlerine nazaran daha ağır basan başlıca önde gelen örgütler ve Türk dış politikasına yönelimleri hakkında genel bir bilgi sunmaktır. Uluslararası örgütler, uluslararası arenada faaliyetlerini sürdüren, kurulması devlet tarafından sağlanan ya da sivil toplum örgütlerinin önderliğinde oluşturulan örgütlere verilmekte olan isimdir. İki çeşit uluslararası örgüt bulunmaktadır: Uluslararası devletlerarası kuruluşlar, üyeleri Egemen devletler ile diğer uluslararası devletlerarası kuruluşlar olan resmi kuruluşlardır. BM, AK, İTT, bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye siyasal, sosyal, ekonomi, kültürel ve güvenlik ölçütleri bağlamındakendini Avrupa devletlerinden birisi olarak görerek aynı zamanda bu görüşünü de Avrupa Birliği (AB) ülkelerine kabul ettirebilme yönünde çaba sarf ederek Avrupa'da eşit şartlarda ve önemli bir devlet olarak yer bulmayı amaçlamaktadır. Fakat 1997 yılının Aralık ayında AB, almış olduğu Lüksemburg kararlarıyla, 200 yıldır her alanda kendini “medeniyetler çatışması” tezini adeta tasdik eden bir yaklaşım sergileyerek sadece din ile kültür farklılıklarından dolayı Türkiye'nin AB içerisine kabul edilmediği yönündeki görüşlerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur.

1990'lı yıllarda Soğuk Savaş döneminin son bulmasına paralel bir biçimde Batılı ülkelerin nezdinde stratejik öneminin azalarak Türkiye'nin Avrupa'dan da dışlanma eğilimleriyle yüz yüze kalması, uygulanan Türk dış politikalarının kamuoyunda sorgulanır hale gelmesine neden olmuş ve aynı dönemde Türkiye içerisinde AB ile ilgili birtakım olumsuz düşünceler giderek yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda 1999 yılının Aralık ayında düzenlenen Helsinki zirvesi sırasında Türkiye'nin AB'ne aday üye şeklinde kabul edilmesinin ardından Türk kamuoyunda oluşan bu olumsuz hava ciddi oranda ortadan kalkmıştır.

Ortaya çıkan bütün bu gelişmelere ve arayışlara karşın, Türkiye tarafından izlenen dış politikadaki en temel özellik her zaman Batı'ya dönük politikaların uygulanıyor olmasıdır. Bu batıya dönük politikaların temelinde güvenlik ve toprak bütünlüğüne karşı gelebilecek tehditleri karşılamak gibi sınırlı ve geçici bir olay olarak değil de, sürekli bir politika tercihi olarak sürdürmektir. Türkiye'nin son yıllar içerisindeki dış politika arayışlarına da, temelinde batıya dönük dış politika çerçevesinde bölgesel ve evrensel değişimlere bir uyum gösterme gayreti olarak bakmak gerekmektedir.

Türkiye tarafından izlenen bu Batı'ya dönük dış politikaların tercih edilmesinde bir takım tarihi zaruretler ile süreçlerin tesirinin bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde bu şekilde bir yakınlaşma ardından Osmanlı dönemine kadar uzanmakta olan hem batılılaşma gibi kültürel, hem de jeopolitik konumu nedeniyle güvenlik konusundaki kaygılarından kaynaklanıran denge politikaları gibi siyasi taraflarının da bulunduğu bilinen bir gerçektir. Osmanlı devletinin işgal edilmesinin ardından başlatılan milli mücadele, siyasal ve askeri açılardan batılı ülkelere karşı bir hareketi oluşturmaya karşın, batılı ülkelerin değerler sistemine karşı olmamıştır. Zira millî mücadele sonrasında gerçekleştirilen inkılâplar, Türkiye'nin yapmış olduğu tercihin batılı bir ülke ve devlet olması yönünde olduğunu çok açık bir biçimde göstergesi olmuştur.

Bu tarihi, siyasi ve kültürel tercihin yanında kısa vadede etkili olan güvenlik kaygıları ile ülkemizin ekonomik olarak kalkınabilmesi maddi yardımlara gereksinim olması, Türkiye'nin dış politikaları üzerinde etkileri

bulunan diğerk faktörleri oluşturmıştır. Bu çalışmada Atatürk döneminden bugüne Türkiye Cumhuriyet'inin dış politikası, Türkiye'nin bağlı olduğu üyeler ve dış politikasına etkisi, dünyada ortaya çıkan değişimler çerçevesi içerisinde ele alınacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada uluslararası örgütlerin üyelik sürecinin değerlendirilmesi yapılırken; Atatürk dönemi dış politika; temel ilkeleri, Cumhuriyet Dönemi, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş Dönemin ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası değerlendirilmiştir. Türkiye'nin bağlı olduğu örgütlerin Türk dış politikasına ilişkilerinin araştırılması çalışmanın temel amacını oluşturmıştır.

Konu her ne kadar yukarıda belirtilmiş olan dönemler halinde ele alınarak incelenmiş olsa bile Türkiye dış politikasının bütün bir şekilde düşünüldüğü ortadadır. Söz konusu dönemlerde, Türk dış politikasını şekillendiren etkenler dünyada değişen olaylar bağlamında değerlendirilmiştir. Türk dış politikasının ortaya çıkan geçerli durum değişimlerin beraberinde, politikanın ana görüş noktalarına da bu çalışmada odaklanılmıştır.

Bu bağlamda, Türk dış politikasının bağlı örgütlerin ilişkileri aynı zamanda gelecek çalışmalar için teknik bir hareket planı da oluşturmayı amaçlamıştır.

1.3. Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışma, ikincil kaynaklara dayanılarak hazırlanmış nitel aynı zamanda betimleyici bir çalışmadır. Konu ile ilgili kitaplar, akademik makale ve yayınlar, raporlar, araştırma dizileri, bildiriler, yüksek lisans tezleri ile doktora tezleri, resmi siteler temel kaynakları oluşturmıştır.

1.4. Çalışmanın Ünitelerin Planı

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte toplamda beş bölüm halinde hazırlanmıştır. Çalışmada ilk bölümünde giriş metni yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde dış politika tanımı, tarihçesi, temel amaç ve ilkelerine, önceliklerine yer verilmiştir. Türk dış politikası dönemlere göre cumhuriyet'in ilk yılları, II. Dünya Savaş yılları, soğuk savaş dönemi ve sonrası Türk dış politikası ile son dönem Türk dış politikası ele alınacaktır. Cumhuriyet döneminin Türk dış politikasındaki temel anlayışı yansıtan nitelikleri önemli ölçüde korunarak ve ana çizgisinden ciddi bir sapma olmadığı görülmektedir. Bu dönemde uygulanan politikanın temelleri Atatürk döneminde atılmış olmakla birlikte barışçıl, gerek çevresiyle gerekse dünya ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiş yönünü Batı'ya dönerek millî bir devletin yaratılması ve bu devletin varlığının ve bağımsızlığının korunmasını ilke edinen "Millî" bir dış politika olmuştur. Günümüzde AB ile bütünleşmeye yönelik atılmış ve atılmakta olan adımların da yine "çağdaş medeniyet seviyesine yükselme" hedefleriyle bir bütünlük göstermektedir. Cumhuriyet döneminde dış politikasında olan Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyet devleti, bütün dünya tarafından tanındığından konu edilmiştir. Türk dış politikanın günümüze kadar geçirmiş olduğu dönüşümü ve uygulamaya çalıştığı politikaları bu bölümde gözler önüne serecektir. Türkiye'nin MC girmesinde ki süreci sonucunda üyelik hakkını elde ettiğini ve Balkan Antantı sözleşmesi Türkiye, Batı sınırların güvenliğini sağlamış olup, 1940 sonra dağıldığından bahsedilmektedir. Montrö sözleşmesi ile kazandıkları ilk siyasi zaferi belirtmektedir. Sadabad Paketi'nin Orta doğudaki devletlerin işbirliğine girmelerinde etkisi olduğunu vurgulanmaktadır. İkinci bölümünün devamında Atatürk'ün dış politika temel ilkeleri tanımlanmıştır. II. Dünya Savaşın da BM örgütü süreci, 1951 yılındaki Kore savaşının da kazanılan zafer ve o dönemdeki Demokrat Parti(DP)'nin kurulma nedeni dış politikada meydana gelen sonuçları ele alınacaktır. Kıbrıs Türk dış politikasındaki bakış açısını ifade etmektedir.

Soğuk savaş döneminde ki ilişkileri, 1990 ve sonrası Türkiye'nin tarihsel bir perspektifle analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikler uluslararası örgütlerin kavramını tanımlayarak çalışmanın ana hatları ele alınacaktır. Uluslararası örgütlerin incelenmesi nedeniyle sınıflandırılması ve tanımlanması gerekmektedir. Uluslararası örgüt üyeleri AB, BM, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması) ve diğer örgütlerin tarihsel olarak gelişimi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümde öncelikle uluslararası örgütlere üyelik süreçleri sonra ki bölümde ise; Türkiye'nin üye olduğu uluslararası örgütlerle ilişkisi ve yönelimleri anlatılmaktadır.

Sonuç bölümü içerisinde ise çalışma konusu olan hipotez ve araştırma sorularının çalışma süresinde ne şekilde ele alınmış olduğu, hipotezi ispatlamaya ne şekilde gidildiği, araştırma kapsamında sorulan soruların cevaplandırılıp cevaplandırılmadığı üzerinde durulacaktır. 2000'li yıllar içerisinde Türkiye, coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel manada çok boyutlu jeopolitik konumundan dolayı, daha çok bölgesel merkezli bir politika ile çok yönlü bir dış politika izleyecek güçlü bir Türkiye olabilme fırsatını yakaladığını açıklamaya çalışacaktır. Türkiye Balkanlar, Kafkasya ile Orta-Asya stratejik koridorunun yardımıyla Asya-Pasifik bölgelerine gerek siyasal gerekse ekonomik alanlarda erişebilecek çok büyük bir hinterlanda sahip bulunmaktadır. Türkiye tarafından mevcut bu potansiyelin iyi bir şekilde değerlendirebilmesi durumunda aynen soğuk savaş yıllarındaki sahip olduğu jeopolitik vazgeçilmezlik niteliğinden çok daha fazlası bir öneme sahip olma fırsatı yakalayacaktır. Bu kapsamda, Türkiye bu yeni fırsatları Avrupa ile ilişkilerini geliştirecek ve AB'ne tam üyelik sürecinin hızlandırılmasına katkı sağlayabilecek oldukça önemli bir avantaj olarak görebilmelidir.

Türkiye bu yeni değerlendirmelerde AB ile ilişkilerini yapısal bağımlılık kalıplarını aşan, eşitlik ve karşılıklı faydalar bağlamında bir ortaklık eksenine oturtabilmelidir. Böylelikle, Atatürk dönemi Türkiye'sinde olduğu şekilde uluslararası ilişkilerin ve milli çıkarların ön

planda tutularak yeniden değerlendirilmesi ve tanımlanması durumunun üzerinde ayrıntılı bir analizle çalışma sonlandırılacaktır.

1.5. Çalışmanın Hipotezi

Uluslararası örgüt üyelerinin ve dış politikasının ülke dışındaki dinamikler tarafından etkilenebileceği gibi aynı zamanda da ülke içinde bulunun ve belli uluslararası politikaların benimsenmesini amaçlayan kuruluşlar tarafından da etkilenebilir. Bu alışma Türkiye'nin bağlı olduğu örgütlerin Türk dış politikasına olumlu yansıması olduğu varsaymaktadır.

1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Türk dış politikasındaki en kritik değişim II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra meydana gelmiş ve Soğuk Savaş dönemi ile birlikte Türkiye seçimini batı dünyası ile beraber olmaktan taraf yapmıştır. Bu seçim Türk dış politikasındaki temel çizgiye zıt olmamakla beraber, uygulamalarında aşırı batı taraftarı, Amerika Birleşik Devletler (ABD) ve NATO'ya bağımlı olan ve kişiliksiz bir dış politikanın uygulandığı görülmüştür. Kıbrıs meselesinin baş göstermesiyle beraber Türkiye daha kişilikli, batılı devletlerin haricindeki dünyayı da göz önünde bulunduran bir dış politikanın izlenmesine başlanmış ve bu mesele Türkiye'nin milli çıkarları ile ABD-NATO çıkarlarının birbirinden farklı olabileceği gerçeğini görebilmesini sağlamıştır. 1974 yılında Kıbrıs müdahalesinin gerçekleşmesi, petrol krizinin ortaya çıkması ve ABD tarafından silah ambargosunun uygulanmasıyla birlikte ekonomik kriz meydana gelmiş ve bu krizin aşılabilmesi maksadıyla uygulanmaya başlayan dışa açık serbest piyasa ekonomisinden Türk dış politikasında etkilemiştir. Soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra, 1945 yılından sonraki dönemde Türkiye'nin dış politikalarının temelini oluşturan yapının işlevini

yitirmesiyle karşı karşıya kalmış ve bundan dolayı Türkiye'nin dış politikasının yeniden şekillendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya içerisinde daha aktif, katılımcı önemli bir bölgesel bir aktör olmasının yolunu açacak dış politikadan yana tercihini yapmasına neden olmuştur.

Çalışma, uluslararası örgütleri hem fonksiyonlarına hem de bileşimlerine hem de yapılarına göre incelenmiştir. Türk dış politikası üzerinde ortaya çıkan bu değişimlerin sonucunun dış politikadaki temel niteliklerden ayrılmaya sebep olacak seviyede olmadığını da ifade edebiliriz. Başka bir deyişle, belirli dönemler içerisinde dış politikamızda çok önemli değişimler yaşanmakla beraber, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan günümüze kadar izlenen dış politikanın temel niteliklerinin önemli ölçülerde muhafaza edilmiş olduğu görülmektedir.

Çalışmaya başlarken edebiyat incelemesinde, T.C. İstanbul Arel Üniversitesine ait elektronik kütüphanesinde bulunan eserlerin bir kaçı incelenmiştir. Değişik başlıklarla yapılan taramalarda bulunan kitap ve makaleler ile bu eserlerin kaynakça bölümlerinde yer alan kaynaklardan istifade edilmiştir. Yazılı kaynaklarda ise büyük çoğunluğunda T.C. İstanbul Arel Üniversite kütüphanesinin imkânlarından faydalanılmıştır.

Çalışmada toplanan kaynaklar ayrı ayrı incelenerek konu ile ilgisi bulunan bölümlerinden yararlanılmıştır. Bu bulguların ışığında, baştaki sorulardan sapma olmadan Uluslararası Örgütlerin Türk Dış Politikasına nasıl bir yönelimi olmuştur? Gibi sorulara cevap aramaya çalışılacaktır.

2. Bölüm

DIŞ POLİTİKA VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÖNCELİKLERİ

2.1. Tanım Olarak Dış Politika

Bir devletin, ulusal çıkarlarına göre şekillendirdiği hedeflerine varabilmek maksadıyla diğer devletler ve uluslararası kurumlar ile aralarında oluşan diplomatik, siyasal, ekonomik ve hukuksal ilişkilerinin kapsamı içerisinde bulunduğu politikadır. Dış politikanın şekillendirilmesinin üzerinde, ayrıca diğer devlet veya devletlerin yapmış oldukları girişimlerin ve tutumların da önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır.

Dış politika kavramı ile ilgili olarak herkes tarafından genel kabul görmüş bir tanımının olmasından söz edebilmek pek mümkün görülmemektedir. Araştırmacılardan her birinin kendilerine has bir teorik ve metodolojik bakış açılarının bulunmasından dolayı dış politikanın tanımının da farklılıklar göstermesine neden olabilmektedir. Dış politika, uluslararası ilişkiler disiplinin bir alt dalı olmakla birlikte, uluslararası sistemdeki temel aktörler konumunda bulunan devletler ile devletleri temsil eden resmi organları ile yetkilileri üzerine odaklanmak suretiyle, devletler tarafından sergilenen davranışların açıklanmasına çaba sarf etmektedir(Eralp, 1997: 74). Dış politika kavramının, soğuk savaş döneminde realist teorinin etkisinde şekillenmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu dönem süresince devlet bütüncül bir aktör olarak kabul edilerek iç siyasal yapının dış politikaların üzerinde oluşturduğu etkiler göz önünde bulundurulmamıştır. Dış politika kavramı, devletler tarafından kendi egemenlik sahalarının dışında kalan sahalara yönelik olarak geliştirdikleri politikalar şeklinde değerlendirilmesi yapılmıştır(Güleç, 2018). George Modelskitarafından dış politika kavramı; “Toplumların başka devletlerin davranışlarını değiştirmek ya da kendi davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler sistemi” şeklinde ifade

edilmiştir. P. J. Mc Gowan tarafından ise bu kavram; “Dış politika, ulusal ya da merkezi hükümetlerin kendi yasal egemenliklerinin dışında kalan oyunculara yönelik geliştirdikleri davranışlardır”(Tayfur, 2012: 77).

James Wilkenfield’in dış politika tanımlaması ise, “Egemen devletlerin kendi egemenlik alanları dışındaki bir durumu değiştirmek ya da yeni bir durum oluşturmak amacıyla başlattıkları, resmiyet taşıyan eylemleri ya da tepkileri” şeklinde olmuştur(Efegil, 2016: 5).

Christopher Hill’e göre ise, “Dış politika, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından yürütülen resmi nitelikli dış ilişkilerin tamamıdır” şeklinde tanımlaması yapılmıştır(Hill, 2003: 3).

Dış politika uygulamasında birtakım kritik hususlar bulunmaktadır. Öncelikle ulusal faktörlerin bulunması, devlet tarafından planlanmış olan bu hedeflere ulaşabilmende kullanacağı kapasitesi ve yeterliliğinin ölçülmesi, hedefleri gerçekleştirebilme yolunda önüne çıkan engelleri aşabilmek maksadıyla devletin kapasitesi ve imkânlarının çeşitli şekillerde kullanabilmesine olanak veren stratejilerin geliştirilmesi ve bu sürecin devamlı bir biçimde tekrar tekrar gözden geçirilmesi ve yorumlanmasıdır (Tayfur, 2012: 73).

Kitleler halinde siyasal katılımlarda artışların olması, çıkar ve baskı grupları tarafından kamuoyunun desteğinin de alınarak karar vericilerin üzerinde etkilerde bulunulmasının neticesinde iç ve dış politikanın birbirinden tam anlamıyla ayrıştırılabilmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Devletlerarasındaki bütünleşmeler, işbirlikleri ile organizasyonların çoğalmasının sonucunda bir devlet tarafından uygulanan dış politika, diğer bir devletin iç politikasını oluşturabilmektedir.

Sabit ve tutarlı bir dış politikanın izlenebilmesi ve uygulanabilmesi giderek güçleşmektedir. Zira kısa dönemler için sağlanan avantajlar ya da dezavantajlar ve bunların uzun dönemli neticelerinin arasında bir bağ kurabilmek, bunların diğer milletlerin üzerinde oluşturduğu etkilerini değerlendirebilmek, başarısızlıkla sonuçlanmış bir politikanın çözümlenmesini daha da zor hale getirmektedir(Tayfur, 2012: 73).

Dış Politika kavramı ile ilgili olarak birçok tanım yapılmıştır. Bir devletin diğer devletlere karşı izlediği siyasal tutumun adıdır. Devletin resmi organları tarafından yürütülür. Dış politikaya örnek olarak Türkiye'nin Kıbrıs ve Orta Doğu politikası, ABD'nin Irak politikasını gösterebiliriz.

Özetlemek gerekirse, dış politika organları ve temsilcilerinin vasıtası ile esas itibarıyla diğer devlet veya devletlere yönelik olarak izlenmiş oldukları siyaset ve davranışlar bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir.

2.1.1. Dış Politikanın Tarihçesi

Dış Politika kavramının üzerinde çok ciddi bir şekilde düşünölmeye başlandığı dönem ancak I. Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşebilmiştir. Bunun öncesinde, hükümdarlar ya da birkaç en üst yetkili kişi veya kişilerin tekelinde bulunan dış politika kavramı adeta bir “tabu” niteliğinde görölmüş ve gösterilmiştir. İngiltere’de olduğu gibi Parlamento geleneği eski ölkelerde bile dış politika, üzerinde en az tartışılan alan durumundadır. “İmparatorluğun yüce çıkarları” öyle emrettiği için, dış politikaya ilişkin konular pek de tartışma konusu yapılmazdı. İngiltere’de siyasi partilerin arasında diğer konular üzerinde görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen, konu dış politika olduğunda genelde çatışmazlar ve benzer politikaları izlerlerdi. Sömürgeci olan devletlerin açısından ele alındığında söz konusu durumun açıklanabilmesi oldukça kolay bir durumdur. Diğer ölkelerde de konu dış politika olduğu zaman, yukarıda ifade edilen genel duruma uygun bir şekilde devlet başkanı, başbakan ile dışişleri bakanı üçgeni içerisinde tutulurdu(Kürkçüoğlu, 1980: 310).

20. yüzyılın başlarında Birleşik Amerika’da Andrew Carnegie tarafından, savaşın yok edilebilmesi amacıyla bir fon kurulmuştur. Araştırmaların sonucunda 1911’de hazırlanmış olan bir rapora göre, bunun yapılabilmesine yönelik olarak öncelikle şunların bilinmesi gerekmektedir; ulusların harekete geçmesini sağlayan temeldeki etkenler, bu hareketlerin

yöntemleri ile amaçlarındaki gelişimi, ulusların birbirleri ile olan ilişkilerinin tarihsel gelişimleridir(Kürkçüoğlu, 1980: 311).

Savaşın yok edilebilmesi maksadıyla, uluslararası ilişkiler alanına bir bilimin dalının el atmasının gerektiği görülmektedir. Fakat bunun gerçekleşmesi için öncelikle kitleler tarafından yaygın bir şekilde bu gereksinimin farkına varılması gerekliydi. İnsanlığın bunun farkına varması da ancak, I. Dünya Savaşı ölçeğinde büyük bir savaşın, yani kitle savaşının yaşanmasından sonra savaşın yükünü sadece cephede olanlar değil de, her yerde yaşayan insanların çekmek zorunda kalmasının ardından ki, dış politika konusu dikkat çekmiş ve bir el atmak gereğini duymuştur. İngiltere'deki gibi, dış politikanın “Gerçek bir tartışma konusu olarak” Parlamento içerisine girebilmesi, “Kitle demokrasisinin yerleşmesiyle birlikte, ayrıca bir dünya savaşının da geçirilmesinden sonra mümkün olabilecektir”. Gizli diplomasının meyvesi olan gizli ittifak hükümleri sebebiyle kendilerinin ne hallere düştüklerinin acı biçimde farkına varan kitleler, dış politika konusunu birkaç kişinin tekelindeki bir yasak konu olmaktan çıkarmak yoluna girmişlerdir. Önce ABD’de hukukçular, hukuki bir yaklaşımla dış politikaya el atmaya başlamışlardır. ABD’de bu çerçevede çalışan bilim enstitüleri kurmuştur. Zaman ilerledikçe dış politika, siyaset bilimciler tarafından incelenmekte olan bir saha olmuştur. Başka ülkeler de dış politikayı yasaklı bir alan olmaktan çıkarmaya koyulmuştur. I.Dünya Savaşından çok daha şiddetli tahribata yol açan II. Dünya Savaşı, bu yol yapılmakta olan çalışmaların daha da hızlandırılmasına neden olmuştur.

Dış politika konusunu inceleyen “Uluslararası İlişkiler” disiplini bu dönem içerisinde oldukça hızlı bir gelişim göstermiştir. Özellikle 1945-1963 yıllarının arasında oldukça yoğun bir şekilde yaşanan dünya olayları esnasında çok sayıda kitap yayınlanmış, araştırma enstitüleri kurulmuştur(Kürkçüoğlu, 1980: 311).

2.1.2. Dış Politika Analizi

Geleneksel dış politika yaklaşımlarını savunanlar, karar vericilerin rasyonel hareket etmekte olduklarını varsaymaktadırlar. Karar vericilerin dış politika tercihleri ile kendi çıkarlarının arasında mantıksal bir ilişkilendirme yaparak kararlarını aldıklarını ileri sürmektedirler. Bu yaklaşım kapsamında, dış politika uygulamalarının başarılı ya da başarısız olduğu ortaya çıkan sonuçlarına bakılmak suretiyle değerlendirilmesi yapılmaktadır. Şayet karar verici veya vericilerin tahmin ettikleri ve istedikleri bir sonuç ortaya çıkmış ise bu dış politikanın başarılı olduğunu göstermektedir. Tahmin edilmeyen ve istenmeyen bir sonuç ile karşılaşmış ise bu da dış politikanın başarısızlığı şeklinde nitelendirilmektedir(Efegil, 2016: 20). Dış politika analizi yaklaşımında ise, bireysel bir şekilde karar vericiler ile karar verme süreçlerinin işleyişleri ele alınmaktadır(Hill, 2003: 15).

Dış politika analizi yaklaşımının ilk defa ortaya çıkışı 1950’li yıllara denk gelmekte ve sonrasında 1960’lı yıllar içerisinde ise uluslararası ilişkiler alanı içerisinde bir alt disiplin şeklinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, karar vericilerin kişilik özellikleriyle birlikte, inançlarının ve algılamalarının da analiz ve değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Karar vericilerin, bu karar vermeleri sürecinde hem iç hem de dış baskılara maruz kalmakta ve bütün bunların yanında aynı zamanda şahsi algılarının, görüşlerinin ve inançlarının da etkisinde kalmaktadırlar. Ayrıca karar vericilere sınırlama ve kısıtlamalar da getiren bir takım siyasal, sosyolojik ve psikolojik etkenler de mevcuttur(Breunnig, 2007: 9). Bu yaklaşım bağlamında rasyonel aktör kavramının karşısında durulmuş ve kişilerin mutlak rasyonaliteyle hareket edemeyeceği ifade edilerek kavram olarak “sınırlı rasyonalite” tabiri ortaya çıkmıştır. Dış politika analizi yaklaşımında, devletlerin dış politika davranışları çok faktörlü ve çok düzeyli bir yaklaşımla ele alınarak incelenmektedir. Birden fazla değişken aynı anda birden fazla analiz seviyesinde incelenerek açıklama getirilmektedir. Dış politika davranışlarının incelenmesinde insan

unsurunun analizin merkezinde yer almasından dolayı aktör merkezli bir yaklaşım şeklinde değerlendirilir.

2.1.3. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Dış politikada çıkış noktası, ulusal çıkarlardır. Hedef, barışın korunabilmesi, diğer devletler ile iyi ilişkilerle işbirliğini geliştirebilmektir. Bir ülkenin dış politikasının üzerinde etkili olan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin birincisi ve değişmeyen olanı, “vatan” unsurudur. Yaşanılan yurt topraklarının dünya siyasi coğrafyası üzerindeki yeri, o ülke dış politikasının şekillendirilmesindeki en önemli unsuru oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin stratejik konumu, ülke dış politikasında sıklet merkezinde yer almaktadır(Oran, 2005: 25).

Dış politika üzerinde etkileri bulunan bir diğer faktör ise, o ülkenin çevresinde yer alan komşu devletler olmaktadır. Maalesef ülkelerin komşu ülkeleri seçebilmek gibi bir hakları bulunmamaktadır ve aynı Türkiye’de olan şekilde, komşuları ve komşulukları oldukça zorlayıcı olmaktadır. Türkiye’nin yer aldığı coğrafya üzerinde yalnızca dış güçlerin değil, aynı zamanda bölge coğrafyasında yer alan oturan komşuların da bölge üzerine çok büyük ve önemli bazı idealleri ve hedefleri bulunabilmektedir. Ege’nin karşı kıyısındaki komşu devlet Yunanistan, Büyük İskender ile Bizans imparatorluğunun miraslarını sahiplenerek, Doğu’ya doğru genişlemeye yönelik isteklerini “megali ideası” ile ifade etmektedir. Bu kapsamda ilk olarak 1821 yılındaki Mora isyanı ile Osmanlı Devleti’ne karşı başlatmış olduğu ideallerini, 1919 yılında Anadolu’nun işgal edilmesiyle sürdürmek teşebbüsünde bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı’nın sonucunda büyük bir hüsrana yaşayan ve büyük bir başarısızlık yaşayan Yunanistan, bu ideallerini sonradan ulusal bir politika şekline dönüştürerek, Kıbrıs sorununda “ENOSİS” ile yine Türkiye’yle karşı karşıya kalan yönetimi ile birlikte Türkiye’yi engellemeye çalışmışlardır. Komşularımızdan birisi de Suriye, “Büyük Suriye” idealleri kapsamında yalnızca Hatay ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda Torosların güney kısmından başlayıp ardından da Kıbrıs’a kadar uzanmakta olan bir alana sahip olma düşüncesi her zaman

gündemdeki yerini muhafaza etmektedir. Dahası Dicle ile Fırat'ın sularında hak iddia etmektedir. Saddam Hüseyin dönemi boyunca Irak toprak genişletmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Önceleri İran ile uzun yıllar süren savaşın sonrasında Kuveyt'in işgal edilmesi bu niyetlerini açık bir biçimde ortaya koymuştur(Arıkoğlu, 2010: 133).

Türkiye'nin kuzeyinde yer alan komşu ülke Rusya, Çarlık dönemi süresince boğazlarımızdan geçmek suretiyle sıcak Akdeniz'e ulaşma emellerini gerçekleştirme ideallerini, Bolşevik devriminin sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) döneminde de sürdürmüştür. Soğuk Savaş dönemindeki komünizm tehlikesi, Türkiye açısından sadece iç politikasını değil aynı zamanda dış politikasının belirlenmesinde de en önemli etkenlerden birisini oluşturmuştur. Soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonraki dönem içerisinde de Rusya Federasyonu dönem Türkiye'yi rahatsız edici tehditkâr tutumlar sergilemeyi sürdürmüştür. Bu noktada daha ziyade SSCB'nin dağılmasıyla kurulan devletlerin iç istikrarlarını bozma ve baskılama yönünde politikalarına devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin çözülüşü sonrasında kurulmuş olan Ermenistan'ın da geçmişten bu güne Türkiye'den özellikle de Doğu Anadolu bölgesinden toprak taleplerini sürekli gündemde tutmaktadır. Ermeni Soykırımına yönelik asılsız iddiaları bağlamında, ülkemiz coğrafyasında “Büyük Ermenistan” ideallerini yaşatmayı sürdürmektedirler. Oysaki Ermenistan bütün bu öne sürdüğü iddialarına ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yönelik ihlallerine rağmen, Türkiye tarafından şartsız tanınmış olan bir devlet olmuştur(Arıkoğlu, 2010: 137).

Bir başka komşu ülke de İran, tarihsel süreçlerde sıkıntılı dönemlerin yaşandığı ve Türk diplomasisini oldukça zorlayan devletlerin birisi olarak gündemdeki yerini korumuştur. 1979 yılında gerçekleşen İran devriminin ardından, radikal dini hareketlilikleri bakımından ülkemiz için önemli bir tehdit unsuru olmakla beraber, Türkiye'deki laik yapıyı da kendisi için çok ciddi tehdit şeklinde görmeyi sürdürmüştür. Soğuk Savaş döneminin sonrasında uluslararası sistemdeki önemli aktörleri arasındaki yerini almış olan İran, daha ziyade radikal örgütlenmelere etki ederek Orta Doğu coğrafyası üzerinde önemli lider olma çabası içerisine girmektedir.

Dış politikaya yön veren faktörlerin birisi de, ülkenin yönetim rejiminin şekli ile ilgilidir. II. Dünya Savaşının ardından uluslararası sistemdeki blok tipi örgütlenme, ülke rejimlerinin birbirine olan yakınlıklarına göre oluşmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat ile birlikte başlamış olan Batılılaşma hareketlerini sürdürerek, uluslararası sistem içerisinde Batı dünyasının içerisinde bulunmaktan yana tercihini yapmıştır. Soğuk Savaş sürecinde başta NATO olarak, Batılı kurumların içerisinde yer alması, Türkiye dış politikasına temel teşkil etmiştir(Arıkoğlu, 2010: 38).

Dış politika üzerinde etkileri bulunan bir diğer faktör ise, ekonomik çıkarlar ile ilişkilerden oluşmaktadır. Ekonomik çıkarlar, dış politika alanında savunma alanının ardında gelen hedefi oluşturmaktadır. Ekonomik açılardan güçlü olmak aynı zamanda dış politika alanında da daha etkin bir rol oynayabilmeyi sağlamaktadır. Dış politika alanında özgürce ve rahatça hareket kabiliyeti elde edebilme yeteneğinin olması, devletin ekonomik bağımsızlığıyla oldukça yakın ilgisi bulunmaktadır.

Dış politikada oldukça önemli etkileri bulunan faktörlerden bir diğeri de, o devletin sahip olduğu askeri güç ve kapasitesi olmaktadır. Bu alanda daha ziyade uluslararası sistemin içerisinde yaşanmakta olan silahlanma yarışının ve silahların yayılması, askeri harcamalarda kullanılan bütçe payının neredeyse her devlet açısından çok ciddi boyut ve meblağlara ulaşmaya başlaması, askeri alandaki teknolojilerdeki ulaşılan olağanüstü ilerleme ve gelişmeler, askeri güç unsurunun devletlerarası ilişkiler açısından da çok önemli rolünün bulunduğu göstergesini oluşturmaktadır. Türkiye'ye yönelen baskıların önlenebilmesinde etkinliği yüksek, saygın ve caydırıcı işlevleri bulunması bakımından Türk Silahlı Kuvvetleri, daima Türk dış politikasındaki en kritik güç unsurlarından birisi olmayı sürdürmüştür(Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000: 351).

Dış politika konusunda etkili olan oldukça önemli faktörlerin bir diğeri de kamuoyu olmuştur. Bu bağlamda herhangi bir dış politika sorununun kamuoyuna mal edilebilmesi ve kamuoyu desteğinin alınabilmesi, uygulanmakta olan dış politikanın meşruiyet kazanmasının yanında, başarısının ve etki derecesinin de artmasına neden olacaktır.

Ayrıca bir devletin uygulamış olduğu dış politikasında yalnızca kendi iç kamuoyunun değil, aynı zamanda da dünya kamuoyunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dış politika alanında bir başka önemli faktör de ülkenin içerisinde birliğin, beraberliğin ve iç dayanışmanın sağlanabilmesidir. Özellikle bu konuda zafiyet gösteren ülkelerin dış politikalarının başarısız olduğu görülmektedir. Devletin kurumlarıyla aktörlerinin arasında olası bir görüş ayrılığı olması durumunda, çok önemli konular üzerinde bir mutabakat sağlanamaması, uygulanmakta olan dış politikalarının devamlı olarak, tutarlı aynı zamanda kararlı bir şekilde sürdürülmesinin önünde engel çıkararak, ülkenin dış politikasının devlet politikasından çıkarak daha çok hükümetin bir politikası şeklinde algılanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre daha ziyade siyasal partilerin aralarında bir görüş ve fikir birliğinin sağlanabilmesi, uygulanan dış politikaların başarıya ulaşabilmesi açısından oldukça büyük önem kazanmaktadır(Arıkoğlu, 2010: 139).

Dış politikayı şekillendiren aynı zamanda başarısı üzerinde etkisi olan önemli bir faktörde, istihbarat adıyla bilinen, sağlıklı ve güvenilir bilginin elde edebilmesidir. İstihbarat teşkilatı ile dış politikayı yönlendiren kurumların aralarındaki işbirliğinin önemi son derece yüksektir. Bunların yanında devletler tarafından arşivleme işlemlerine gereken özen gösterilmeli aynı zamanda teknolojik gelişmeler de takip edilmek suretiyle bilgi bankalarının oluşturulması gerekmektedir.

Dış politika alanında oldukça etkin olan faktörlerin birisi de, ulusal çaplı siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarın muhafaza edilebilmesidir. Rakip devletlerin yapmış oldukları propagandaları vasıtasıyla, diğer devletlerin iç istikrar ve düzeninin üzerinde etki oluşturmaya dönük bazı girişimlerde bulunabilmektedirler. Yüzyıllardan beri Türkiye'nin bu faaliyetlerin hedefinde bir ülke olduğu bilinen bir gerçektir.

Ülkelerin dış politikalarının sürekliliği olan, kararlı aynı zamanda tutarlılığının olması güven verebilmesi ve inandırıcılık sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Koşullara ve gelişmelere bağlı olarak değişim gösteren, bazen de fırsatçılığa dayalı olarak uygulanan dış politikalardan dolayı devletlerin aralarındaki ilişkileri gerilmektedir. Dış

politikanın temelinde bulunan ve sürekliliği olan asıl düstur ise, ulusal çıkarlardır. Temel hedefi, barışın muhafaza edilmesi ve diğer devletler ile iyi ilişkiler ve işbirliği geliştirmektir. Dış politikanın üzerinde etkili ve yönlendirici olan siyasi liderliğin oldukça güçlü olabilmesi son derece önemlidir ki bu da profesyonelliği gerektirmektedir(Arıkoğlu, 2010: 140).

Kısaca özetlemek gerekirse, dış politika analizi, dış politikada kararların oluşmasıyla beraber, uluslararası ilişkilerde davranışların ve değişimlerin kaynaklarının, bireysel veya kolektif olarak hareket eden insanların olduğunu ortaya çıkarmaktadır. “Liderlerin kişisel özellikleri, kullandığı kanıt ve söylemler, yaratıcılık ve öğrenme yetenekleri, danışma süreçleri, bürokratik süreçler, yasama süreçleri, muhalefet grupları, iç politika zorunlulukları” gibi etkenler sadece dış politika karar süreçlerini değil aynı zamanda tüm siyasi karar verme süreçlerini de etkilemektedirler.

2.1.4. Dış Politikanın Amaçları

Dış politikanın amaçları ve yönünün belirlenmesinde etkili olan asıl faktörü devletlerin çıkarları oluşturmaktadır. Amaçlarının temelinde bulunan çıkarları ise; kısa, orta ve uzun vadeli çıkarları olarak ifade edilmektedir. Bahsedilen bu hayati öneme haiz çıkarları, bir devletin bekasını diğer bir deyişle hayatta kalarak devamını temin edecek olan güvenliğine ilişkin çıkarlardır. Aynen insanlarda olduğu gibi devletler içinde asıl öncelikleri hayatta kalabilmek ve varlıklarını sürdürebilmektir(Bilgi yelpazesi, 2008).

Ekonomik açılardan ilerlemeleri, refah ve gelir düzeylerinin yükselmesi, saygınlıkları, özerklikleri gibi çıkarları ile hedefleri daha çok orta vadeli çıkarları ve amaçlarının arasında yer almaktadır. Devletler tarafından, bu çıkarlarının haricinde gerçekleştirilebilmesi bir takım şartlara dayalı olan daha ziyade uzun vadeli çıkarlar ile amaçlar da benimsenebilmektedir. Bunları, bölgesel veya uluslararası alanda güç sahibi olabilmek ya da belirli bir etnik ve dini değerlere yani müşterek değerlere sahip olan ülkeler ile birliktelikler olarak açıklayabiliriz.

Devletlerde dış politikalarının en temel hedeflerinde güvenlik hedefleri yer almaktadır. Devletlerin hedeflerini birincil öncelikli hedefler ile ikincil öncelikli hedefler şeklinde iki grup halinde ayırdığımız zaman birinci gruba; hayati öneme haiz hedefler olarak da tanımlanan beka yani hayatta kalabilme ve varlıklarını sürdürebilmeye yönelik güvenlikle ilgili hedefler dâhil edilebilmektedir. Bunların dışında ki orta ve uzun vadeli hedefler ise ikincil öncelikli hedefler olarak nitelendirilmektedir.

Özetlemek gerekirse, dış politikanın başarıya ulaşabilmesi maksadıyla düzenlenmiş olan sonuçlarıdır. Bu hedefler, uluslararası toplumsal arenada bir devletin diğer devletler ile ilişkilerini muhafaza edebilmek ya da değiştirebilmek, çalışan karar alıcı birimlerin ya da kişilerin tarafından belirlenmektedir. Devletlere göre farklılıklar ve değişimler gösterebilen en temel amaçları kendi varlıklarını muhafaza edebilmek ve savunmalarını güçlendirerek güvenliklerini sağlayabilmek, gerek coğrafyasında gerekse dünyada ulusal olarak bir güç olabilmek ve bunların yanında ulusal prestijlerini, ideolojilerini ve güçlerini korumak suretiyle daha da güçlendirmektir.

2.1.5. Dış Politika Stratejileri

Devletlerin ulusal çıkarları kapsamında hazırlanmış olan dış politika amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için uygulanmakta olan temel politikaları ve stratejileri üç bölüme ayırmamız mümkündür. Bugün en fazla uygulanmakta olan stratejilerde yabancı bir güce ya da güçlere karşı kendilerinde birbirine yakınlık hisseden ya da çıkarları müşterek olan devletlerin ittifak yapabilmekte ya da koalisyon kurabilmektedirler. Bir başka strateji de, bir devletin veya devletlerin kendilerinin dışında cereyan eden meselelere olabildiğince karışmadan uzak durarak diğer ülkelerle ve uluslararası organizasyonlarla en düşük düzeyde ilişki halinde bulunma diğer bir deyişle “Yalnızlık Stratejisi”dir. I. Dünya Savaşı öncesi Amerika yalnızlık stratejisini uygulamıştır. Bu stratejilerindeki en önemli netice de bağlantısızlık olmuştur(Bilgi yelpazesi, 2008).

Uluslararası ilişkiler uzmanlarının açıklamalarına göre, birinci Batı Bloğu, ikinci Doğu Bloğu ve bu blokların haricinde kalan devletler ise üçüncü dünya ülkeleri olarak ifade edilmiştir. Doğu Bloğunun dağılmasının sonrasında 1950 ve 1990 yıllarının arasında oldukça önemli etkilere sahip üçüncü dünya ülkeleri de “bağılantısızlar” olarak adlandırılmıştır. Dış politika stratejileri kurulu uluslararası sistem karşısında devletler tarafından takınılmış olan tutumlarına göre anti-statükocu ve statükocu şeklinde ikiye gruba ayrılmıştır. İki dünya savaşının arasında geçen dönem içerisinde Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya ile Romanya statükocu diğer bir ifade ile güç dağılımına destek veren bir politika izlemişlerken, Macaristan, Bulgaristan ile İtalya anti-statükocu bir politikayı benimsemişlerdir (Bilgi yelpazesi, 2008).

2.2. Türk Dış Politikası

2.2.1. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Türk dış politikasındaki temel ilkelerden ilk sırada “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi gelmektedir. Türkiye, uluslararası alanda barış sağlanabilmesi açısından içeride de barış sağlanabilmesini oldukça önemli olarak görmüştür. İç barışın sağlanabilmesi aynı zamanda da uluslararası barışın sağlanabilmesinde ve sürdürülebilmesinde oldukça önemli katkılar sağlayacağını öngörmüştür. Türkiye tarafından dışarıdaki meselelerin çözümlerine daima pozitif olarak katkılar sunmaya özen göstermiş ve daha ziyade uluslararası barışın sağlanabilmesine yönelik gayretlere daima pozitif katkılar sağlamaya çaba sarf etmiştir. Bu yönde, daha ziyade uluslararası barışın sağlanabilmesi gayretlerine daima gerek askeri alanda gerekse siyasal alanda katkılarını devam ettirmiştir. Bu esnada özellikle hukuk dışı yöntemlerin kullanılmasından sakınarak, böyle yöntemleri kullanmakta olan devletler karşısında da uluslararası toplum ile ortak hareket etmek hususunda son derece titiz ve dikkatli davranmıştır (Tarih sınıfı, 2010).

Türk dış politikasındaki temel ilkelerin ikincisini ise, savaşın yerine diplomasi yollarının tercih ediliyor olması ve barışçıl çözüm yollarının benimsenerek uygulanmasıdır. Türkiye, savaştan yana değil de daima diplomasiden yana tavır almayı her daim öncelik olarak benimseyerek hem bölgesel hem de uluslararası meselelerde barış yanlısı politikaları izlemeyi şiar edinerek bu konuda son derece titiz davranmıştır. Meselelerin barışçıl yollardan ve diplomasi kanallarından çözülmesi artık Türkiye için bir dış politika felsefesi halini almıştır. Türkiye, I. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ve İtalya'nın yaptığı şekilde güç kullanmaktan ziyade diplomasi yolunun kullanılmasını tercih etmiş ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki kendi aleyhinde olan hükümlerin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yapılmasının sağlanmasıyla değiştirilmesini sağlamıştır. Türkiye, yine bu dönem içerisinde Musul ve Hatay meselelerinin çözüme kavuşturulmasında da güç kullanmak yerine diplomasi kanalları ile barışçı yöntemler kullanmayı seçmiştir. Türkiye, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtının öncesi yine bu meseleyi de diplomatik yollardan çözüm kavuşturmaya gayret sarf etmiş, fakat karşı taraftakilerin sergilemiş oldukları tutumlarından dolayı çözüme kavuşturulamamıştır(Tarih Sınıfı, 2010).

Türk Dış Politikasında yer alan temel ilkelerin üçüncüsünü de uluslararası taahhütlere bağlı kalmak ve uluslararası hukuk kurallarına uygun davranmaktır. Dış politikanın temel ilkelerinden birisi olan uluslararası hukuk kurallarına genelde birçok ülke tarafından uyulmadığı bir ilke olarak taahhütlerine bağlılık konusunda Türkiye daima özen göstererek son derece titiz davranmıştır. Türkiye, Lozan Antlaşması maddelerine daima bağlı kalma hususunda gayret göstermesine karşın Yunanistan başta olmak üzere Lozan'ın tarafı olan diğer ülkeler tarafından gereken hassasiyet ve özenin gösterilmediği görülmüştür. Türkiye, Kıbrıs meselesinde anlaşmaya uymayan ve bozan tarafı olmamış, hatta anlaşmayı ihlal eden başka taraflar olmasına karşın anlaşma hükümlerine sadık kalınması için gayret sarf etmiştir (Tarih Sınıfı, 2010).

Türk dış politikasının temel ilkelerinden dördüncüsü ise, diğer devletlerin iç işlerine karışmamak yani müdahil olmamaktır. Gizlice ya da açık açık diğer devletlerin iç işlerine karışılmaması Türkiye tarafından

uygulanan temel dış politika ilkelerinin birisidir. Diğer devletlerden farklı olarak, Türkiye, gizliden ya da açıktan başka ülkelerin iç işlerine karışmaktan kesinlikle uzak durmaktadır. Bir başka ülkenin iç işlerine müdahale etmek diplomatik yollardan gerçekleştirebileceği gibi askeri müdahalelerde bulunma şeklinde ya da o ülke içerisinde cereyan eden yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunanları veya ayrılıkçı gruplara destek verilmek suretiyle de yapılabilmesi mümkündür. Türkiye bu yöntemlerin kullanmaması taraftarıdır ve bu konuda gereken özeni göstererek oldukça titiz davranmaktadır. Fakat bazı ülkeler Türkiye'nin aleyhine istihbarat faaliyetlerinde bulunmak suretiyle, bazı yıkıcı ve bölücü, ülkede düzeni bozmaya yönelik faaliyetlere destek verebilmektedirler.

Türk dış politikasının temel ilkelerinden beşincisi ise, kurtarımcılık politikalar izlenmemesi oluşturmaktadır. Türkiye dış politikasının en temel değişmezleri arasında yer alan bir unsur da günümüze kadar diğer ülkelerde yaşayan Türk azınlıklarını kullanmak suretiyle o ülkelerde kargaşaya neden olacak bir istikrarsızlaştırma arayışına ve gayretine girmemiş olmasıdır. Türkiye, gerek Batı Trakya meselesinde Yunanistan'a karşı, gerekse Kerkük meselesinde Irak'a karşı kesinlikle böyle bir politikanın izlenmesi yoluna gitmemiştir. Tarih boyunca süren ve bugüne kadar devam eden ve hala varlığını sürdüren birçok devlet tarafından başka ülke topraklarında yaşayan azınlıklarını kullanmak suretiyle o ülkelerin üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaya çalışılmış ve çalışılmaktadır. İrredantizm, Yunanistan tarafından uygulanan genel bir dış politika iddialarından birisi haline dönüşmüştür (Tarih Sınıfı, 2010).

2.2.2. Türkiye'nin Dış Politika Öncelikleri

Türkiye'nin çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet oldukça yaygın bir biçimde paylaşılmakta olan değerleridir. Her anlamda Türkiye, çağdaş medeniyetler seviyesine çıkmayı hedeflemiş bir ülkedir. Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, halkımızın özlediği ve hak ettiği ekonomik refahın ve sosyal adaletin sağlanabilmesine bunun yanında

gerek bölgemizde gerekse dünya barışın, istikrarın ve güven ortamının yaratılabilmesine bağlıdır. Türkiye'nin bu hedeflerine ulaşabilmesi için uzun dönemli, akılcı, gerçekçi politikaları yürütmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin kendi bölgesi içerisinde ve çevresinde bir barış kuşağını yaratmak, siyasal ve ekonomi alanlarında işbirliklerini geliştirerek ilerletmek ve bu istikamette üstünlük kullanmak durumundaolan bir ülke konumundadır. Türkiye açısından kendi refahı ve mutluluğu kadar, bölgemizin esenliği de önemlidir. Çevremizde bulunan ülkelerle uluslararası hukuk kuralları temelinde, aynı zamanda karşılıklı çıkarlarına saygı esasına dayalı dostluklar geliştirmek ve komşuluk ilişkileri tesis etmek bütün Cumhuriyet hükümetlerinin en temel politikaları arasında yer almıştır(Çetin, 2005).

Tutarlı, ilkelerine bağlı ve sözüne güvenilir bir dış politika izleyen Türkiye, bölgesinde ve uluslararası boyutta üstlendiği roller ve gerçekleştiği somut katkılarla sesini çok daha fazla duyurabilen, sözünü daha iyi dinletebilen bir ülke haline gelmiştir. Türkiye tarafından gösterilen bu çabalar Somali'den Bosna-Hersek'e Balkanlar'dan Kafkasya'ya uzayan oldukça geniş bir bölgede uyuşmazlıkların çözümüne sağladığı katkılar, hiç şüphesiz zihinlerde gerekli izleri bırakmıştır.

Uluslararası ilişkilerde 1989'dan bu yana değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Soğuk savaş dönemi son bulmuş, İki kutuplu, iki bloklu dünya geçmişte kalmış, Eski Sovyetler Birliği dağılmıştır. Yugoslavya parçalanmış, Varşova Paktı feshedilmiştir. NATO dahi önceki dönemlerdeki hasımları işbirliğini geliştirmeye ve onlara dostluk elini uzatmaya başlamıştır(Çetin, 2005).

Avrupa'nın yeniden şekillenmesinde AB, NATO, Batı Avrupa Birliği(BAB) ile Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi birbirinin tamamlayıcısı örgütler şekline yeni roller üstlenmeye başlamıştır. Daha önceden var olan Doğu Avrupa ile Batı Avrupagibi kavramlar artık yerini tek ve birleşik bir Avrupa ideeline bırakmıştır.

Bölgeselleşme olgusunun aratarak yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Avrupa'nın ardından Amerika, Asya ve Pasifik bölgelerinde

serbest ticaret bölgeleri, bölgesel işbirliğinin sağlanmasına yönelik projeleri şeklindeki yeni oluşumlar daha fazla önem kazanmıştır.

İnsan haklarını ön planda tutan, çoğulculuğun ve katılımcılığın sağlandığı demokrasiler, hukukun egemenliği, sosyal eşitlik ve adalet gibi ortak evrensel değerler çok yaygın bir biçimde oldukça geniş kitleler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Bütün bunların büyük çaplı ekonomik farklılıklar yaratmaması için gereken gayretin çok yönlü bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Bütün bu değişimler ile dönüşümlerin neticesinde Türkiye hem jeopolitik ve stratejik konumuyla, hem de tarihsel birikimleriyle çok daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, önemli uluslararası olayların ağırlıklı bir kısmının yaşanmakta olduğu Avrupa ile Asya'nın merkezinde bulunan bir ülke konumuna gelmiştir(Çetin, 2005).

Uluslararası ilişkiler boyutunda geleceğe yönelik umut vadeden önemli gelişmelere rağmen, saldırganlıklar, hegemonyacılar, yabancı düşmanlıkları ve hoşgörüsüzlük ile terörizm benzeri tehditkâr davranışların artık neredeyse en gelişmiş ülkeler olarak kabul edilen ülkelerde bile sıklıkla görülmeye başladığını görebilmekteyiz. Soğuk Savaş bitmesine karşın bu defa da dünyamızı adeta bir sıcak barış dönemi sarmaya başlamıştır. Bölgesel savaşlar sırasında yüz binlerce insanın hayatını kaybettiği, milyonlarcasının evini barkını terk ederek mülteci durumuna düştüğü bir dram sürecini yaşamaktayız. Bu çatışmaların biran önce durdurulması ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi günümüzün en önemli sorunu haline gelmiştir. Uluslararası örgütlerin bu sorunlara herhangi bir çözüm yolu bulamaması durumunda, haklı olanların değil de güçlü olanların mükâfatlandırıldığı çok karmaşık bir dönem içerisine girilmesi kaçınılmaz olacaktır. Mevcut durumun bu şekilde olduğu bir uluslararası ortam içerisinde, Türkiye'nin bölge üzerinde bir istikrar sağlanabilmesine yönelik uyguladığı dış politikalarının ve bu alandaki öneminin giderek daha iyi anlaşılmaya başlanması da gelecek adına umut ve heyecan verici bir gelişme olarak görmekteyiz.

Türkiye, uluslararası toplum tarafından paylaşılmakta olan normların çifte standartlı yaklaşımları kabul etmeyen ve aksine eşit ağırlıklı

ve ilkelere uygun bir şekilde uygulanmalarının gerekliliğini savunmaktadır. Aynı zamanda da bu uygulamaları çok yakından ve dikkatli bir şekilde izlemektedir. Ülkelerin sınırların artık silah zoruyla değiştirilmeyeceği ve güç kullanarak oluşturulmaya çalışılan oldubitti durumlarına yasal bir statü kazandırılmayacağı ilkelerini, Bosna-Hersek'te olduğu gibi dikkat ve özenle gözetilmişse, aynı şekilde Kafkasya'da da yine bu inanç ve kararlılıkla savunmaktan geri durmamaktadır. Sadece bölgesel olarak değil aynı zamanda küresel ilişkiler bağlamında da giderek önemi artmakta olan Türkiye'nin hedefi AB'ne tam üyelik statüsünü elde etmektir(Çetin, 2005).

Ülkemiz, kendi inanç ve kimliğini muhafaza ederek, Avrupalıların ortak değerlerini paylaşabilmelidir. AB içerisinde yer alan Türkiye, Avrupa'nın kültürüne bir renk ve zenginlik katılmasını sağlayacaktır. Atatürk tarafından belirlenen bu hedef, 1963 Ankara Antlaşması ile yeni bir aşamaya geçmiştir. Hiç şüphe yok ki, bu süreç Türkiye'nin olduğu kadar Avrupa'nın da yararına olacaktır. Türkiye, 6 Mart'ta Gümrük Birliği kararı alınması ile bu yolda çok önemli bir adımı daha atmıştır.

Evrensel değerler olan Demokrasi ile insan hakları ayrılmaz bir bütündür. Bugün gelinen noktada insan hakları artık sadece bir ülkenin iç meselesi şeklinde ele alınmamaktadır. Bir ülkedeki demokrasinin işbirliği, uluslararası ilişkiler üzerinde de etkileri bulunan bir unsur halini almıştır. Türkiye olarak, gerekeni yapmalı ve milletimiz ve ülkemizin daha ileri seviyelere ulaşabilmesi amacıyla demokrasinin ve insan haklarının önünde bulunan bütün engellerin kaldırılması gerekmektedir. Böylece bütün bu adımlar atılırken aynı zamanda da üyesi bulunduğumuz uluslararası örgütler tarafından belirlenmiş olan standartlar da yerine getirilmiş olur(Çetin, 2005). Türkiye, İnsan Hakları ile ilgili Avrupa ve BM Sözleşmelerinin birçoğunu imzalamış bulunmaktadır. İnsan hakları konusunda evrensel standartlara ulaşmak aynı zamanda Türkiye'nin dış politikasını daha da güçlendirecektir.

Türkiye, Avrupa Atlantik ile Avrasya toplumlarını birbirine bağlayan ve oluşturulan işbirliğinin içerisinde yer alan önemli halkalarından birisini oluşturan Balkan ülkeleri ile de ilişkilere oldukça önem atfetmektedir. Bosna Hersek'in bağımsızlığının birliğinin ve toprak

bütünlüğünün muhafaza edilmesi ilkelerine dayalı olarak bir çözüm yolu bulunması gerekmektedir. Saldırganca tutumlara ve uzlaşmazlığa son verilmesi gerekmektedir. Uluslararası toplumların bu konuda çok daha kararlılık sergilemesinin yanında daha etkili politikalar uygulaması da çözümün kolaylaştırılmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye, daha önce oluşumuna da katkılar sağlandığı, Boşnak-Hırvat Federasyonu'na işlerlik kazandırılabilmesi yönünde çabalarını sürdürmektedir(Çetin, 2005).

Türkiye, Orta Asya'da yer alan kardeş Cumhuriyetler ve Azerbaycan ile eşit, tam bağımsız ve egemen devletler olarak ilişkilerini her geçen gün artarak geliştiren, sağlıklı bir şekilde geleceğe yönelik kalıcı işbirliği bağlarını kurmaktadır. Türkiye kardeşlik bağlarıyla bağlı Azerbaycan'a verdiği desteği daima sürdürmeye devam edecektir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki uyuşmazlığın barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması maksadıyla oluşturulan AGİT Teşkilatı/Minsk Grubunun çalışmalarına da aktif bir şekilde katılım sağlayan Türkiye, bu hususta her türlü katkı ve desteğini vermeye devam etmelidir(Çetin, 2005).

Kafkaslarda henüz bir istikrar sağlanamamışken Çeçenistan bölgesinde ortaya çıkan gelişmeler bölgenin siyasal uyuşmazlıklarına bir yenisinin daha eklemesine neden olmuştur. Türkiye bu konuda derin endişe duymakla birlikte uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesini istemektedir. Türkiye'nin bu konu ile ilgili hassasiyetlerini duyarlılıkla sürdürmelidir. Bunların yanında Türkiye bölgesinde birçok farklı alanlarda işbirliği platformları oluşturmaya gayret göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bu bölgede çok taraflı girişimlerinden birisi de Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ile Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD) gösterilen bu üstün gayretlerin bir neticesidir. Türkiye, 1976 yılından beri İİT, üyesidir. Elli iki (52) ülkenin üyesi olduğu aynı zamanda uluslararası toplumun neredeyse 1/3'ünü kapsamakta olan İslam Örgütü'nün çalışmalarına aktif olarak katılım sağlamaktadır(Çetin, 2005).

Türkiye, dış politikası içerisinde en önemli bölgelerin başında Orta Doğu bölgesinin özel bir yeri bulunmaktadır. Türkiye söz konusu bölgedeki üç önemli ülke İran, Irak ve Suriye ile sınır komşusudur. Ayrıca bu bölge ile tarihsel, kültürel, dinsel bağlarımız bulunmaktadır. Körfez Savaşından

bugüne kadar yaklaşık on beş yıllık bir sürenin geçmişte kalmasına karşın bugün hâlâ bölgenin istikrarı kavuşmamış olduğu bir gerçektir. BM Güvenlik Konseyi tarafından alınmış olan kararlar kapsamında uygulanmakta olan yaptırımların devam etmesi, Irak halkının çok ciddi boyutlarda bir yoksulluk ve sıkıntılar ile yüz yüze kalmasına neden olmuştur. Irak’a uygulanan ambargo sebebiyle Türkiye de bundan etkilenmiş ve önemli ölçülerde ekonomik zarara uğratılmıştır. Ambargo sebebiyle ekonomimizin üzerinde oluşan ağır tahribatın toplumsal yansımalarının da olduğu görülmektedir. Orta Doğu barış süreci bütün bölge açısından adeta yeni bir şans olmaktadır. Türkiye bu barış sürecinin başından beri destekçisi olmuştur. Türkiye, Filistin halkının haklı davasını da daima desteklemektedir. Zira bölgede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilemediği sürece barışın önündeki engeller de sürecektir. İsrail devletiyle olan ikili ilişkilerimizin de barış süreci sebebiyle oluşan olumlu ortamdan etkilenerek son yıllar içerisinde artarak gelişmeye devam edecektir(Çetin, 2005).

2000’li yıllarda, yepyeni bir çağa doğru süratle yol aldığımız bu dönem içerisinde dünyamızın birçok bölgesinde çatışmaların devam ediyor olması, gelecekle ilgili belirsizliklerin ve tehditlerin sürmesi acı bir tablodur. Uyuşmazlıkların başka yollar ile çözüme kavuşturulamadığı bir dünyanın geleceğe uyum içerisinde ilerleyebilmesi oldukça zordur. Bu sorunların aşılabilmesi, gelecek kuşaklara çok daha güvenli, daha mutlu bir dünya bırakabilmek için uluslararası örgütlere ve onların üyesi olan ülkelere oldukça önemli vazifeler düşmektedir. Bu anlamda Türkiye 72 yıldan bu yana gerek yurtda gerekse dünyada barışa katkı sağlamak suretiyle bu alanda kendisine düşen görevleri en iyi şekilde ifa etmektedir.

2.2.3. Dönemsel Olarak Türk Dış Politikası

2.2.3.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1920-1938)

Atatürk, I. Dünya Savaşı için şöyle der: “*Biz Küçük Asya’da ticari menfaatler arayan merkezi Avrupa Devletlerinin Yakındoğu ihtiraslarıyla bu savaşa*

sürüklendik” (M. K. Atatürk). İşte bu savaş, Osmanlı devlet’inin de sonunu getirmiştir. 1918 Mondros Ateşkesinden itibaren, Osmanlı devleti, toprak, insan ve egemenlik unsurlarını parça parça yitirmiştir.

I. Dünya Savaşının bitmesinden sonra Avrupa tekrar uluslararası ilişkilerin merkezi olmuştur. Savaşta galip taraf olan İngiltere ile Fransa başta, savaş sebebiyle ekonomik açılardan büyük zararlar gören Avrupalılar yaralarının sarılmasına çalışmışlardır. Almanya yenilmiştir. Rusya, İhtilali’n getirmiş olduğu sosyal problemler ile çalkalanmaktadır.

İngiltere ile Fransa, yenilmiş olan devletlere, özellikle Almanya’ya yeni bir savaşa daha cesaret etmemesi amacıyla oldukça ağır antlaşmaları imzalatmak için hazırlanmıştır. Savaşta diğer mağlup ülke olan Osmanlı devlet’inin üzerinde ise son asırda içlerinde beslemiş oldukları siyasi emellerine en sonunda ulaşabilme fırsatını yakalamışlardır. Savaş esnasında imzalanmış olan gizli antlaşmalar nihayet gün yüzüne çıkarılmıştır(Atam, 2003).

Savaşların uluslararası ilişkilerde bir çözüm vasıtası olmaktan çıkartılmasını hedefleyen “Uluslar Kurumu Anayasası” ise 28 Nisan 1919 yılında kabul edilmiştir. Kurulan bu kuruma ABD’nin katılım göstermeyip yalnızlık politikası sergilemesi, bu kurum’ un henüz başlangıcında zayıf düşürülmesine neden olmuştur. Yenilgiye uğramış devletlerin toprakları üzerinde kurulmuş olan, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ile Yugoslavya gibi devletlerin sınırlar ile azınlıklar konularında ihtilâfları vardır. Almanya ise hem ekonomik hem de siyasi açılardan oldukça ağır şartlar ile kendisini bağlayan bir antlaşmayı kabullenmek mecburiyetinde kalmıştır.

Savaşı galip veya mağlup olarak bitiren bütün devletler ekonomik ve siyasal krizlerle, işsizlik ve sosyal karışıklıklar ile bir araya gelen bütün çatışma unsurları dünyanın yeni bunalımlara sürüklenmesine neden oldu. Hem İtalya’da hem de Almanya’da aşırı sağcı partiler iktidara geçmiştir. Radikal milliyetçilik akımları hızla tırmanmaya başlamıştır. Rusya’da yeni bir sosyalist rejim kurulmuştur. Demokrasiler artık yerlerini diktatörlük rejimlerine terk etmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken bir de hemen savaşın sonrasında ortaya çıkan 1929 ekonomik buhranı hem

ABD'yi hem de Avrupa'yı bir kez daha oldukça derinden sarsmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı'nın tohumlarının ekilmiş olduğu bir döneme girilmiştir (Atam, 2003).

Osmanlı devleti toprakları işgale uğramıştır. Mustafa Kemal, Nutuk'taki giriş cümlesinde şu şekilde ifade etmiştir: *"1919 senesi Mayıs'ının on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım..."* (Atatürk, 1927). İşgal ve işgale rıza gösteren İstanbul Hükümeti'ne karşı verilecek "Kurtuluş Savaşı" başlamıştır.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), adeta ulusal egemenliği esas alan yeni bir Türk devleti ile demokratik ve lâik bir hukuk ve yönetim sisteminin de habercisi olmuştur. Kurtuluş savaşı ile Lozan, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Türk Milleti'nin de tam desteğini alarak gerçekleştirmiş oldukları askerî ve siyasî başarılar olmuştur. Hem Avrupa'nın hem de dünyanın yeni bunalımlara doğru sürüklenmeye başladığı esnada Lozan'ı imzalayan Türkiye Cumhuriyeti dış ilişkileri konusunda oldukça başarılı politikalar izlemiştir. Neredeyse tamamı yıkılmış ve borçlu olan ülkenin bir taraftan yeniden imarı yapılırken, diğer taraftan da birçok ülke ile anlaşmalar imzalanmak suretiyle yeni dostluklar kurulmaya başlanmıştır (Atam, 2003).

1920 ile 1923 yılları arasındaki dönemde Atatürk, kurtuluş savaşı süresince izledikleri dış politikalarının temelleri 1919 Erzurum Kongresi sırasında saptanıp 28 Ocak 1920 tarihindeki Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında kabul edilen Misakı-ı Millî 'ye dayandırmaktadır. Ülke sınırları çizilmiş, İstanbul ile Boğazların güvenliklerinin sağlanması kabul edilmiştir. Azınlıkların hakları, komşu ülkelerde yaşayan Müslüman halkların da istifade edeceği "karşılıklılık" ilkesi kapsamında ele alınarak, bağımsız devletin siyasî, adlî, malî gelişimine engel teşkil eden bağların ortadan kaldırılması temel gaye olarak saptanmıştır (Atam, 2003).

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte çalışmaları sona ermesi ile Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla beraber yeni devletin bütün kurumları da şekillendirilmeye başlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın

kuruluşu da dönem içerisinde gerçekleşmiştir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı süresince birçok ülke ile diyaloga geçmiş, savaş ile birlikte dış siyaseti de birlikte yürütmüştür.

1917 yılındaki Sovyet İhtilâli ile I. Dünya Savaşı'ndan çıkan ve yeni sistemin ana ilkeleri itibarı ile Batı'yla çatışmakta olan Sovyet Rusya, aynı dönemde Batı'yla savaşmakta olan Türkiye ile de tabii olarak bir yakınlığın içerisine girmeye yönelmiştir. Atatürk, bu kısa dönem içerisinde Batı'ya karşı bir müttefik kazanırken, uzun dönem içerisinde de Türkiye ile bazı İslâm ve Asya ülkeleri arasında kendi rejimini yerleştirme plânları yapan Sovyet Rusya'dan gereken yardımı alabilmek maksadıyla dostane ilişkiler kurmuştur (Atam, 2003).

1920 yılında göstermelik bir komünist parti kurdurtmuştur. Moskova'ya elçiler yollamıştır. Lenin'le mektuplaşmıştır. Bu sayede Millî Mücadele süresince Rusya'dan gerek silâh, cephane gerekse nakdî yardımların akışı sağlanmıştır. 1920 yılında başkanlığını Bekir Sami Bey'in yaptığı Moskova'ya gitmiş olan Türk Heyeti'nden toprak taleplerinden bulunulması ilişkilerde gerginlik oluşturmuş ise de I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasının üzerine Sovyet Rusya bu toprak taleplerinden vazgeçmiştir. 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasının sonucunda Rus'ları Misak-ı Millîyi tanımaları üzerine doğu cephesi kapatılmış ve o bölgede bulunan askeri gücümüz de Batı'ya kaydırılmıştır. Ancak daha sonra Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin düzelmesinin, yeniden Sovyetler ile arasının açılmasına neden olmuştur (Atam, 2003).

2 Aralık 1920 tarihinde Gümrük Antlaşması ile 1921 yılının Ocak ayında I. İnönü zaferinin kazanılması üzerine müttefik devletler tarafından Sevr'in şartlarının yumuşatılması için 21 Şubat 1921 tarihinde düzenlenen Londra Konferansı ise, Türk Hükümeti tarafından bu şartların kabul edilmemesi üzerine hiçbir sonuç çıkmadan dağılmıştır.

1922-1923 yılları dönemi Büyük Taarruz ile Lozan görüşmelerinin olduğu dönemi kapsar. Lozan'da Misak-i Millî büyük ölçüde gerçekleştirilirken, hudutlarımız belirlenmiş ve kapitülasyonlar kaldırılarak son bulmuştur (24 Temmuz 1923). Aynı zamanda söz konusu antlaşma, I.

Dünya Savaşı'ndan mağlup çıktığı halde bir ulusun zafere dönüştürebildiği ayrıca imzalandığı günden günümüze kadar yürürlükte kalan tek antlaşmadır (Atam, 2003).

1923-1930 yılları arasındaki dönemde Lozan'dan kalma sorunlar ele alınmıştır. İngiltere ile Musul, Fransa ile borçlar ve Suriye ile olan sınırlarımız, Yunanistan ile ahali mübadeleleri gibi konuların tümü, Musul meselesi hariç Türkiye'nin istediği şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

1055-1056 yıllarında Selçuklu Devleti'ne bağlanmış olan Musul bölgesi I. Dünya Savaşı'nın sonuna dek Türk devletleri ile beyliklerinin sınırlarında yer almıştır. Zenginler, Timurlular, Akkoyunlular ve Safilerden Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına giren Musul, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan Bağdat seferinin sonrasında ise Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancaklarının oluşturduğu eyaletinde merkezi konumunda olmuştur (Atam, 2003).

İtilâf devletleri tarafından Paris konferansında ve San Remo görüşmeleri sırasında Musul'u aralarında paylaşmaya çalışmışlardır. 25 Nisan 1920'de San Remo'da imzalanmış olan antlaşma ile Musul petrolleri İngiltere ile Fransa arasında bölüşülmüştür (Atam, 2003).

1917 yılında Bağdat, İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. Mondros Ateşkesi' ne göre, "31 Ekim 1918 saat 12.00 den itibaren bölgedeki tüm kuvvetler yerlerinde kalacaklardır" hükmünün bulunmasına karşın, İngiliz güçleri Musul'a doğru ilerlemelerini sürdürmüştür. Musul'daki 6.Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, bütün gayretlerine karşın, Sadrazam tarafından 8 Kasım 1918 tarihinde gönderilen telgraf mesajına uyarak, 10 Kasım tarihinde Musul'u İngiliz kuvvetlerine bırakmak mecburiyetinde kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından, 1920-23 döneminde yapmış olduğu birçok konuşması sırasında Musul, Süleymaniye ile Kerkük'ün Misakı-ı Milli sınırlarının içerisinde yer aldığını ifade etmiş ise de, Lozan'da bu soruna çözüm bulunamamış ve konunun çözümü Türk-İngiliz görüşmelerine kalmıştır. Ancak yapılan bu görüşmelerden de herhangi bir sonuç elde edilememiş ve dahası Uluslar Kurumu da İngilizlerin lehine

karar vermiştir. İngiltere tarafından 1921’de Irak topraklarında manda statüsünde bir devlet kurularak krallığına da Emir Faysal’ı getirilmiş ve bu sayede de Musul’un artık Irak sınırlarının içerisinde kalması kesinleşmiştir(Gönlübol, 1981: 267).

1930 sonrasındaki dönemde, Türkiye 1932’de MC’nedahil olmuş, 1934 yılında da Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantını kurmuşlardır. 1935’de İtalya tarafından Habeşistan’a saldırı düzenlenmesi, Türkiye’nin1936’da Akdeniz Paktını, 1937’de ise bazı Orta Doğu ülkeleri ile birlikte Sadabad Paktı’nı imzalamasına neden olmuştur(Atam, 2003).

1935-1938 yılları arasında geçen dönemde I. Dünya Savaşı sonunda imzalanmış olan antlaşmalarda değişiklik yapmak arzusundaki Almanya ile İtalya’nın gruplaşmaları, II. Dünya Savaşının çok yaklaşmasına neden olmuştur. Bu esnada Atatürk, Almanya’da hüküm süren Nazi Rejiminin baskılarından kaçan Alman bilim insanlarına kapılarımızı açmak suretiyle Üniversite Reformunu da bu bilim insanlarının yardımlarıyla gerçekleştirmiştir(Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000: 351).

Bu gerginlik ortamı içerisinde Türkiye, aynı anda Avrupa, Almanya ve Sovyetlerle ilişkilerini devam ettirmiştir. Fakat savaş seslerinin gelmesi üzerine, Türkiye Lozan’da boğazlarla ilgili kabul edilmiş olan statüyü değiştirmek amacıyla harekete geçerek ve büyük bir diplomatik başarıyla 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux antlaşmasıyla boğazlardaki tam egemenliğini kabul ettirmiştir(Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000: 351).

Atatürk’ün Dış Politikadaki Temel İlkeleri

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisadi, toplumsal ve kültürel alanlarda uyguladığı köklü değişimler ve Atatürk’ün uygulamaya koyduğu inkılâplar yardımıylaTürkiye, önce uygar medeniyetler düzeyine çıkmayı hatta bunu aşmayı idealleri olarak benimsemiştir. Bu idealler aynı zamanda dönemin dış politikasının oluşturmada önemli bir etken olmuştur. Atatürk döneminde izlenen dış politikanın temel ilkesi bağımsızlıktan hiçbir şekilde taviz vermemek olmuştur.

Gerçekçilik

Atatürk'ün dış politikası temel ilkelerinden biri de gerçekçiliktir. Boş hayaller peşinde koşmaz. Maceracılıktan uzak durmayı hedefler. Bunun yanında milli çıkarları gerçekleştirmede kararlı olmayı amaçlar.

Atatürk'ün; “Büyük hayali işler yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu milletin ve memleketin üzerine çekti. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskılarını arttırmaktan ise, tabii duruma meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim...” diye özetlediği bir anlayıştır(M. K. Atatürk).

Türk ulusunun sahip olduğu gücüde imkânları bilmek kadar karşı tarafında yer alan devletlerin neyi yapacakları ya da neyi yapamayacakları hususunda gerçekçi ve doğru bir biçimde değerlendirmeler yapılmış olan uygulamalar görülmüştür. Şüphe yok ki bu gerçekçilikle birlikte koşullar her ne olursa olsun sonuna kadar direnerek mücadele etmeyi öngörmekte olan cesur ve onurlu bir gerçekçilik anlayışıdır. Bunda kesinlikle teslimiyetçilik ve yılgınlık bulunmamaktadır.

Atatürk, 8 Temmuz 1920'de TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında “memleketimizin ellide biri değil, her tarafı tahrip edilse her tarafı ateşler içinde bırakılsa biz bu toprakların üzerinde bir tepeye çıkacağız ve oradan savunma ile meşgul olacağız ”demek suretiyle bu konuda üzerinde kararlılığını en açık şekilde beyan etmiştir(Karal, 1969: 123).

Barışçılık

Atatürk'ün dış politikalarının asıl gayelerinden birisi barışçılıktır. Atatürk tarafından hedef olarak gösterilen temel politikalarındandır.1911-1912 yıllarında cepheden cepheye koşarken, durmaksızın savaşmak zorunda kalmış olan Mustafa Kemal, daima barış hasretiyle yaşamış, Türkiye'nin milli sınırlarının içerisinde egemenliğimizi güvence altına alan bir barışını sağlanmasının ardından da onu koruyabilme amacıyla ne gerekiyorsa yapmaktan geri durmamıştır. Bir asker olarak savaşın ne anlama geldiğini en iyi bilen kişi olarak Mustafa Kemal Paşa “Ben harpçi olamam. Çünkü harbin acıklı hallerini herkesten iyi bilirim” ifadelerini kullanmıştır(M. K. Atatürk).

Mustafa Kemal Paşa “*Harp zaruri ve hayati olmalı... Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin millet hayatı tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir.*” demiştir(M. K. Atatürk).

Atatürk’ün barışçıl yaklaşımları yine onun tarafından ifade edilen “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*”(M. K. Atatürk). Sözüyle artık Türk Dış Politikasında çok önemli bir ilke haline gelmiştir. Bulunduğu bölgede barışın korunması adına üzerine düşenleri daima gerçekleştirmekte olan Cumhuriyet, diğer taraftan da asla teslimiyetçi ve pasif politikalarda da bulunmamıştır. Kısacası, barış içerisinde bir hayat sürebilmek amacıyla gereken hazırlıkların yapılması ve gerek duyulması halinde barışın korunması adına da her an bir savaş için hazırlıklı olmak doğrultusunda hareket edilerek temkinli davranılmıştır(Tarih Sınıfı, 2010).

Atatürk’ün döneminde uygulanmış olan dış politika her zaman barışın sürdürülebilmesinin gereği olarak saldırgan olmayan bir tutum izlenmiş, aynı zamanda diğer devletler ve uluslararası toplumlar ile de daima uyum içerisinde dünyada barışının korunabilmesi istikametinde politikaların uygulanmış olduğu bir dönem olmuştur(Feyzioğlu, 1984: 5).

Atatürk, hem dış politika hedeflerine ulaşılması esnasında hem de diğer önemli hedeflere ulaşılması sırasında daima barışı savaşa tercih etmiş bir kişilik yapısına sahiptir. O, savaşın ne manaya geldiğini çok iyi bilen, bu nedenle de barışın itina ile korunması için inanç ve kararlılıkla çalışan üstün nitelikli bir asker ve devlet adamı olmuştur.

Batıcılık

Batılı güçler ile savaş yaşanmış olmasına karşın yeni kurulmuş olan Cumhuriyet her zaman Batı ile yakınlaşma sağlayacak adımları atmaya özen göstermiştir. Hiç şüphe yok ki bu hususta Atatürk’ün Türkiye’yi çağdaştırma yolunda izlediği ve uyguladığı politikalar çok aktif rol almıştır.

Yeni Türkiye’nin kendine hedef olarak çağdaş medeniyetler seviyesine yükselme ve hatta onun ötesine gitmeyi belirlemesi, bu bağlamda Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirilmesi de buna bir paralellik oluşturmuştur. Belirlenmiş ve uygulanmış olan bu politikaların kaçınılmaz

bir neticesi olarak da Batılı ülkeleri ile iyi ilişkiler kuran aynı zamanda çağdaş medeniyetlerin de bir parçası olma yolunda ilerleyen bir Türkiye ortaya çıkmıştır(Armaoğlu, 2000: 62). Bu şekildeki bir yakınlaşmanın Osmanlı dönemine kadar uzanan hem Batılılaşma gibi kültürel alanda hem de Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı güvenlik kaygılarından kaynaklı denge politikasının izlenmesi gibi siyasi bir tarafının da bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

2.2.3.2. II. Dünya Savaşı Türk Dış Politikası (1939-1945)

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında ittifak anlaşması imzalanmış, ancak ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması çerçevesinde hareket edilerek savaşta yer almamak için azami çaba sarf edilmiş ve böylece savaşın gidişatına dayalı olarak değişebilen politika uygulanmıştır. Bu dönemdeki devlet adamlarının yakın tarihten gerekli dersleri almış olarak, maceradan uzak durarak daha barışçıl politikalar sürdürme gayesi ve niyetinde olmuşlardır(Politika, 2013).

II. Dünya Savaşı konusunda tanımlanmış ilk tehdit aslında İtalya üzerinden yapılmıştır. İtalya tarafından izlenen saldırgan politikaların âdeta bir tezahürünü ortaya koyan Mussolini tarafından 1934 yılının Mart ayında yapılmış olan konuşmasında, İtalya'nın hem Asya'da hem de Afrika'da tarihi emellerinin bulunduğu açıkça ifade edilmiştir. O dönemin Roma Türk Büyükelçisi bu konuşmaya kayıtsız kalamayarak İtalyan hükümeti nezdinde geri adım atırılmış olsa bile, bu olay vesilesi ile dünya kamuoyu Türkiye-İtalya ilişkilerinin pek de iyi gitmediğinin farkına varmıştır(Politika, 2013).

1940 yılının 28 Ekim günü İtalyanların Yunanistan topraklarına saldırımları Türkiye'de de derin endişe uyandırmıştır. Güvenlik kaygısı ile Türk ordusunun ağırlık merkezi bu bölgelere kaydırılmış ve bir anlamda Türkiye'nin tehdit algılamasını da değiştirmiştir. Böylece ağırlık doğu hudutlarımızdan artık batı hudutlarımıza yönelmiştir. Aynı dönemde

Almanlar tarafından bazı Ege adalarının işgal edilmesi ve Romanya karşı harekât başlatılmasının ardından Türk-Sovyet yakınlaşması doğmuştur. Almanların olası savaş kazanma ihtimallerine karşı Türk devlet adamlarının istekleri doğrultusunda, 18 Haziran 1941 tarihinde “Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’na imza atılmıştır(Politika, 2013).

1941 yılının 22 Haziran günü Almanların Sovyetlere savaş ilan etmesiyle Türkiye tarafsız olduğunu deklare etmiştir. Bu dönemde İngiltere ve SSCB’nin arasında Almanlara karşı beraber mücadelede bulunma konusunda bir anlaşma imzalanmış ve birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Türkiye tarafından boğazların İngiliz kuvvetlerine açılmaması üzerine ise İngiltere, SSCB’ne yardımda bulunabilmek maksadıyla İran’ı işgal etme kararı almıştır. Bu sırada Almanlar tarafından Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik taleplerinin açıklanmasıyla birlikte Türk kamuoyu çok ciddi manada konuyla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve SSCB, Türkiye’de bu konuyla alakalı oluşan endişelerin giderilmesiyle meşgul olmaya başlamışlardır(Politika, 2013).

Savaşın başlamasından devam eden süreçte sürekli olarak her iki tarafta da Türkiye’yi yanlarına alarak bu savaşın içerisine sokma gayretlerini büyük titizlikle sürdürmüşlerdir. 30 Ocak- 1 Şubat 1943 tarihlerinde Churchill ve İnönü Adana’da bir araya gelerek bazı ikili görüşmeler yapmışlardır. İngiltere’nin Türkiye’yi savaşın içine çekme çabalarına rağmen Türkiye buna Türk ordusunun sahip olduğu malzemeleri ve teçhizatları açısından ciddi bir ikmal gereksinimlerinin bulunduğu ve hazinenin mali yardım ihtiyacının bulunduğu gibi gerekçelerle kendini savunarak tarafsız kalma hususunda ısrar etmiştir.

Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihlerinde gerçekleşen Tahran konferansı esnasında Türkiye’nin bu savaşta yer alması hususu ivedilikle ele alınmıştır. Bu konferansta Churchill Türkiye’nin savaşta yer alması teklifine Stalin ilk defa çekimser kalmıştır. Konferansın sonucunda Türk hava alanlarının müttefiklere açılması ve 15 Şubat 1944 tarihine kadar Türkiye’nin savaşın içine çekilmesine ve bunun da Türkiye’nin savaşın sona ermesinden sonra galip devletlerin arasında yer alması için son bir şans sayılmasına karar verilmiştir(Kişi, 204).

İnönü, Churchill ve Roosevelt'in katılımları ile 4-7 Aralık 1943 tarihlerinde Kahire Konferansı düzenlenmiştir. Tahran konferansında gündeme gelen bu hususlar İnönü'ye açıklanmıştır. İnönü ise bunun üzerine, ancak gereken hazırlıkların ve yardımların yapılması halinde bu savaşa girilebilmelerinin mümkün olacağını ifade ederek ilk defa buna sıcak bakmıştır. İngiltere ile ABD Dış İşleri Bakanlıklarının arka arkaya nota vermelerinin neticesinde 21 Nisan 1941'de Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom sevkiyatları durdurulmuştur. Bundan sonra Türkiye 2 Ağustos 1944'de Almanya ile olan ilişkilerini durdurmuştur(Kişi, 2007: 204).

Türkiye, savaşın artık sona yaklaştığı 23 Şubat 1945'de Almanya ile Japonya'ya savaş ilanı açıklamış ve bunun sayesinde de ABD'de düzenlenen San Francisco Konferansı'na davet edilmiş böylece BM'nin kurucu üyelerinden birisi olmuştur. Ancak Türkiye'nin bu savaşa geç müdahil olmasının pek de hoş karşılanmamış olduğu savaşın sona ermesinin ardından galip devletlerce birçok defa farklı mecralarda ifade edilmiştir. Bunlardan en önemlileri SSCB'nin, Boğazlar ile Türkiye'nin doğu sınırlarına yönelik talepleri de bulunmaktadır(Politika, 2013).

Özetlemek gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti savaş süresince adeta bir satranç oyunu oynuyormuş gibi stratejilerde bulunmuştur. Savaşta Almanların üstün olduğu dönemlerde Almanya'ya yakın görüşleri ile tanınan siyasetçiler ön plana çıkarılarak, yerleri sağlamlaştırılarak ikili ilişkiler sırasından kendilerinden istifade edilmiştir. Savaşın ileri safhalarında ise Almanların yavaş yavaş siyasi, ekonomi ve askeri açılardan üstünlüklerini yitirmeye başlaması ile beraber Almanlara yakınlıkları ile ön planda olan siyasetçiler ile ve bürokratların tasfiyeleri gerçekleştirilmiştir. Bu konuyla alakalı muhtelif iddiaların biride Türk ordusunun son Mareşali Orgeneral Fevzi Çakmak'ın yıllardan beri görevde olduğu Genelkurmay Başkanlığı görevinden kendi rızası dışında emekliye sevk edilmiş olduğu ile ilgilidir. Daha sonraki dönemlerde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından kendisine birçok siyasi teklif yapılmış olmasına karşın bu tekliflere kayıtsız kalmış, ancak DPT tarafından kendisine sunulan ilk teklifi hemen kabul etmesinin anlamı, çok severek yaptığı Genelkurmay Başkanlığı görevinden rızası alınmadan emekli edildiği yönünde oldukça

manidar bir tabloyu ortaya koymuştur. Bunun yanında Turancılıkla ilgili davalarda bazı siyasi otoritelerce II. Dünya Savaşı'nın gidişatıyla ilgili konjektürel bir davadan ibaret olarak görölmüştür.

Bütün bu olaylara, olgular ve münakaşalara karşılık başta İnönü olarak diğerk Türk devlet adamları tarafından gösterilen olağüstü gayretlerinin neticesinde Türkiye savaşa girmemiş, savaşların yıkıcı, yakıcı ve tahrip edici etkilerinden olabildiğince uzak durmaya özen gösterilmiştir.

2.2.3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası (1945-1990)

II. Dünya Savaşı'nın bulmasıyla birlikte uluslararası sistemin de esaslı bir biçimde yapısal değışme uğradığı görölmektedir. Savaş sonrası ortaya çıkmış olan iki süper güç öncülüğünde Doğı-Batı Bloklarının ortaya çıkması ve iki bloğun aralarındaki ilişkilerin soğuk savaş biçiminde sürmesi yeni uluslararası sisteminin en belirleyici özelliğı haline gelmiştir.

Uluslararası sistemde meydana gelen bu köklü değışimler diğerk devletlerin dış politikalarına da yansırken, aynı durum Türkiye'nin dış politikasında da değışime neden olarak yeniden düzenlenmesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Zira II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye dış politikasında hâkim olan ve onu yönlendiren asıl unsurların birisi, savaşın ardından Avrupa dengesinde oluşan boşluklardan faydalanan Sovyetler Birliğı'nin Türkiye'den toprak talep etmesi ve Boğazlar bölgesinden üs istekleri konusunda oluşan baskılarıdır(Erkin, 1968: 246).

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya üzerinde bloklar haline gelen batı ölkeleri Doğı Blok'ukarşısında örgütlenmek suretiyle kısaca NATO olarak adlandırılan Kuzey Atlantik İttifakı'nı oluşturmuşlardır. NATO'nun kuruluşu esnasında Türkiye, Truman Doktrini ile Marshall Planı kapsamında ABD'den destek sağılamıştır. Fakat verilen bu desteklerin karşılıklı bir ittifaka dayandırılmaması nedeniyle güvenlik kaygıları tam anlamıyla giderilebilmiş değıldir. Bu nedenle Türkiye, NATO'ya henüz kuruluş safhasındayken ittifaka üye olmak maksadıyla girişimlerde bulunmuş, ancak herhangi bir netice alınamamıştır. Fakat 8 Ağustos 1949

tarihinde Türkiye'nin AK üyeliğine kabul edilmesi, Türk devlet adamlarına NATO'ya üyelik hususunda cesaret vermiş, aynı zamanda müracaatta bulunmalarına haklı bir gerekçe sunulmasına zemin hazırlamıştır. Fakat Türkiye'de NATO üyeliği konusunda oluşan bu istekler daha çok Avrupalı üye ülkelerin siyasal, ekonomik ve kültürel itirazlarıyla karşı karşıya kalmıştır(Vali, 1971:116). Bu sırada Türkiye çok partili siyasi hayata geçmiş ve akabinde yeni kurulmuş olan DP 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidar olmuştur. DP genel hatlarıyla CHP'nin dış politika anlayışını benimsemiş ve aynen sürdürmüştür. DP yönetimde özellikle de ekonomi politikaları bakımından batı yanlısı bir nitelikler barındırması, Türkiye'nin Batı ile uyum çizgisinde, daha belirgin ve mecburi bir istikamete doğru yol almıştır(Eroğlu, 2014: 68). Bundan dolayı Türkiye'nin NATO üyeliğini bir zorunluluk olarak kabul eden DP, tamda bu esnada Kore Savaşı'nın patlak vermesini de yakalanmış önemli bir fırsat olarak görmüş ve TBMM'den onay almaksızın Kore'ye asker sevk etmiştir.

Kore savaşı sonrasında Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesi hususunda ABD'de belirgin bir tavır değişikliği olmuştur. ABD, Kore savaşı vesilesiyle bölgesel savaşları ihtimaldâhilinde olduğunu anlamış ve NATO ülkelerini, daha ziyade ABD'yi Sovyetlerin karşısında çok daha etkin önlemler alınmasına yönlendirmiştir. SSCB karşısında bir set çekebilmek ve çıkması muhtemel bir savaş esnasında duyulacak askeri üs ihtiyacının karşılanabilmesinde kullanılacak ve iki bloğun arasında yer alan adeta bir sınır devleti konumundaki Türkiye'nin batı nazarındaki stratejik değeri önem kazanmış ve akabinde Türkiye 1952'de NATO üyeliğine kabul edilmiştir(Sarınay, 1988: 143). Dolayısı ile NATO üyeliğine kabul edilmesinde Türkiye'nin sahip jeopolitik konumu birinci derece etken olmuştur.

Türkiye soğuk savaş dönemi süresince sahip olduğu bu stratejik önemine vurgu yapmayı sürdürecektir. NATO üyeliği düşüncesi Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında filizlenen Batı Bloğuna bağlanma gayretlerinin bir neticesidir. NATO üyeliği konusunun; ülkemizin ekonomik kalkınma ve ilerlemesi ile silahlı kuvvetlerin modernizasyonunun yapılabilmesi için gereken maddi kaynak ve

imkânların dış yardımlar vasıtasıyla Batıdan kolaylıkla temin edilebileceği düşüncesi oluşurken, daha önce Atatürk'ün başlatmış olduğu çağdaşlaşma hareketlerinin bir neticesi, Türkiye'nin Batılı ülkelerin arasında yer alma yolunda yapmış olduğu seçimlerin tabii bir sonucu şeklinde görülmesi gerekmektedir. Zira Türkiye batılı ülke politikalarına uyumlu bir şekilde iç politikasında da çok önemli değişiklikler yapmak suretiyle çok partili siyasal sistemi kabul etmiş, ekonomi alanında da liberal politikaların uygulanmasına başlanmıştır(Ekinci, 1997). Diğer taraftan da Türkiye'nin bu ittifak içerisinde yer almasındaki en belirgin ve somut neden ise Sovyetlerden gelebilecek tehditler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türk dış politikasının öngördüğü şekilde Sovyet tehdidi karşısında batının savunma sisteminde güvenliklerini sağlama politikası, NATO üyeliğinin gerçekleşmesi ile hedefine ulaşmış, Türkiye'ye ABD tarafından yapılan gerek ekonomik gerekse askeri yardımların düzenli bir biçimde yapılmasına işlerlik kazandırılabilmiştir.

Türkiye, NATO üyeliğinin gerçekleşmesinden sonrasında bütün uluslararası olaylara bu ittifak penceresinden daha ziyade ABD perspektifiyle değerlendirme yapan tek yön ve tek boyutlu bir dış politikayı takip etmeye başlamıştır. Bu dönemdeki yöneticiler tarafından NATO bir savunma ittifakından çok daha ötesi olarak kabul edilmiş, aynı zamanda bir dünya görüşü ile milli dış politika unsuru şeklinde ele alınmıştır. Oluşan bu anlayışın bir neticesi olarak Stalin'in ölümü sonrasında Sovyetlerin dış politikasında ortaya çıkan bağlantısız ülkelerce gayet olumlu karşılanmakta olan bu yumuşama politikalarını bir taktik değiştirmesi şeklinde yorumlanmış ve bağlantısız olmayı bir dış politika iddiaları şeklinde kabullenmişlerdir. Batıya olan bağlılığı, Türkiye açısından milli çıkar ve menfaatlerini en iyi biçimde sağlayabilecekleri seçenek olarak tercih etmişlerdir(Atam, 2003).

İlerleyen süreçte de uygulanan genel politikalar kapsamında Truman Doktrini sonrasında hem Türkiye tarafından hem de ABD tarafından Sovyet tehdidinin algılanmasındaki müşterek görüşleri nedeniyle her iki ülke de ilişkilerini bu ortak stratejik amaçları istikametinde geliştirmişlerdir. Türkiye, NATO üyesi olmasının ardından ABD ile birçok ikili Antlaşmaya

imza atmıştır. Bu antlaşmaların önemli bir kısmı TBMM onayı alınmaksızın yapılmış olan gizli antlaşmalardan oluşmaktadır. Kıbrıs meselesinde ABD tarafından sergilenen tutum ile Johnson Mektubu Türk-ABD ilişkilerinin önemli bir dönüm noktasını oluşturmuş, akabinde Türkiye yapmış olduğu ikili antlaşmaları yeniden gözden geçirmiştir. Kıbrıs harekâtı sonrasında ABD tarafından ülkemize silah ambargosunun uygulanması iki ülke ilişkilerinde gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1979 yılının sonrasında Sovyetler tarafından Afganistan'ın işgal edilmesi, İran'da gerçekleşen devrim ile Humeyni'nin iktidar olması ve İran-Irak savaşının baş göstermesi ABD'nin, Türkiye'nin de önemli bir parçası olduğu bölge hususunda oldukça duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu kapsamda ABD, 12 Eylül 1980 yılında Türkiye'de yönetimi devralan askeri rejim konusunda anlayışla karşıladığı beyanını vererek ikili ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. Ayrıca yine bu dönem içerisinde ABD ve Türkiye'nin arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın imzaları atılmıştır. 1983'de Türkiye'nin yeniden çok partili bir döneme geçirilmesiyle, iktidar olan Turgut Özal, dış politika alanında “ekonomik pragmatizmi” ön planda tutmak suretiyle ABD'ye dayanma politikalarını çarpıcı hale getirmiştir. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde her ne kadar Soğuk Savaş dönemi sırasında bazı tutarsız durumlar görülse de Türkiye'nin stratejik öneminden dolayı ve Sovyet tehdidi algılama biçimlerindeki benzerlikleri nedeniyle Türkiye kendisindeki vazgeçilmezlik hissi ile kendine duyduğu güveni korumaya devam etmiştir. SSCB dağılıncaya kadar hatalar düzeltilmiş ve demokrasi eksiklikleri daha anlayışlı bir biçimde karşılanabilmiştir.

Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde hâkim durumdaki “ortak çıkarlar” kavramında kısmi olarak da olsa içeriğinde boşluklar oluşmuş ve Türkiye, ABD nazarında kollanması gereken müttefik olarak görülmemeye başlanmıştır(Sanderve Rustow, 1979: 93). Aynı anlayış ile Türkiye, 1957 yılında Roma Antlaşmasını imzalamış ve o dönemde Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı şeklinde temelleri atılmış olan AB üyesi olma yoluna girmiştir. Bu bağlamda Türkiye tarafından AB üyeliği, aslında Batı İttifakı üyesi olmalarının tabii bir doğal bir uzantısı şeklinde değerlendirmiştir. AB

üyeliği Batı medeniyetlerinin bir parçası olmakla eş anlama geleceğinden, bu durum hem Cumhuriyet döneminde hem de Tanzimat'tan buyana özel önem atfedilen Batı medeniyetiyle uyum sağlamak yolunda gösterilen çabalara da uygun olduğu düşünülmektedir. Soğuk Savaş dönemindeki gibi Türkiye ve Batı ittifakının arasında görülen uyumluluğun bu dönem içerisinde de AB ile oluştuğu görülmektedir. Bu geline nokta AB tarafından güvenlik endişeleri ön planda tutulmuş ve Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önemi ağırlık kazanarak ilişkiler geliştirilmesine önem verilmiş, 1963'de imzalanmış olan Ankara Antlaşmasıyla hem iktisadi hem de siyasal alanda ilişkilerin geliştirilmesine karar verilmiş, sonrasında da tam üyeliğin sağlanmasına dönük altyapı hazırlıklarının yapılmasına karar verilmiştir(Eralp, 1997:85). Fakat 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'nin ve siyasal ve ekonomik gelişmeleriyle AB dinamiklerinin aralarında uyumsuzluklar belirmeye başlamış, sonrasında ise AB tarafından Türkiye'nin tam üyeliği konusuna olumsuz yaklaşımlar sergilenmeye başlamıştır. Zira Türkiye tarafından 1987 yılında yapılan tam üyelik başvurusu 2,5 yıl aradan sonra kabul edilmemiştir. Başvurunun reddedilmesinden sonra Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerinde yaşanan sorunlara iktisadi sorunlar da eklenerek, siyasi konulara daha ziyade demokrasi ve insan hakları konularına kaymakta olduğu yeni bir döneme girilmiştir(Dağı, 1997: 120).

Türkiye'nin Batı ittifakındaki tek taraflı politikalarının olumsuz neticeleri 1950'li yıllarda daha fazla belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmelerle dünyadaki bağımsızlık ve bağlantısızlar hareketlerine batılılarla olan ilişkileri perspektifinden bakarak, SSCB ve müttefikleri ile olan ilişkilerini en düşük düzeyde tutmuştur. Bu sırada Türkiye'nin Filistin konusu ile ilgili olarak batılı politikaları kapsamında kısaca adı CENTO olarak bilinen Merkezi Antlaşma Teşkilatına girmesi, Arap dünyasıyla olan ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur. Diğer yandan Cezayir'in bağımsızlığıyla ilgili Türkiye'nin çekimser tutum sergilemesi ve 1955 yılında Bandung'da yapılan bağlantısızlar hareketinin toplantısı sırasında takındığı batı yanlısı tutumlar Arap dünyasının tepkileriyle karşılaşmıştır(Atam, 2003).

1960'ların ortalarında uluslararası sistem içerisinde, bağlantısızlar hareketi ortaya çıktıktan sonra iki kutuplu dünya artık çok kutuplu bir sisteme geçilmiş ve ardından soğuk savaş esnasında ise biraz daha yumuşama dönemine geçilmiştir. Ayrıca bu uluslararası toplu durum içerisinde Kıbrıs meselesi, Türk dış politikasında belirleyici bir etken olmuştur.

Türkiye 1963'ten sonraki yıllarda Kıbrıs'ta sorunların çoğalması üzerine meseleye çözüm yolunun bulunabilmesi maksadıyla, hem BM'den hem de Batı dünyasından da beklenen ilgi ve destek gelmemiş, böylece Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ne derece yalnız kalmış olduğu da çok açık olarak görülmüştür. Bu bağlamda Türk dış politikasına yön verenler de her geçen gün değişmekte olan dünya koşullarında batılı müttefiklerle ittifakı sıkı sıkıya bağlı olmasının Türkiye'nin dünya üzerinde nasıl da yalnız bırakıldığının çok net bir biçimde farkına varmışlardır. Türkiye son derece haklı olduğu bir dava konusunda batının tutumu özellikle de ABD tarafından sergilenen tavırlar tam anlamıyla şok edici bir yaklaşım olmuştur. Türk dış politikasında yaşanan bu başarısızlık Türkiye tarafından uygulanan temel dış politika yaklaşımlarının, ilkelerin ve uluslararası ilişkilerin de sorgulanmasına neden olmuş, hatta değişikliklerin yapılmasına yönelik taleplerin giderek artmasına neden olmuştur. Bu esnada 1964 yılında Johnson mektubunun Türk basınında yer alması, yalnızca Kıbrıs meselesinde sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin ulusal güvenliği bakımından da ilk kez çok ciddi şüpheler oluşturmuş ve daha ziyade sol çevreler tarafından Türk kamuoyuna yönelik yürütülen anti-Amerikan furyasının zirveye ulaşmasına neden olmuştur(Gök, 1984: 56). Bu zamana değin hiç tartışılmamış olan dış politikayı bir tabu olmaktan çıkartmış ve Türk kamuoyu nezdinde tartışılır hale gelmiştir.

Türk siyasal hayatında farklılaşma ile rekabet1961 Anayasası öncesinde çok düşük seviyede olmasından dolayı, dış politikaya ilişkin kararları çok yaygın bir biçimde tartışılabilmek için gereken ortamın çok gelişmemiş olduğu bilinmektedir. 1946'da çok partili siyasal hayata geçilmesi ile daha çok 1950'lerin sonrasında belirli bir hareketliliğin sağlandığı basın ve kamuoyu Kıbrıs sorununu milli bir dava şeklinde

görerek, hükümet üzerinde baskılar kurmuştur. Fakat 1950-60 yıllarının arasında iktidar olan DP ile muhalefet bulunan CHP'nin oluşturduğu ılımlı iki siyasi partinin bulunduğu sistem içerisinde siyasi rekabet dış politikayla ilgili hususlara pek yansımamıştır. Bu dönem içerisinde, dış politika kavramının siyaset üstü milli bir karakterinin bulunduğu ve bundan dolayı günlük siyasi tartışmaların dışında tutulmasının gerekliliği her kesim tarafından benimsenmiş bir konu olmuştur. Buna en somut örnek ise Türkiye'nin NATO üyeliğine yönelik alınan kararının TBMM tarafından tam bir oybirliğiyle alınmış olmasıdır. Türkiye'nin dış politika uygulamalarının kamuoyu nezdinde tartışılır hale gelmesi ve kararların alınması süreçlerini etkilemeye yönelik çabalar 1961 Anayasası tarafından sağlanan özgürlük ortamıyla başlatılmış ve gün geçtikçe artarak devam etmiş ve bugünlere ulaşmıştır(Gök, 1984: 58).

Bundan dolayı Türkiye uluslararası alanda Kıbrıs meselesi nedeniyle karşılaşmış olduğu yalnızlığına karşı tepkiler kamuoyunun da olaya dâhil olması ile konu çok boyutlu dış politika başlığında ele alınmış, ancak temelinde iki yönlü olmuştur. Yumuşama fırsatları çerçevesi içerisinde Batı Bloğundaki sorumluluklarından ve dış politikada uygulamalarındaki temel çizgisinden taviz vermeden bir taraftan SSCB başta olmak üzere Doğu Bloğu ülkeleri ile diğer taraftan da genelinde tam üçüncü dünya ülkeleri ile fakat özelinde ise İslam Dünyasında yer alan ülkeler ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Türkiye 1960'lı yılların ortalarından başlayarak öncelikle SSCB ve sonra da diğer Doğu Bloğu ülkeleri ile arasındaki ilişkileri geliştirme çabalarına girmiştir. 1964-1965 yıllarında yapılmış olan karşılıklı ziyaretler ile her iki ülkenin arasında başlatılan siyasi alandaki ilişkileri daha sonra da ticari alanda yapılan gelişmeler takip etmiştir. 1970'lerde Türk-Sovyet ilişkilerinin tekrardan durgunluğa girilmiş hatta bir dönem oldukça soğuk bir dönem yaşanmış, ancak 1982'den sonra iki ülke ilişkilerinde yeniden normalleşme sürecine girilmiştir(Gürün, 1983: 134).

Bu arada bir taraftan da Türkiye, SSCB'nin yanında İslam ülkeleri ile de ilişkiler kurma ve geliştirme gayretlerine girmiştir. Soğuk Savaş dönemi süresince Türkiye ve İslam ülkeleri arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin

1967 Arap-İsrail savaşı sırasında Arap dünyası tarafında yer alması ve Arapların tezlerini desteklemesi sayesinde olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Ancak Türkiye, Batı Bloğunun karşısında SSCB'nin desteğini almakta olan komşu Arap ülkeleriyle gerek siyasal gerekse ekonomik alanlarda ilişkilerini geliştirmek hususunda oldukça zorluk çekmiştir. Fakat 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında, İslam Dünyası, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik alanlardaki ilişkilerinde ciddiyetle devreye girmişlerdir. Söz konusu bu strateji değişikliğine önceden de kısmen ifade edildiği şekilde, batılı müttefiklerimizden Kıbrıs meselesinde gereken desteği alamama, ekonomik sorunları batılı ülkeler ile çözümleyememe, petrol krizinden ödemeler dengesinin olumsuz bir şekilde etkilenmesi, AB ile Türkiye arasında olması arzu edilen olumlu gelişmelerde bir türlü ilerleme sağlanamaması, Kıbrıs harekâtının batı tarafından anlaşılmak istenmemesi ve ardından silah ambargosu nedeniyle ABD'ye duyulan güvenin sarsılması gibi faktörlerin oldukça önemli rolleri bulunmaktadır.

Sonuç itibarıyla bütün ortaya çıkan bu gelişmeler, İslam ülkeleriyle hem ekonomik hem de siyasal alanlarda işbirliğine yönelik isteklerin kuvvetlenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 1969'da temelleri atılmış olan İslam Konferansı Örgütü tarafından yapılmış olan çalışmalara ilk başlarda çekingen bir tutumla katılan Türkiye, 1970'lerin ortaları itibarıyla örgüt tarafından düzenlenen toplantıların tamamına giderek üst düzey katılım göstermeye başlamıştır. Bunun yanında bu teşkilatın sayesinde Türkiye giderek çoğalan miktarlarda Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkesi ile dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde, ayrıca ortak teknik ve kültürel yardım programları uygulanmasında da faydalar elde etmiştir(İhsanoğlu, 1995:388). Fakat Körfez krizinde Türkiye'nin tekrar Batı tarafında saf tutmasıyla beraber Türkiye'nin bazı bölge ülkeleriyle ilişkilerinde bir bozulma süreci başlamıştır. Bir taraftan da aynı dönem içerisinde Yunanistan hem ikili ilişkilerinde hem de uluslararası ilişkiler bazında Türkiye'nin başını ağrıtan ülkelere en başta geleni olmuştur.

Türk Milli Mücadelesi ardından her iki ülkenin arasında hem Lozan'da hem de Lozan sonrası dönemde bir dengenin sağlanmış olduğu görülmektedir. Fakat önce 1947 Paris Antlaşmasıyla yeni topraklar

kazanarak OnikiAda'yı hâkimiyetine alan, daha sonra ise 1950'li yılların ortalarından itibaren ENOSİS emeliyle Kıbrıs'a dönen Yunanistan Lozan'ı ve sonrasında kurulan dengeyi zorlamıştır. 1970'li yıllarda Ege'de çeşitlenerek daha sonra Kıbrıs'ta niteliğini değiştiren meselelerin özü, Yunanistan tarafından uygulanmakta olan yayılmacı politikaları ve hem kendinin hem de Türkiye'nin batı bağlantılarını bu politikaları istikametinde kullanmaktan geri durmamasıdır. Türkiye tarafından Yunanistan'ın izlemiş olduğu politikalara tepki gösterilirken daima batı bağlantıları çerçevesi içerisinde hareket etmek zorunda kalmış ve adeta eli kolu bağlanmıştır. Ancak bunda bir istisna 1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Kıbrıs topraklarında yaşanan olayların sonrasında müttefiki olan devletlerden umduğu ilgi ve desteği alamayan Türkiye, Yunanistan ile yürütmüş olduğu görüşmeler sonucunda herhangi bir netice elde edemeyince 1960 yılında imzalanan antlaşmalardan doğan garantörlük hakkı ile Kıbrıs'ta askeri harekât düzenlemiştir. Bu harekâtın neticesinde Kıbrıs'ta ki Türklerin can ve malları güvence altına alınarak Ada üzerinde kalıcı barış tesis edilmiştir. Tam anlamıyla Millî ve insani görev maksatlı olarak uluslararası hukuk kurallarına da uygun bir biçimde Türkiye tarafından yapılan Kıbrıs harekâtı büyük tepkileri nedeni olmuştur (Göktuğ, 1991). Türkiye, Kıbrıs meselesi sayesinde oldukça önemli bir sınav vermiş ve halen de vermeyi sürdürmektedir. Düzenlenen bu harekât Türkiye tarafından soğuk savaş dönemi içerisinde dış politika alanında gerçekleştirilen en başarılı hareket olmuştur ve millî meseleler söz konusu olduğu zaman gerektiği takdirde bağlı bulunduğu ittifaklardan bağımsız bir biçimde üstünlük kullanmaktan çekinmeyeceğini tüm dünyaya ilan etmiştir.

Kıbrıs, 1960'lı yılların ortaları ve özellikle 1974 yılından sonra Türk dış politikasının en fazla meşgul olduğu konulardan birisi olmuş ve Türk-Yunan ilişkileri içerisinde de daima ilk sırada yer alan bir mesele olmuştur. Fakat bu tarihin ardından Türkiye ile Yunanistan'ın aralarındaki meseleler Kıbrıs sorunu haricinde Ege ile Batı Trakya'da yaşayan Türklerin sorunları da giderek önem kazanmaya başlamış ve bunun etkileri de sadece ikili

ilişkilerde değil, aynı zamanda Türkiye ile batı arasındaki olan ilişkilerde olumsuz etkilemiştir. Türkiye tarafından Yunanistan’la iyi ilişki kurmak suretiyle meselelere barışçıl çözümler bulabilme maksadıyla gösterdiği gayretlere karşın, Yunanistan tarafından daha ziyade 1981’de AB’ye tam üyeliğinin sonrasında kazandığı önemli avantajlar Türkiye’ye karşıkullanılmaya başlanmıştır. Yunanistan tarafından yürütülen bu politikalarla Türkiye’nin uluslararası toplumdan özellikle de batı toplumlarından soyutlanması, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) üzerindeki oluşturulmaya çalışılan baskılar, siyasal ve ekonomik zorlamalar ile terör örgütlerine destek verilmek suretiyle Türkiye’nin bütünlüğüne yönelik tehditler ve bu yollardan Türkiye’nin zayıf düşürülmesine çalışılmıştır(Gürel, 1993: 201).

1990’da Türk dış politikaları daha çok soğuk savaş döneminin “küresel” politikalarına uyumlu olarak yürütölmeye çalışılmıştır. Türkiye,1960’ların ortalarından itibaren çok boyutlu açılım sergileme gayretinde olmasına karşın, Türkiye Kıbrıs meselesinin haricinde uluslararası sistem ile bölgesel ilişkilerini temelinden etkileyebilecek bağımsız bir dış politika davranışında bulunmamıştır. Fakat soğuk savaş döneminin son bulmasıyla beraber oluşan yeni uluslararası sistem, Türk dış politikasındaki amaçlar hususunda olmasa bile davranış şekilleri bakımından değişikliklerin olmasına neden olacaktır.

2.2.3.4. 1990 ve Sonrası Türk Dış Politikası (1990-)

1989 yılı sonrasında Sovyetler Birliği’nde meydana gelen değişimlere dayalı olarak Doğu Avrupa ile Balkanlar’da meydana gelen gelişmeler ile 1991 yılında SSCB’nin dağılmasından dolayı uluslararası sistem içerisinde oldukça köklü değişimlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu değişimlerin yaşandığı süreçte Doğu bloğu içerisinde yer alan Sosyalist yönetimler süratle çökerken, demokratikleşmeye yönelik hızlı ve önemli adımların atılması ve SSCB ile Yugoslavya’nın parçalanmalarının ardından birçok devlet bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu sayede 1945’den beri

uluslararası sistemin üzerinde oldukça önemli etkileri bulunan ve Soğuk savaş dönemi adıyla ifade edilen ve artık eski bir olarak görülmekte olan dünya düzeninin sonu gelmiş, Doğu-Batı kutuplaşması tam anlamıyla bitmiş ve sona ermiştir.

Doğu Blok'unun çöktüğü ve soğuk savaş döneminin “İki Kutuplu Dünya” politikaları sona erdiği esnada ortaya çıkan Körfez bunalımı ABD'nin hâkimi olacağı “Yeni Dünya Düzeni”nin kuruluyor olduğu gerçeğini açığa çıkarmıştır(Gökırmak, 1996: 4). Küreselleşme ya da globalleşme adıyla da tanımlanan söz konusu yeni dönemin demokrasileri, özgürlükleri, insan haklarının ve hukukun üstün olduğu gibi evrensel değerleri ön plana çıkaran temaları oluşturmaktadır. ABD tarafından temsil edilen ve tek süper gücün egemenliğine dayalı “Yeni Dünya Düzeni”nin oluşturulması gayretlerine karşın, dünya üzerinde yeni güç merkezleri oluşmasına neden olan yepyeni bir sürecin de gelişmeye başlamış olduğu görülmektedir. Bu sürecin önemli özelliklerinden birisi, bölgeselleşmeye yönelik eğilimlerin daha fazla belirginleşmiş olmasıdır. Mesela, Japonya liderliğindeki Asya Pasifik bölgesi, AB bu birliğin içerisinde bulunmakla birlikte özellikle iki Almanya devletinin birleşmesi sonrasında oluşan güçlü Alman devletinin tutumu, askeri gücü ile birlikte oldukça hızlı bir şekilde büyümekte olan ekonomisiyle Çin ve “Zengin Kuzey” karşısında “Fakir Güney” ülkeleri tarafından izlenecek politikaların da yeni bölgesel güç merkezlerinin belirlenmesinde çok önemli etkileri bulunacaktır(Gökırmak, 1996: 8). “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri olmasına karşın, üzerinde titizlikle durulmasının gerektiği önemli bir sorun da iletişim sistemlerinde yaşanan teknolojik devrimlerin sebebiyle farklı sosyo-kültürel gruplar arasında bir bütünleşmeden veya uzlaşmadan ziyade çatışma potansiyellerini körükleyebilecek tarzda oldukça yoğun bir etkileşimin yaşandığı sürece girilmesidir(Atam, 2003). “Mikro Milliyetçilik” ya da “atomizasyon” şeklinde de ifade edilen bu gelişmelerin artık dünyada istikrarı tehdit etmeye başladığı görülebilmektedir. Böylelikle yeni oluşmakta olan uluslararası yapı içerisinde meydana gelen bölgesel çatışmaların önlenemesinin son derece güçleştiğinin farkına varılmaya başlanmıştır. Bu aşamadan sonra süper güçlerle ya da ittifaklar ile bölgesel

çatışmaları caydırabilmek çok daha zor bir hale gelmektedir. Üstelikte BM benzeri uluslararası örgütlerin kendilerini yönlendiren güçlü devletlerden bağımsız bir şekilde uluslararası barışı ve güvenliği tesis edebilmekten uzak kalmaktadırlar. Bunun yanında iki kutuplu sistemin kalkmış olması da birçok ülke dış politikalarındaki ipoteklerinde kalkmasını sağlamıştır. Bu sayede artık devletler kendi bölgelerinde kendi bağımsız politikalarını uygulamaya başlamışlardır. Genel hatlarıyla tanıtılmasına çalışılan gelişme ve değişimlerin 2000'lerin eşiğinde “ayırışma” ile “birleşme” tarzındaki, tamamen iki zıt akımında etkisiyle küresel politikaların çok boyutlu olarak tekrar yapılanmakta olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ki bu gerçekte “Yeni Dünya Düzeni”nden daha çok “Yeni Dünya Düzensizliği” şeklinde de değerlendirilebilmektedir.

Soğuk savaş döneminin son bulması, uzun yıllardır stratejik önceliğini Sovyetlerden gelebilecek tehditleri, Batı bloğu içerisinde karşılama üzerine kuran Türkiye'nin açısından oldukça yeni bir döneme başlangıç yapılmıştır. Türkiye, bir yandan oluşan uluslararası yapı tarafından sağlanan yeni manevra alanlarından da faydalanmak için, diğer taraftan da bölgesinde meydana gelen belirsizlikler ile çatışmalardan kaynaklanabilecek daha ciddi tehditlerin oluşmaması için dış politikalarındaki eski davranışlarını terk etmek mecburiyetinde kaldığı açıkça görülebilmektedir.

Bu dönemdeki en temel özellik, Türkiye'nin çok boyutlu bazen de belirsizliklerin hâkim olduğu bir kısım tehditlerle ve yeni fırsatlarla karşı karşıya kalmasıdır. Soğuk savaş döneminin son bulmasına paralel biçimde dünya genelinde oluşan işbirliği ile uzlaşma eğilimlerine karşın, Türkiye'nin yer aldığı bu coğrafyanın son yıllarda yeni bir çatışma alanına dönüşmesi, uzun zamandır istikrarsızlık ile neredeyse özdeşleşen Ortadoğu bölgesinin yanına bir de Balkanlar ile Kafkasya bölgelerinin de eklenmiş olduğu görülmektedir. Bu sayede artık Türkiye tam anlamıyla sıcak bir üçgenin tam da merkezinde kalmıştır(Nas, 1996: 79). Bu yeni dönem açısından Türkiye'nin güvenlik stratejisinde algıladığı tehditler daha ziyade Kuzey'inden Güneyve Batı'sına doğru kaymaya başlamıştır (Aydan, 1994: 146). Bu durumdan dolayı, Körfez krizinin ardından Partiye Karkerên

Kürdistan (PKK) terör örgütünün güçlenmesi ile Kuzey Irak'ta de facto bir Kürt devleti kurulmasına doğru gidildiğini çok net bir biçimde açığa çıkartmıştır. Zira Çekiç Güç şemsiyesinin altında Kuzey Irak bölgesinde ortaya çıkan gelişmelerin direkt olarak Türkiye topraklarına ve güvenliğine yönelik çok ciddi tehdit olan bir boyuta ulaşmıştır. Bu sırada iki ülkenin arasında oluşan su sorunu yanında özellikle PKK terör örgütüne çok önemli destek sağlayan ve Türkiye karşısında Yunanistan ile işbirliği yapan Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler iyice gerginleşerek, 1998 yılının Ekim ayında iki ülke nerdeyse savaşın eşiğinden dönmüştür. Bu bağlamda, Türkiye Güney'inden gelen bu tehditlere karşı İsrail'le ilişkilerinde yeni bir ivme yakalamıştır. Bir taraftan da ortak düşman bertaraf edildikten sonra daha önceden zoraki birliktelik içerisinde zorlukla bastırılmış olan zıt dış politikaları, Yunanistan tarafından daha da artarak Türkiye'ye rahatsızlık verecek düzeyde gündemde tutulmaya başlatılmıştır. Bunun yanında daha çok Ege'deki sorunların yanında bir de Kıbrıs Rum Bölgesinin Yunan savunma sahası içerisine alınarak hızla silahlandırılmaya başlanması, Yunanistan tarafından PKK terör örgütünün desteklenmesi, Türkiye karşısında Ortodoks ittifakını kurma çabaları, Türkiye'nin üyesi olmadığı AB'ye Kıbrıs Rum Kesimi'nin alınması gayretleri Türkiye'ye son derece rahatsızlık vermiştir. Fakat 1999 yılında hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da yaşanan deprem felaketlerinden dolayı insani duygular ön planda yer almaya başlamış ve bunun paralelinde iki ülkenin arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Başlayan bu yeni dönem içerisinde Türkiye ile Yunanistan arasında ayrışmaya neden olan temel sorunlardan ziyade birbirine yakınlaştıran ve işbirliğini ve yardımlaşmayı tesis etmeye dönük hususlar öne çıkarılmak suretiyle sıcak ve samimi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

Yugoslavya'nın parçalanmasıyla beraber başlayan ve balkanlarda ortaya çıkan gelişmeler, bu bölgenin sorunları ile yakinen ilgilenmek durumunda olan Türkiye açısından 1990'ların ilk yarısı en endişe verici hususların ilk sırasında yer almıştır. Stratejik bakımdan Türkiye açısından oldukça önemli olan balkanlar ve bölgede içerisinde yaşamakta olan Türk ve Müslüman halkların can ve mal güvenliğinin sağlanabilmesi konusu

Türkiye tarafından bölge üzerinde aktif bir politikanın izlemesi zorunluluğunu getirmiştir(Ekinci, 1993: 251).

Bir yandan da artık batılı ülkelerin bir tehdit unsuru olarak görmedikleri Rusya, halen bölgesi üzerinde oldukça önemli güç olarak durmaktadır. Bu esnada Rusya’da milliyetçi dış politikalara verilen destekler de her geçen gün artmaktadır. 1993 yılının Nisan ayında açıklanmış olan “yeni dış politika kavramı” ve “yakın çevre” politikaları Rusya’nın bölgede üzerindeki gerek askeri gerekse siyasi olarak yeniden nüfus oluşturma gayretleri içerisinde bulunduğunu göstermiştir. Dünya liderliği iddiası bulunmayan Rusya artık bölge ülkeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Batı açısından bir güvenlik kaygısı olmaktan çıkmış olan Rusya, Türkiye açısından önceden olduğu kadar olmasa da yine de bu bölgede bir tehdit olma özelliğini sürdürmeyi devam ettirecektir(Özbay, 2011).

Bu kapsamda, Batı ile Türkiye’nin güvenlik algılarındaki önceliklerinin farklılaşan olduğu görülmüştür. Sovyetlerin tehditlerine karşı Batı Blok’unun dayandırıldığı temelleri önemli ölçülerde değişime uğramış, NATO ittifakının varlığının nedeni olan müşterek düşman (SSCB) ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bundan dolayı SSCB’nin dağılmasının üzerine, artık Türkiye batı dünyasının güvenliğinin sağlanması açısından vazgeçilmez durumdaki stratejik önemini de yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Ortaya çıkan gelişmelerden dolayı artık NATO’nun Avrupa açısından da azalmaya başlamıştır. Fakat yeni gelişmelerin olmasından dolayı bu örgütte kendisini yenilemeye dönük politikaları benimsemek suretiyle oldukça önemli bir strateji değişikliği yapmaya yönelmiştir. Söz konusu bu strateji değişiklikleri kapsamında eski doğu Avrupa ülkeleri örgüt üyeliğine kabul edilecek biçimde bir genişleme sürecine girilmiş, Rusya ile birlikte ise “barış içinde ortaklık” kavramında bir işbirliği yapılmasına yönelik adımlar atılmıştır. NATO tarafından uygulanmaya başlanmış olan bu yeni stratejinin Türkiye açısından oldukça yakından ilgili bazı özellikleri de kapsamaktadır. Daha ziyade SSCB tehdidinin ortadan kalkmış olmasından sonra, yeni tehditlerin İslam coğrafyasından geleceği algısı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini NATO açısından yeni tehdit

alanları oluşturacağı veittifak alanıharicinde de bazı operasyonlar yapılabileceğinin kabul edilmesinden sonra oldukça kapsamlı bir strateji değişikliğine gidileceği ifade edilmektedir. Türkiye stratejik konumu ile yine tam da krizli bölgelerin merkezinde yer alması sebebiyle NATO'yu alanı dışında bir rol üstlenmesini, yani önemli ölçüde Türkiye'nin çevresini saran coğrafyalar içerisinde kullanılması anlamını da içermektedir(Baharıek, 1998: 377). Bu yeni stratejik dönüşüm konseptinde NATO tarafından net bir biçimde Rusya'nın artık düşman olmadığının ilan edilmesi, gelecek dönemlerde Kafkaslar ve Orta Asya zerindeki rekabetleri nedeniyle Türkiye ile Rusya'nın aralarında doğabilecek olası bir çatışma esnasında Batı'nın kimin tarafında yer alacağının açıkça belli olmamasının nemi Türkiye açısından da oldukça riskler taşımaktadır. NATO tarafından uygulanan bu yeni stratejilerin yanında bir de AB Maastricht Antlaşmasıyla Ekonomik ile parasal birliğin sağlanması, müşterek dış politikalar ile güvenlik konuları benimsemiştir. Bu kapsamda BAB'nin genişletilmek suretiyle AB, savunma kanadı olarak dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu sayede, AB kendi içerisinde siyasi alanda bir bütünleşmeye doğru adım atmıştır. Bir diğer açıdan da AB, 1990'ların ortaları itibarıyla genişleme politikalarına başlamak suretiyle çok değil daha bundan birkaç yıl öncesine değin düşman saflarda bulunan bazı Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin AB'ne tam yelikleri belirlenen bir takvime bağlanarak, görüşme süreçleri başlatılmıştır. Bunun yanında, AB, uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranarak Kıbrıs Rum Kesimini tam üyeliğe kabul etmek iim müzakere sürecini resmen başlatmıştır(Cavlan, 1996: 106). Türkiye açısından oldukça stratejik önemi bulunan Kıbrıs konusunda, artık inisiyatifin AB'ne geçmekte olduğu anlaşılmıştır.

Oysaki Soğuk Savaş dönemi boyunca batı nezdinde Sovyet yayılmacılığının karşısında adeta bir kale olarak görülen ve devamlı olarak övgüler maruz kalan Türkiye, 1997yılıının Aralık ayında Lüksenburg'da düzenlenen AB zirvesi sonucunda tam üyeliğe alınması uygun görülen ülkelerin arasına bile dâhil edilmemiş, ancak yalnızca 1 Ocak 1996 tarihi itibari ile yürürlüğe konulan Gümrük Birliğiyle yetinmesine kfi gözüyle bakılmıştır. Yine bu zirve sırasında AB'nin 2010 yılı sonrasında olası bir

genişleme programının içerisine dahi alınmamış, bu bağlamda aslında Türkiye'ye hiçbir umut ışığı dahi verilmemiştir. AB tarafından sergilenen bu tutum, Türkiye'de tam bir siyasi hayal kırıklıkları yaratmıştır(Bağcı, 1998: 313). Bu kararı, Türk kamuoyu AB'nin yeniden yapılanması içerisinde Türkiye Batılı ülkelerle beraber, ancak söz konusu hayati meseleler olduğunda AB'nin dışında tutulmak istendiği biçiminde yorumlanmasına neden olmuş, dahası artık Türkiye tarafından dış politika alanında yeni arayışlar içerisine girmesinin gerekliliği üzerine çok ciddi değerlendirmelerin yapılması kaçınılmaz olmuştur.

1999 yılının 10-11 Aralık tarihlerinde düzenlenen Helsinki zirvesinde AB devlet ve hükümet başkanları tarafından Türkiye'nin AB'ne tam üyelik adaylığının tescil edilmesiyle birlikte Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Helsinki zirvesi sırasında, Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin gerçekleşebilmesi için demokrasi ve insan hakları bakımından Kopenhag kriterleri kapsamında gereken düzenlemelerin yapılması, Ege ve Kıbrıs meselelerine barışçıl çözümlerin aranması gibi ön şartların öne sürülmesine karşın; Türkiye tarafı söz konusu kararı Lüksemburg zirvesi sırasında yapılmış olan yanlışın düzeltilmesi ve Türkiye'nin 36 yıldır süregelen AB ile bütünleşmesi sürecinde artık geri dönmeyecek şekilde yepyeni bir döneme girilmiş olarak algılamıştır. Zira Türk Dışişleri Bakanı tarafından karar "Türkiye'siz Avrupa ve Avrupa'sız Türkiye" olamayacağının açıkça görülmesi şeklinde değerlendirilmiştir(Atam, 2013).

1999 yılının 18-19 Kasım tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen AGİT zirvesinde Türkiye'nin uluslararası alandaki saygınlığı daha da artmıştır. Türkiye, hem zirve sırasında, hem de zirvenin sonrasındaki dönemde Hazar Havzası ve Orta Asya petrolleri ile doğal gazlarının Türkiye vasıtasıyla dünya piyasalarına aktarılmasına yönelik olarak imzalanmış olan antlaşmalar, sözleşmeler ile projelerin sayesinde dünyada üzerine önemli bir enerji terminali ve geçiş noktası olmaya doğru oldukça önemli atılımlar gerçekleştirmiştir.

Soğuk Savaş döneminin son bulmasının ardından, Türkiye açısından yeni dönemde elde edilen en önemli avantaj ve geleceğe yönelik fırsatlar

ise daha önce Sovyetler Birliği'ne bağlı bulunan Türk topluluklarının keşfi olmuştur. 1990'lara değince Türk dış politikasında genellikle soğuk savaş döneminin dünya çapında politikaların etkisinde yürütölmüş olmasından dolayı, Türkiye ve Türk toplulukları arasındaki ilişkilerden alt düzeyde seyretmiştir. Bundan dolayı bu Türk topluluklarıyla alakalı çıkan ilk haberler Türkiye'deki birçok kişide şaşkınlık yarattığının söylenmesi abartılı olmayacağı muhakkaktır (Atam, 2013). SSCB'nin dağılmasıyla paralel bir şekilde Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık elde etmeye başlamaları, Türkiye'nin bölge üzerinde siyasi, ekonomi, kültür ve stratejik konumu bakımından çok önemli bir ülke olması neticesini ortaya çıkarmış, akabinde de Doğu-Batı bloklaşmasının son bulmasıyla stratejik önemi azalmaya başlayan Türkiye'nin bu defa da gelişen bu olayların etkisiyle yeniden küresel anlamda önemli bir aktör konumu elde etmiştir. Bu sayede hem Rusya'nın hem de İran'ın Türkiye hakkında yaratmış oldukları olumsuz etkilere karşın, Balkanlardan başlayıp Orta Asya bölgesine kadar uzanan çok geniş Avrasya bölgesi üzerinde Türkiye açısından çok etkin bölgesel aktör olabilme fırsatı yakalanmıştır. Zira Kafkaslar ile Orta Asya bölgesinde bağımsızlık ilan eden Türkiye Cumhuriyetlerini ivedilikle tanıyan Türkiye, bu ülkeler ile diplomatik ilişki kuran ilk ülkelerin arasında yer almıştır (Şimşir, 1993: 59). Daha sonrasında kurulan bu devletler ile siyasi, kültür ve ekonomi alanlarında ilişkilerini geliştirerek Türkiye, bu vesileyle yeni kurulan Cumhuriyetlerin uluslararası arenada kendileri göstererek bir yer edinmeleri hususunda da yardım etmiştir.

Türkiye, balkanlar bölgesinde yaşanan gelişmeleri de jeopolitik yeri, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle, gücünün ve diplomatik birikimlerinin sayesinde konjonktüründüğü imkânlar ölçüsünde oldukça başarılı girişimlere imza atmıştır. Bu konuda, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletleri tanımakta gecikmemiş, gerek Bosna-Hersek'te, gerekse Kosova'da meydana gelen olaylar sırasında Sırp saldırganlıklarının durdurulabilmesi adına oldukça aktif addedilebilecek bir dış politika uygulamıştır. Neticesinde arzu edilen düzeyde olmamışsa da Balkanlar bölgesinde Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler ile aralarındaki ilişkileri sürekli olarak geliştirerek

Türkiye Balkanlarda dengelerin sağlanmasında ağırlığını hissettirme konusunda üzerine düşeni yapmıştır(Kut, 1994: 159).

Özetlemek gerekirse, Türkiye, ortaya çıkan gelişmeler karşısında hazırlıksız yakalanmış olması sebebiyle öncelikle ekonomi konuları olmak üzere birçok alanda kurulan bu devletlerin beklenti ve taleplerini gerektiği ölçüde karşılayamamış olsa da, ortaya çıkan koşullara adapte olarak soğuk savaş yıllarının tek boyutlu Türk dış politika anlayışını uluslararası alanda ortaya çıkan politik gelişmeler üzerinde etkili olabilen çok boyutlu bir şekil almıştır. Türkiye bölgesel güvenliğin sağlanabilmesi ve işbirliği sebebiyle elde edeceği faydaları üyesi bulunduğu ittifakın çıkarlarından üstün tutmaya, diğer bir ifade ile soğuk savaş döneminin küresel çıkarlarının yerine, kendi ülke çıkarlarını daha önde tutmaya yönelmiştir. KEİB bölgesel girişimini de Türkiye'nin bu yenilikçi, aktif ve çok boyutlu politikalarının en önemli örneklerinden birisi olarak değerlendirebiliriz.

Bu olayların neticesinde gerçekleşen olumlu değişimlerden, artık Türkiye'nin gelişmeler üzerinde etki oluşturabilecek kapasitesinin bulunduğunu ve dış politika alanında seçeneksiz olmadığına anlaşıldığını sağlamış, iki bloklu yapı içerisinde adeta bir kenar devlet konumuna sahipken sonrasında ise Türkiye'nin merkezde yer alan bir devlet konumunda yerini bulması sağlanmıştır.

3. Bölüm

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

3.1. Tanım Olarak Uluslararası Örgütler

Tarihsel süreçte, insanlar çıkarlarını koruyabilmek, güç ve kuvvetlerini artırabilmek maksadıyla gruplar haline gelerek, örgütlenmiş bazı yapıları oluşturabilmek için çabalamışlardır. İnsanları topluluklar şeklinde hayat sürmeye yöneltten ve ulus devletleri oluşturmaya kadar uzayan süreci de bir bakıma bu boyut içerisinde yer almaktadır. Benzer biçimde devletlerarasında oluşan rekabet ile uluslararası düzendeki anarşik yapı, devletlerin kendi çıkarlarının etrafında ittifak kurmaya ve güçlerinin artırılması amacıyla birleşmeye yönlendirmiştir. Bu birliktelikler, yalnızca

güçleri ve çıkar olgularıyla sınırlandırılmayıp aynı zamanda işbirliği yaparak uluslararası bir düzen oluşturulabilmesini de hedeflemektedir (Arıboğan, 2001: 199).

Kurulan uluslararası örgüt sayılarının çoğalması, devletlerarasında yapılan anlaşmaların artarak gelişmesi, Avrupa kıtasında AB'nin olduğu şekildebölgesel bütünleşmelere yönelik gayretlerin daha da derinleşerek sürmesi, uluslararası politikaların kurumsallaşmasını sağlayan etkenler olmuştur. Uluslararası örgütler, “bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” şeklinde ifade edilebilmektedir (Arıkoğlu, 2010: 49). Uluslararası örgütler, büyük savaşların ardından yapılmış olan çok taraflı anlaşmaların, geleceğe yönelik düzenlemelerin ve bir kısmının da somutlaştırılmış olduğu kurumlar şeklinde doğmaktadırlar. Askeri, ekonomik, kültürel, siyasi amaçlı olarak oluşturulabilmektedirler. Uluslararası sistemin içerisindeki rollerinin ve etkinliklerinin yanında, küresel nitelik taşıyor olması bakımından BM örgütünün oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır.

Güç dengelerinin iyi işlemediği hususunun en önemli kanıtını, I. Dünya Savaşı'nın yaşanmasını örnek veren devlet ve siyaset adamları, dünya barışının ve istikrarının korunmasının farklı yöntemlerini bulmaya çalışmışlardır. Bu yöntem, ilk defa ABD Başkanı Wilson'ın ifade ettiği kolektif güvenlik sistemidir. Sistem, barış sevdalısı devletler tarafından askeri güçlerini birleştirdikleri bir zemine oturtulmaktadır. Bu sistem kapsamında, herhangi bir devlete karşı gerçekleştirilen her türlü saldırıyı, diğer bütün devletlere karşı yapılmış sayılması, düşman karşısından müşterek hareket edilmesini öngörmüştür. MC örgütü aslında bu alanda gösterilen çabaların ilk oluşumu olarak kabul edilmektedir. Savaşın tekrar etmesinin engellenmesi, sürekli ve kalıcı bir barış sağlanabilmesi, uluslararası politika disiplininin ilk kürsüsündeki kuruluş maksadı da bu olmuştur(Yurdusev, 2007: 27). 1937 yılına değin dünyadaki mevcut sistem gözlemlenmek suretiyle, bir düzen kurulmasına yönelik çabalar sarf edilmiştir(Ataöv, 1967: 333). Cemiyet oluşumunu savunanların en önemli

endişe ve korkuları ise sistemin gerek ABD, gerekse diğer ülkeler tarafından tam anlamıyla benimsenememiş olması durumudur. Japonya, 1931’de Mançurya’ya, 1937’de ise Çin topraklarına girmiş, bu arada İtalya da 1935’de Etiyopya’yı işgal etmiştir. Aynı dönemde 1930’lu yıllar içerisinde ise Almanya, hem Çekoslovakya, hem de diğer Avrupa ülkelerine hiçbir engelle karşılaşmaksızın rahatlıkla girebilmiştir. Kolektif güvenlik sistemi, II. Dünya Savaşını engelleyememiş ve güçler dengesinin yeniden Soğuk Savaş dönemine hâkim olabilmesi, önünün açılmasına neden olmuştur(Duncan, 2003: 145).

Quester MC ve BM’ni, bir dünya devletini kurabilme ya da bir dünya devletinin gelecekte üzerine oturtulabilecek olan örgütsel temelleri oluşturmaya yönelik atılan son derece ciddi adımlar şeklinde değerlendirilebileceği tezini öne sürmektedir. Bunun yanında her iki örgütünde 1919 yılından beri değişmekte olan dünya sistemlerini çok iyi bir şekilde yansıttığı da ifade edilmektedir(Waltz ve Quester, 1982: 107).

Uluslararası sistemi oluşturan en temel öğelerden birisi olan uluslararası örgütleri, en geniş kapsamlısı ve devletleri temsil etmekte olanı BM’ni, daha önce kullandığı MC isminin, “devletler cemiyeti” veya “birleşmiş devletler” şeklinde isimlendirilmemesi, ulus ile devlet kavramlarının aralarındaki farklılıkları ile beraber, uluslararası düzenin oluşumundaki ve biçimlenmesindeki tercihlere dikkati çekmektedir(Arıkoğlu, 2010: 50).

1945 yılında II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte, 50 devletin imzası ile BM’ni oluşumu başlatılmıştır. Uluslararası sistemin içerisinde yer alan ve yeni oluşan devletlerden birçoğunun 40 veya 50 yıllık bir geçmişleri bulunmaktadır. Bu devletler, hudutları uluslararası manada tanınmış ve yönetimleri de meşru kabul edilmek koşuluyla devlet olma vasıflarını kazanmışlardır. Koloni imparatorlukları tasfiye olduktan sonra oluşan bu devletlerin sınırlarını da genelde koloni güçleri çizmişlerdir. Birçok etnik ve dini toplulukların da ev sahipliğini yapmakta olan bu ülkeler genellikle ulus devleti olabilme hedeflerini gerçekleştirememişlerdir. Ulus devletin pekişmesine engel teşkil edebilecek, aidiyet duygusu, vatandaş olabilme duygusu ve devletine sadakat duyabilme gibi daha birçok sorunlar

mevcuttur. Bu devletler tamamı, uluslararası hukuk kuralları karşısında hem eşit hem de egemen olarak kabul edilmektedirler. BM Güvenlik Konseyi içerisinde “bir devlet, bir oy” mekanizmasındaki işleyiş işte bu eşitlik ilkesi eksenli olarak işlemektedir(Duncan, 2003: 61). Fakat uygulamaya gelince durum farklılaşmakta ve yeni kurulmuş olan zayıf devletlerin, sistemdeki büyük güçlere karşı koyabilmeleri çok da mümkün görülememektedir. Bu bağlamda, Westfalya sistemi sonrasında uluslararası sistem, hem güçlü devletler hem de zayıf devletlerin açısından aynı temel ilkelere dayalı olarak çalışmaktadır. Bugün gelinen noktada geçmişle arasındaki fark, sistemin kıta Avrupa’sı ile sınırlandırılmayıp artık küresel olarak yayılmış olmasıdır.

Soğuk Savaş’ın son bulmasıyla yirminci yüzyılın sonlarına doğru, körfez krizi örneğinde de olan şekliyle, güç kullanılmasını meşru gerekçelere dayandıran BM, Bosna-Hersek ile Doğu Timur bölgelerinde de barışın sağlanabilmesine yönelik çözümleri ile kolektif güvenlik sistemini yenilenmiş şekilde yeniden ortaya çıkarmış gibi görünmekteydi. BM bu dönem içerisinde adeta bir dünya hükümeti gibi, yalnızca 1999’da Doğu Timur bölgesinde barışın sağlanmasına yönelik Barış Gücü askerleri göndermek suretiyle, ülkelerin dışarıdan gelebilecek saldırılar karşısında savunulması değil, bunun yanında askeri güçlerin ve diktatörlerin kendi ülkeleri içerisinde gerçekleştirmiş oldukları İnsan Hakları ihlalleri karşısında da gereken önlemlerin alınması gibi bir rolü de üstlenmektedir (Duncan, 2003: 147).

Uluslararası örgütler tarafından bir müdahalede bulunulması hususunda, egemen devletlerin kendi sınırlarının içerisinde yaşanmakta olan soykırım benzeri insan hakları ihlalleri ve insanlık suçlarının uluslararası toplum nezdinde ne şekilde algılandığının önemi çok büyüktür. Nitekim açıkça yasal bir otorite olmadan ya da uluslararası fikir birliği oluşturulmadan, Kosova meselesinde olan şekilde bir grup devlet tarafından oluşturulmuş olan NATO gibi bölgesel örgütler tarafından bir müdahalede bulunulması meşru mu sayılmaktadır? Kosova’ya müdahalede bulunan güçler BM değil, NATO’nun güçleri tarafından yapılmıştır. Müdahalede bulunulan alanlar bakımından değerlendirilmesi halinde, kolektif savunmaların (NATO gibi ittifaklar) kolektif güvenliklerin (BM gibi

uluslararası küresel örgütler) önüne geçtiği oldukça dikkat çekmektedir. Kosova gerçekleştirilen soykırımı NATO, BM'nin meşruluğunu aramaksızın müdahalede bulunurken, Ruanda'da gerçekleşen soykırım olaylarına NATO ile BM müşterek hareket etmiştir. Bu dönemde BM Genel Sekreteri olan Kofi Annan, “devletler içindeki sistemik insan hakları ihlallerinin nasıl kontrol edileceği konusunda, uluslararası toplumda görüş birliğine ulaşmanın, kolektif güvenlik sisteminin temeli olduğunu” belirtmiştir(Duncan, 2003: 147).

Quester'in ifadesine göre, müşterek müdahale mekanizmalarının kurulması, 1815 sonrasında Metternich sisteminde olmuştur. Söz konusu dönem içerisinde devrimlerin önlenmesi ile meşru yöneticilerin tekrar başa geçirilmesi politikaları izlenmiştir. Müşterek müdahale mekanizması, ulusal hegemonyaların kurulmasına karşı bir garanti şeklinde görülmüştür (Toktamış, 1997: 205).

Uluslararası örgütler bakımından, devlet içi çatışmalar ile insan hakları konusunda yapılan ihlallere müdahalelerde bulunan NATO ile BM'nin iki kutuplu sistemde sona gelinmesiyle beraber, sistem içerisindeki rolleri ile işlevlerini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Soğuk Savaş dönemi sırasında blokların birisinin temsilcisi olan NATO'nun, Varşova Paktı'nın son bulmasıyla, yeniden bir yapılanma sürecine girmiş olduğu ve işlevlerinin de değişmiş olduğu çok açık bir gerçektir. Sistemin açısından ele alındığında, NATO'nun üzerinde herhangi bir askeri güç bulunmamaktadır. BM tarafından gerçekleştirilen müdahalelerde meşru bir zeminin hazırlaması ya da bir fiil Barış Gücü askerleriyle müdahaleyi gerçekleştirmesinde, örgütteki şematik yapılanmanın ve örgüt içerisindeki büyük devletlerin önemini ve etkisini hiç kimse inkâr edemez.

3.1.2. Uluslararası Örgüt Sınıflandırması

Uluslararası örgütler literatürde farklı sınıflamalara tabi tutularak incelenmekte olduğunu görüyoruz. Genel kabul gören bir sınıflama çeşidi

de uluslararası örgütlerin; bileşimlerine, fonksiyonlarına ve yetkilerine göre ele alınmasıdır(Özgöker ve Batı, 2017: 3).

Uluslararası örgütlerin sınıflandırma çeşitleri sırasıyla;

- Bileşimlerine göre uluslararası örgütler:

Evrensel uluslararası örgütler: Üyeliğin zamanla tüm devletlere açılması nedeniyle MC ve devamı olan BM evrensel örgütlerdir. Bu sınıflandırma içerisine giren örgütlerin var olan tüm ya da hemen hemen tüm ulusal aktörleri yapısı içerisine alması gerekmektedir. Bölgesel uluslararası örgütler: Sadece belirli bir coğrafyaya ait devletlerin üye olabildiği örgütleri bölgesel nitelikte örgütler olarak nitelemek mümkündür. Bunlara örnek olarak AK ve AB gibi yapılanmalar gösterilebilir.

- Fonksiyonlarına göre uluslararası örgütler:

Uluslararası örgütler belirli bir konuda faaliyet gösteren organizasyonlardır. Kuzey Atlantik Bölgesinin refahını ve istikrarını amaç edinen NATO, fonksiyonel olarak askeri konuyla ilgili örgüte bir örnek teşkil etmektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 4).

- Yetkilerine göre uluslararası örgütler:

Uluslararası örgütler: Uluslararası örgüt kavramı, en geniş anlamıyla, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan ve her türlü birleşmedir.

Uluslararası örgütler iki türdür:

- Devletlerarası uluslararası örgütler
- Hükümetler-dışı uluslararası örgütler

Devletlerarası örgütler birden çok egemen devlet tarafından belli bir amaç ya da amaçlar doğrultusunda resmi bir antlaşma ile kurulan organize yapılardır. Bu gruba girenler devletlerarasında oluşturulan fakat kendilerini oluşturan devletlerden ayrı ve sürekli bir iradeye sahip olan devlet niteliği taşımayan birleşmelerdir. İkinci grupta yer alanlar, farklı uyruklardan özel veya kamuya bağlı kişilerin bir araya gelmeleri sonucunda oluşan, hiçbir şekilde devletlerarası anlaşmalara konu oluşturmamakta ve uluslararası

zeminde faaliyetlerini sürdüren örgütlenmiş yapılardır(Özgöker ve Batı, 2017: 4).

Uluslararası örgütler;

- a. Küresel veya bölgesel ya da yerel olurlar,
- b. Geneli kapsarlar veya belirli bir konuyla ilgili olurlar,
- c. Eşgüdüm sağlayabilen veya bütünleşme amaçlı olurlar,
- d. Üyelik konusunda belirli kotaları olur veya üyelikte sınırsız olma özellikleri bulunmaktadır.

Uluslararası örgütlerde, ihtiyaç doğrultusunda ve amaçlarına uygun olarak genel kurulu, konseyleri, komisyonları, sekreterliği ve adalet divanı organları bulunabilmektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 5).

Uluslar üstü örgütler: Global sistemde var olan uluslararası örgütlerin bir türüdür. İç hukuk yöntemlerine yaklaşan böyle örgütler tarafından alınmış olan kararların önemli bir çoğunluğunun bağlayıcı gücü bulunmaktadır. Bağlayıcı kararlarının bu tür örgütlerde kurucu antlaşmalarından doğan iki önemli özellik bulunmaktadır:

- Üye devletlerde de doğrudan hukuki etkileri ortaya çıkarmaları;
- Üye devletlerin yasalarıyla veya diğer kurallarıyla uyuşmazlıklarının olması halinde örgütün almış olduğu kararlarının daha üstün kabuledilmesi. Bağlacı kararların üye devletler üzerinde direk olarak hukuki etkiler oluşturmalarının anlamı, bu kararların örgüt organları tarafından alınmış olması veya yayımlanmasından başlayarak üye devletlerin ülkelerinde kendiliğinden hüküm doğurma gücünün olmasını ifade etmektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 5).

Üye devlet yasalarıyla çatışmalarının olması halinde daha üstün tutulmalarına ve bu üstünlüğün sadece örgüt organlarının önünde değil de, özellikle üye devletlerin yargı organları da dâhil olmak üzere ulusal organlarının önünde de söz konusu olmuştur. Uluslar üstü niteliği olan bu örgütlerden günümüzde en tanınan ve gelişmiş örneği AB'dir.

3.1.3. Uluslararası Örgüt Yapısı

Uluslararası örgütlerin hangi türü olursa olsun, bu yapılarda bulunması gerekli olan birtakım özellikler bulunmaktadır. Buna göre;

- Amaçları esas olarak en az üç devletin hedeflerini kapsayacak biçimde devletlerarası olmalıdır.
- Üyelikler en az üç ülkeden tam oy verme hakkı ile bireysel veya kolektif katılımlı olmalı ve örgütün faaliyet alanı da kalifiye her birey ve varlığa açık olmalıdır.
- Kurtuluş antlaşması, üyelere yönetim organlarının ve memurlarının periyodik olarak seçilmesi hakkını verecek resmi bir yapı sağlamalıdır.
- Memurların hepsi belirli bir süreden daha fazla aynı milliyetten olmamalıdır.
- Bütçeye en az üç ülkeden esaslı katılım olmalı ve üyelere dağıtılmak üzere bir kar elde etme girişimi bulunmamalıdır.
- Diğer örgütlerle organik ilişkileri olanlar bağımsız bir biçimde var olabileceklerini ve kendi çalışanlarını seçebileceklerini göstermelidir.
- Gündemdeki faaliyetler açıkça ortaya konabilmelidir(Özgöker ve Batı, 2017: 5).

Uluslararası örgütleri devletlerden ayıran farklılıkları söylemek mümkündür:

- Bir uluslararası örgütün, üzerinde tam yetkili olduğu ve kendisine uyrukluk bağlı ile bağlı bir insan topluluğu yoktur.
- Uluslararası örgütler, buyruk verme, bunlara uymayanları uymaya zorlama yetkilerine sahip değildir.
- Uluslararası örgütlerin doğması ancak üye devletlerin bu yönde kesin bir irade açıklamaları ile gerçekleşmektedir. Üye devletler iradelerini çoğunlukla bir antlaşma ile bildirmektedir.
- Uluslararası örgütlerin hukuk kişilikleri amaçları ile sınırlıdır(Özgöker ve Batı, 2017: 5).

3.2. Uluslararası Örgüt Üyeliği

Uluslararası örgütlere üyelik iki biçimde görülmektedir. Örgütün kuruluşunu gerçekleştiren, kurucu antlaşmayı imzalayan devletler kurucu üye veya asli üye daha sonra örgüte katılan üyeler ise, kabul edilen üye olarak adlandırılmaktadır(Özgöker ve Batı, 2017:6). Uluslararası örgütlerde ilke olarak her üye eşittir. Dolayısıyla asli üyelerle sonradan kabul edilen üyeler arasında da herhangi bir fark yoktur. Ancak kural olarak, kuruluş antlaşması ile kimi üyelerin oylarının karar almayı engellemesi mümkün olabilmektedir. Genel olarak niteliği kazanamamış toplulukların da birtakım siyasal koşullar sonucu, bazen tam üye olarak uluslararası örgütlere katıldıkları görülmektedir. Ukrayna ve Beyaz Rusya Sovyetler Birliğinden ayrılıp bağımsızlıklarını kazanana kadar federal devlet statülerine rağmen, kuruluşundan itibaren BM üyesi sıfatını taşımışlardır. Kurtuluş hareketlerinin de kimi uluslararası örgütlere tam üye olarak kabul edildiğine rastlanmaktadır. Filistin Kurtuluş Örgütü devlet ilanından önce de Arap Devletleri Birliği ile Arap Para Fonu örgütlerine tam üyedir(Özgöker ve Batı, 2017: 6).

Üyeliğe kabul, çekilme ve çıkarılma her örgüt için farklılıklar göstermektedir. Örgütlere katılma genellikle örgüt tarafından belirlenen koşulları sağlayan adayların başvurularının incelenerek kabulü biçiminde gerçekleşmektedir. Ancak AK üyelikte olduğu gibi üyeliğe davet de söz konusu olabilmektedir. Uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılma tam üyelik koşuluna bağlı değildir. Örgüte üye olmayan devletlerin veya başka uluslararası örgütlerin de çalışmalara “gözlemci” statüsü ile oy hakkı olmaksızın katılmaları temsilcilere çalışmalara ilişkin söz hakkı verilmesi mümkündür.

Devletler; Endozya’nın 1965 yılında, Antlaşmada çekilme öngörülmemiş olmakla birlikte BM Örgütünden,1996’da Fransa’nın, 1974’de Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadından çekilmesinde olduğu gibi çekilme yoluyla örgütten ayrılabilirler. Örgütlerden çıkarılma sık

rastlanan bir durum olmamakla birlikte, İsrail'le barış anlaşması yapan Mısır 1974 yılında Arap Ligiden çıkarılmıştır(Özgöker ve Batı, 2017: 7).

Devletlerin uluslararası alanda ortak meselelerini çözümlemek maksadıyla örgütlenme çabasına girmeleri, uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Günümüzde uluslararası örgütlerin birçok açıdan ulusal devletlere nazaran daha zayıf olmakla beraber, kendilerine sağlanan imkânlar ve tanınan yetkiler ile kıyaslandığında, oldukça önemli işleri başarmakta ve var olmalarını haklı çıkaracak çalışmalar yapmaktadırlar.

Devletlerarası örgütlerin varlığından söz edebilmemiz için örgütün en az üç üyeden oluşma koşulunu iki üyenin de yeterli olması, en fazla on yılda bir süre ile daimi genel oturumlar düzenlemesi ve daimi bir karargâhı ile sekreteryasının bulunması gibi daha çok kurumsal yapılanmaya ilişkin konulara dikkat çekmektedirler. Yirminci yüzyılda girilirken sayıları 30 civarında olan devletlerarası örgütler,1990'lı yıllarda 400'ü bulmuştur. 2000'li yıllarla beraber bu rakamın 450'ye ulaşması beklenmektedir. Uluslararası örgütlerin sayıca hızla arttıkları gibi, bu örgütlere devletlerin üyelik durumları da her geçen gün katlanarak büyümektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 8).

Devletlerin artan oranlarda uluslararası örgütlerin kurulması ya da onlara üye olma taleplerinde bulunmaları birçok devlet açısından güvenlik, işbirliği, ilişkilerin düzenlenmesi veya maliyetlerin düşürülmesi gibi anlamlar taşımaya karşın, büyük devletler açısından güçlerini pekiştirebilmek ve arzularını örgütler vasıtasıyla meşrulaştırmak suretiyle elde etmek; gibi bir boyutu da bulunmaktadır. Örneğin; Avrupa Kömür Çelik Teşkilatının oluşturulması yoluyla fonksiyonalizm bir yaklaşım benimsenerek ekonomik ilişkilere dayalı çıkar ağının fiili bir dayanışma ile politik bağları da hazırlayacağı ve özellikle Alman-Fransız savaşlarına son vereceği öngörülmüştür(Özgöker ve Batı, 2017: 9).

II. Dünya Savaşı sonrasının güç durumunu yansıtan ve Güvenlik Konseyi'ndeki beş daimi üyenin ABD, SSCB, Çin, Fransa ve İngiltere dönemin temel aktörleri olduğunu gösteren BM tablosu, bugün için de aynı

görünümü arz etmektedir. Böylesine bir örgütlenmenin ve güç unsurunun, sistemin yalnızca birkaç aktör devletin hizmetine sunulmuş olması, antlaşmada yer alan üyelerin egemen eşitliği ilkesine uymadığı gibi, daha zayıf olanlar aleyhine bir tehdit ögesi olduğu da göz ardı edilmemelidir. BM üye devletler üzerinde askeri önlemlerin kullanımına kadar varabilen yaptırımlar uygulayabilme yetkisine sahip önemli bir kurumsal yapıdır(BM Antlaşmasının 41. Maddesi barışın bozulması halinde alınabilecek askeri önlemler dışı tedbirleri askeri önlemlerden bahsetmektedir).

Devlet temsilcileri örgüt içerisinde daha aktif hareket edebilmekte ve örgüt bütçesine daha fazla katkıda bulunan, kararları veto etme hakkı olan, kurum içerisinde daha fazla temsilci bulunduran ya da büyük güçlerle daha yatkın ittifaklar içerisinde girmiş bulunan üyelerin etkisine girmektedir. Somut bir örnek vermek gerekirse BM gibi bir örgütte ABD, İngiltere, Rusya gibi ülkeler aktörken, Sudan, Gana, Kenya gibi üyelerin ya da onların liderliğindeki blokların inisiyatifi doğrultusunda saptanmaktadır(Özgöker ve Batı, 2017: 9).

Uluslararası örgütler, kurumsal yapıları bünyesindeki çeşitli aktörler arasında pazarlıklar, çatışmalar, uzlaşmalar yaşamakla birlikte, sonuçta dışarıya yansıyan tek tip bir davranış biçimidir. Zaman zaman örgüt içerisinde alınabilecek karara itiraz eden, kararı alındıktan sonra kabul etmeyen üyeler çıkabilmekle beraber eğer karar alınma aşamasında “veto kararı” uygulamama hakkı gibi bazı özel ayrıcalıklar tanınmamışsa, neticede alınan karar uygulanmaktadır. Bugün uluslararası ilişkilerde güç kullanılmasına diplomasinin haklı bir aracı gözüyle bakılmamaktadır. Bu nedenle büyük devletler ulusal çıkarlarını, uluslararası örgütler aracılığıyla gözetmeye çalışmaktadırlar.

Uluslararası örgütlerin etkinlikleri açısından bütçesinin büyüklüğü personel sayısı, üyelerin çokluğu gibi sayısal verilerin dışında, örgütün ilişkili olduğu konu açısından nasıl bir önem ifade ettiğinin de göz önüne alınması gerekmektedir. Örneğin güvenlik amaçlı örgütlenmeler açısından NATO ve Varşova Paktı diğer alt ittifaklaşmalardan çok daha önemli roller üstlenmiş ve devletler güvenlik arayışlarını bölgesel küçük örgütlenmelerden ziyade NATO ya da Varşova Paktı çerçevesinde

gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Aynı biçimde devletlerarası ekonomik ilişkilerde daha belirleyici olan IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar devletler ve sistem üzerinde çok fazla etkilere sahip iken birçok ekonomik amaçlı örgütlenme girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır(Özgöker ve Batı, 2017: 10).

Devletlerarası bir örgütte ekonomik gücü elinde bulunduran devletler, örgütün yasalarını da, ilişkilerini de, uygulamalarını da belirleyen güçler haline gelmektedirler. Örgütleri bağımsız birer aktör olarak faaliyette bulunmaktan alıkoyarak, onları güçlü devletlerin güç mücadelelerini sürdürdükleri birer araç konumuna sokmaktadır.

Devletlerarası örgütlerin büyük devletlerin inisiyatifi doğrultusunda hareket ettiği, sistem içerisinde resmi bir biçimde örgütlenmiş ve birtakım yetkililerle donatılmış yapılar olarak önemli roller üstlendiği görmekteyiz. Devletler üstü yetkiler tanınmış birtakım örgütlerin az sayıda da olsa var oldukları dikkate alınırsa devletlerarası örgütlerin uluslararası ilişkiler literatüründe neden devletlerden ayrı bir aktör olarak ele alındığı görülmektedir. Devletlerarası örgütlerin, gerek devletlerin küresel ya da bölgesel düzeyde düzenlenmeler yapabilme yetkileri ve gerekse ekonomik, siyasal kültürel ilişkilerdeki artan rolleriyle 21. Yüzyılda daha da etkin hale gelebilecekleri söylenebilir(Özgöker ve Batı, 2017: 12).

3.3. Türkiye'nin Üye Olduğu ve İlişkili Olduğu Örgütler

3.3.1. Avrupa Birliği (AB)

1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu adıyla, kömür ve çelik sektörünün güçlendirilmesi ve barışın sağlanması maksadıyla kurulmuştur. Gerçekte birbirinden oldukça farklı yapılarda olan, fakat birbirilerini tamamlamakta olan üç topluluk tarafından oluşturulmuş bir birliktir(AB, 2018). Bu topluluklar; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ise bunların haricinde kalmış olan bütün ekonomik konuları kapsamaktadır.

1994 yılına kadar Avrupa topluluğu veya Avrupa Atom Enerjisi topluluğu da kurulmuştur(AB, 2018)

Roma Antlaşması kapsamında bir iktisadi birleşme biçimi olarak gümrük birliği öngörülmüştür. Başka bir ifadeyle, altı kurucu ülkenin; Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda'nın kendi aralarında gümrük tarifesi uygulamaları kabul edilmiştir(AB, 2018). 1958'de üye ülkelerin arasında Gümrük Birliğinin uygulanmasına geçilmiştir. Bunun yanında yalnızca ekonomik açılardan değil, tarım alanından ulaştırmaya, rekabet etme gücünden güvenlik alanına kadar çok geniş bir yelpazede müşterek politikaların oluşturulması hedeflenmiştir.

1922'de Maastricht Antlaşması ile günümüzdeki AB'nin kuruluşu gerçekleşmiştir. 1999 yılında Amsterdam ve 2003 yılında da Nice Antlaşmaları ile parasal birliğe (Avro) geçilerek ortak dışişleri ile güvenlik politikalarının uygulanması benimsenmiştir. Kurucu Ülkeleri: Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg'dan oluşmaktadır. Daha sonra ise 6 defa sınırları genişletilmiş, bu genişleme dönemlerinde; İngiltere, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, İsveç, Finlandiya, Çek Cumhuriyet, Estonya, Güney Kıbrıs, Letonya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya ülkeleri birliğin üyeleri arasına katılmıştır. AB'nin toplam 26 üye ülkesi bulunmaktadır. Türkiye ilk olarak 1959 yılında birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur(Övgü, 2011: 331). Bir ara 1982 yılında AB ile Türkiye'nin ilişkileri askıya alınmıştır. 1995 yılında Gümrük Birliği'ne katılmıştır. AB bayrağında bulunan yıldızların sayıları 12'dir. Ancak bu üye ülkelerin sayılarını göstermemektedir. 12 sayısı birliktelik ile güç anlamı ifade ettiği için seçilerek kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti 1987 yılında tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Aslında Ankara Antlaşması ve Avrupa Topluluğu ile Türkiye'nin arasında "ortak üyelik" statüsü kurulmuştur. 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği gerçekleşmiştir(AB, 2018).

AB'nin amaçları şöyledir: Avrupa vatandaşlığı kavramının oluşturulması, Özgürlük, güvenlik ve adaletin güvence altına alınması,

Ekonomik ve sosyal gelişmenin desteklenmesi, Dünyada Avrupa'nın rolünün vurgulanmasıdır(AB, 2018).

Roma Antlaşmasının taslak hazırlığını yapanlar, Avrupa Ekonomik Topluluğu için şu amacı belirlenmiştir: “Bir ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomi politikalarının düzenli bir biçimde uyumlaştırılması ile Topluluk içerisindeki ekonomik faaliyetleri uygun bir biçimde geliştirmek, devamlı ve dengeli genişlemeyi, istikrarın güçlendirilmesini, yaşam standartlarının iyileştirilmesini ve üye ülkeler arasındaki sıkı ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktır”(AB, 2018).

Sözü edilen bu amaçlar, mal ve hizmetlerin, kişiler ile sermayenin serbest dolaşımıyla AB iş çevresi arasında dürüst bir rekabetin sağlanmasıyla ve tüketicilerin haklarının korunması ile önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. 1993’de tek Pazar tamamlanmıştır. Euro’nun tedavüle çıkması ise 2002’de gerçekleşmiştir (AB, 2018).

AB’nin Organları; Konsey, Komisyon, Avrupa parlamentosu, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite, AK’ dir(AB, 2018).

3.3.2. Avrupa Konseyi (AK)

5 Mayıs 1949 tarihinde hükümetler arası iş birliği örgütü olarak kurulmuştur. Siyasi nitelikte bölgesel örgüt olmaktadır(AK, 2018). II. Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa bölgesinde birliğin ve kalıcı barışın sağlanabilmesi maksatlı başlatılmış olan girişimlerin neticesinde ortaya çıkmıştır. AK’ndeki üye ülkeler batı demokrasisinde ki en temel ilkelere bağlı ülkelerdir. Konsey, Atlantik sahilinden başlayıp Rusya’nın uzak doğusunda kadar uzanan bir alanda, neredeyse 800 milyon insanın kaygılarını, ümitlerinin ve arzularının seslendirildiği ideal bir forum oluşturmaktadır. AK meşalesini ateşleyen kıvılcım, Winston Churchill’in 1946 yılında Zürih’te verdiği bir nutuk olmuştur. Savaşın ardından halkın duygularını yakalayan bu konuşması sırasında AK’ni önermiştir. Tam 3 yıl süren fikirlerle dolu birçok konferansın ardından, 5 Mayıs 1949’da 10 ülke; Belçika, Danimarka, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve

İngiltere merkezi Strasburg olmak üzere AK'ni kuran antlaşmaya imza atmışlardır. Avrupa Topluluğu (şimdi AB) tarafından da benimsenmişti(AK, 2018). Beethoven'in 9. Senfonisinden Neşeye Kaside prelüdünden Herbertvon Karajan tarafından yapılan müzik düzenlemesi, Konsey'de 1972 yılında Avrupa marşı olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar bu sembolleri paylaşıyor olsalar da, AB ile AK birbirinden tamamen ayrı iki kuruluşlardır.

AK'nin amaçlarından birincisi, üye ülkeler arasında mevcut ortak ilkelerin korunması, ekonomiğe siyasi alanda gelişmeyi sağlayabilmek amacıyla bir birlik oluşturulması, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, hukuksal ve yönetsel ortaklıkların kurulması, insan hakları ve özgürlüklerin korunarak geliştirilmesidir(AK, 2018).

Amaçlarından ikincisi ise, örgütte ki organlar; Bakanlar Komitesi, Parlamenter Asamblesi, Sekreterlik ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'ndan oluşmaktadır. Bakanlar Komitesi, üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşmaktadır(AK, 2018).

Amaçlarından üçüncüsü ise, Parlamenter Asamblesi; üye ülkelerin kendi nüfus oranlarına göre düzenlenmiş kontenjan adedi kadar Parlamenterden oluşmaktadır. Burada parlamenterlerin temsil ettikleri ülkeleri değil kendileridir ve kararlar da 2/3 çoğunluğun sağlanması ile alınmaktadır.

Konsey, 1950'de dışişleri bakanları tarafından imzalanan Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin 1954'de yürürlüğe konulmasının ardından üye ülkeleri hukuksal olarak bağlamaktadır. Bu sözleşmenin yürütülmesini sağlamak amacıyla alt kurumlar tesis edilmiştir. Bu alt kurumlar; Avrupa İnsan hakları komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Divanı'ndan oluşmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu; üye devletlerin birer delegeyle temsil edildiği ve üyelerinin de AK Bakanlar Komitesi'nce altı yıl görev yapmak üzere seçildiği bir organdır. İnsan hakları konusunda ihlallerin olduğu gerekçesiyle kişiler, kurumlar ile ülkeler tarafından müracaat yapılabilen bir komisyondur ve toplantılarını da gizli yapmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Divanı da AK üye sayısı kadar

yargıçtan oluşmaktadır(AK, 2018). Yargıçların seçilmesi, üye ülkeler tarafından sunulan isimlerin arasında AK parlamenter Asamblesi'nce 9 yıllık bir görev süresi için seçilmektedirler. Divan, sadece yetkisini ilgili tarafların tanınması halinde komisyona gelmiş olan davalara bakmaktadır. AK, Sosyal Güvenlik Ekonomik ile kültürel alanlarda da sözleşmeleri kabul etmektedir. 1996 yılında Rusya'nın da örgüte katılmasıyla beraber örgütteki üyelerin sayısı 40'a çıkmıştır(AK, 2018). Örgüt merkezi Fransa'nın Strasburg kentinde bulunmaktadır.

3.3.3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Daha önceki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na yeniden verilen isimdir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, bağlayıcılığı bulunmayan bir nihai senet imzalanması ile sonuçlanmış bir dizi uluslararası toplantılardır(AGİT, 2018). Arnavutluk haricindeki Avrupa ülkelerinin tamamı ve bunun yanında ABD ile Kanada da Konferans içerisinde yer almıştır. 1975 yılının 31 Temmuz-1 Ağustos tarihlerinde Helsinki'de düzenlenmiş olan doruk toplantısı sırasında Nihai Senet adıyla ifade edilen belge, 35 ülkenin devlet başkanı tarafından imzalanmıştır. Nihai senette II. Dünya Savaşı'nın sonrasında Avrupa'da oluşan sınırlar dokunulmaz olarak kabul edilmiş, aynı zamanda anlaşmayı imzalayan ülkelerin insan hakları ile temel özgürlüklerine saygı göstermeleri ve bilim, kültür ile diğer farklı alanlarda da işbirliğinin yapılması öngörülmüştür(AGİT, 2018). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1985 yılında iktidar olan Gorbacov ve Batının yakınlaşma politikaları ile özellikle de 1989 yılının sonbahar döneminde Doğu Avrupa ülkeleri arasında belirmeye başlayan demokratikleşme hareketleri ile özel bir önem kazanmış, akabinde Avrupa'da barışın ve düzenin tesis edilmesinde ağırlıklı olarak rol oynamıştır. 1990 yılının 19-22 Kasım tarihlerinde Paris'te AGİT doruk toplantısı yapılmıştır(AGİT, 2018). Söz konusu toplantıyla, AGİT, bir yaptırım gücü bulunmayan, fakat Avrupa içerisindeki anlaşmazlıklar ile çatışmalar sırasında faydalı rolleri üstlenebilmesinin önünü açan oldukça geniş kapsamlı bir çerçeveye oturtulmuştur. Nihai

sonucu itibarı ile bu toplantı, blokların arasında geçmişte var olan rekabetin, diğer bir deyişle soğuk savaş döneminin, kesin olarak tarihe karıştığını da resmen ilan etmiş, bununla beraber Avrupa’da bölünmüşlüğü de tamamen aşılablmesin önündeki engellerin kaldırılması yolunda atılmış çok önemli bir adımı oluşturmuştur.

NATO ve Varşova Paktı üyelerinin aralarında 1989 yılının 20 Kasım tarihinde Paris’te Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi anlaşması (AKKUM) imzalanmıştır(AGİT, 2018). Bu üyeler şunlardır: ABD, Almanya, Andora, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Beyaz Rusya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda, Kanada, Kazakistan, Kırgistan, Kıbrıs, Letonya, Lienctenstein, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Moldova, Monako, Norveç, Özbekistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, San Marino, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna, Vatikan, Yugoslavya, Yunanistan, Makedonya.

AGİT devletlerarasında danışma ve müzakere formunu olarak geleneksel rolünü sürdürmekte ve devletleri bağlayıcı yeni kararlar ile yükümlölükleri getirmeyi hedeflemektedir. Bunu AGİT’in siyasi kanadı yapabileceğinden Devlet ve Hükümet Başkanları düzenli olarak zirve toplantılarında bir araya gelmekte ve AGİT bölgesindeki durumu değerlendirmektedir. AGİT’in ana karar alma yetkilisine sahip organı Dışışleri Bakanlarından oluşan Bakanlar Konseyi’dir. Yüksek düzeyde diplomatlardan oluşan Kıdemli Konsey ise belirlenen politikaların uygulanabilmesi müzakere etmek için toplanmaktadır. Günlük işleri de daimi Konsey tarafından yürütölmektedir(AGİT, 2018).

AGİT yapısı içinde işlevsel faaliyetler giderek daha önem kazanmaktadır. İşlevsel faaliyetlerini AGİT Dönem Başkanı (Bakanlar Konseyine en son sahipliğı yapan ülkenin Dışışleri Bakanı) yürütme faaliyetlerinin başı olarak Genel Sekreter, Yüksek Komiser, Sekretarya, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi ve AGİT Misyonları yürütürler(AGİT, 2018).

AGİT'in organları şöyledir: Zirveler, Bakanlar Konseyi, Üst Düzeyli Konsey, Daimi Konsey, Dönen başkanı, Güvenlik ve İşbirliği Forumu, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, AGİT Misyonları, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Çatışmaları Önleme Merkezi, AGİT Parlamenter Asamblesi olmak üzere AGİT'in onbirorganı bulunmaktadır(AGİT, 2018).

3.3.4. Batı Avrupa Birliği (BAB)

BAB, NATO'nun kuruluşunun öncesinde, güvenlik alanlarında Avrupa'da hükümetler arası işbirliğinin geliştirilmesi maksadıyla 17 Mart 1948'de gerçekleştirilmiş olan Brüksel Antlaşması ile kurulmuş, siyasal, sosyal, hukuksal ve askeri alanlarda işbirliği öngörülmektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 110). Daha öncesinde de Fransızlar ile İngilizlerin arasında bir ittifak anlaşması 9 Mayıs 1947 tarihinde Dunkirk'de imzalanmıştır. Kısaca bir savunma ittifakı olarak görülen bu anlaşma aslında Avrupa Savunma örgütüne temel teşkil edecek olan genişletilmiş bir örgüt düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur. Gerçekleşen bu ittifak sayesinde Almanların askeri gücünün tekrar canlanmasının ve bunun yanında Sovyetler ile olası çatışma tehlikesinin önlenmesi hedeflenmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 110).

Soğuk savaş esnasında Sovyet Rusya Marshall Planı içerisinde yer almak istememiş ve akabinde gerçekleşen Prag darbesi sonrasında Çekoslovakya'da komünistler iktidarı ele geçirmişlerdir. Gerçekleşen bu olay, Avrupa tarafından bir tehdit şeklinde algılanmasıyla birlikte Brüksel antlaşması olarak sonuçlanan; Fransa, İngiltere ile beraber Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ülkesinin bir konferansta bir araya gelmesine neden olmuştur(Özgöker ve Batı, 2017: 110).

Bu olay, ABD Başkanı Truman tarafından ABD'nin çıkarları açısından da uygun karşılanmış ve Avrupa'nın bu girişiminden memnuniyet duyulmuştur. 1949 yılının Nisan ayında Washington'da imzalanmış olan Kuzey Atlantik İttifakı'nda ABD Avrupa'nın savunulması hususunda bir

kısım taahhütlerde bulunulmuştur. 1950 yılında ABD tarafından Avrupalı müttefiklerden Federal Almanya'nın Kuzey Atlantik İttifakı içerisine girebilmesi konusunda izin talebinde bulunmuştur. İttifaktaki Avrupalı üyeler bu gelişme üzerine Avrupa'nın Savunması kapsamında Federal Almanya'nın da yer almasını sağlayabilecek bir yol ve yöntemin arayışına girmişlerdir. Bu yöntem arayışı 1952 yılının Mayıs ayında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu üyeleri olan altı ülke(Belçika, Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti, Lüksemburg, Hollanda) tarafından Avrupa Savunma Topluluğu'nun kuruluş antlaşmanı imzalamasıyla nihayete ermiştir. Fransa Parlamentosu tarafından savunmaya ilişkin hususların topluluk esası gözetilerek ele alınmasını karşı çıkmış ve bu antlaşmayı kabul etmemiştir. Paris Mutabakatlarıyla 3 Ekim 1954'de Brüksel Antlaşması'nın maddelerinde değişiklik yapılmak suretiyle Almanya'da bu antlaşmaya dâhil edilebilmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 110).

BAB'nin 50 yıl içerisinde kurulan bu örgütün, II. Dünya Savaşının ardından Avrupa'nın kendini savunmasını yine kendisi tarafından yapılması amaçlanarak, aynı zamanda da NATO'nun bir alternatifinin oluşturulması istenmiştir. Antlaşma, üyelerin aralarında siyasi, sosyal, hukuki ve askeri konularda işbirliğinin yapılmasını öngörmüştür.

NATO'nun kuruluşunun akabinde Avrupa'nın güvenliği ile savunması konularının artık NATO'nun bünyesinde ele alınmasına başlatılmış, diğer taraftan da Avrupa ile ilgili ekonomik, sosyal ve kültürel boyutların ise AB ve AK organları üstlenmiştir. 1984 yılına dek uluslararası şartlarBAB'nin NATO'dan bağımsız ve ayrı bir politikaların izlenmesine müsaade etmemiştir. 1983 yılının Mart ayında ABD Başkanı Reagan tarafından, stratejik savunma girişimiyle ilgili kavram deklare edildiğinde Avrupa ülkelerinin arasında stratejik bir bölünme endişesi belirmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 111).

Değişikliğe uğramış olan Brüksel Antlaşması'nın tarafı olan ülkelerin aralarında, antlaşmadaki yedinci ve dokuzuncu Maddelerden kaynaklanmış olan BAB Konseyi ile Parlamentosu'nun tekrardan canlandırması ve NATO'nun Avrupa ayağının daha da güçlendirilebilmesi konusunda 1984 yılının Şubat ayında başlatılan görüşmelerde Avrupa

Savunma Kimliği olgusunun geliştirilmesi yönünde kararları kapsayan 27 Ekim 1984 tarihinde imzalanmış olan Roma Deklarasyonu ile yeni bir döneme girilmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 111).

1990 yılı sonrasında NATO ile Varşova Paketi'nin arasında, Berlin Duvarı'nın yıkılarak sınırların birleşmesi, SSCB'nin dağılma sürecine girmesi, soğuk savaş döneminin son bulması gibi olaylarla neticelen bir süreç cereyan etmeye başlamıştır. Avrupalılar tarafından hem ekonomi hem de siyasal alanda sağlanan birlik ve ardından da Avrupa Savunma Kimliği olgusunu kesin ve net çizgilerle ortaya koymakta olan Maastricht Antlaşması'nın, 1991 yılının Aralık ayında AB üye ülkeleri tarafından imzalanması yepyeni bir süreç başlamıştır. Avrupa'da oldukça önemli bir kurum olan BAB'ne, Brüksel Antlaşması'nın tarafı olan AB ülkelerinin tamamına tam üyeliğe kabul edilme hakkı tanınmıştır. Bu sırada, NATO üyesi olduğu halde AB'ne üye olmayan ülkeler ile diğer Avrupa ülkeleri içinde farklı statüler belirlenmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 111).

Brüksel Antlaşması'nda yapılan değişikliklerle hükümetler arası bir boyutlu bulunan BAB parlamenterlerinin katılımları ile yeni bir parlamento oluşturulmak suretiyle yasama boyutu da getirilmiştir.

BAB'nın siyasi organları şöyledir:

BAB Konseyi: Konsey BAB'nın temel organıdır ve değiştirilmiş Brüksel Antlaşması'nın yedinci maddesine göre örgütlenmesi yapılmıştır. Vazifesi; antlaşmalarda, protokollerde ve eklerinde bulunan hususların gerçekleştirilmesinin incelemek ve takip etmektir. BAB'nın farklı statülerdeki üyeleri durumundaki 28 ülke, aynı zamanda BAB Konseyinin üyesidirler. Hükümetler Konsey içerisinde iki türlü temsil edilmektedirler(Özgöker ve Batı, 2017: 112).

Bakanlar Konseyi: Konsey savunma bakanları ile dışişleri bakanları seviyesinde yıl içerisinde iki defa toplanmaktadır. Aynı zamanda bu toplantılarda dışişleri ile savunma bakanlarının bir araya gelmelerini sağlamakta, hatta gerek görülmesi halinde ise bu bakanlar ayrı ayrı olarak toplanmaktadırlar. Başkanlığı altı aylık dönem için AB başkanlığı ile aynı

dönemde yapılmaktadır. Bir üye ülkenin istemiyle her zaman toplanabilmektedir.

Daimi Konsey: Teşkilatın yerleştiği Brüksel’de Genel Sekreterin Başkanlığında da askeri temsilcileri toplanmaktadır. Bir bütün halinde örgüt tarafından her gün takip edilmesi gereken işlerin sorumlusu olan, örgütün merkezi bir organdır. Gerekli hallerde ve normal şartlarda da haftalık olarak tespit edilen takvime göre toplanmaktadırlar(Özgöker ve Batı, 2017: 113).

BAB Genel Sekreterliği: Brüksel’de yerleşik olan Genel Sekreter, Konsey ile yan organların arasında irtibatı sağlamak ve raporları hazırlamaktadır. Daimi Konsey’in başkanlığını on tam üye ülke tarafından seçilen Genel Sekreter yapmaktadır.

Güvenlik Araştırma Enstitüsü: Konsey’in bir yan organ olan Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü Konsey’in 13 Kasım 1989 tarihinde aldıkları kararla kurulmuş ve 1 Temmuz 1990 tarihi itibarıyla faaliyetlerine başlamıştır. Üç temel görevi bulunmaktadır. Statüleri ne şekilde olursa olsun BAB üyesi olan ülkeler, diğer Avrupa ülkeleri, Amerika ve Akdeniz bölgesi ülkelerinden benzer kurumlarla ilişki kurulması ve Avrupa güvenliği ile alakalı hususlardaki tartışmalara katkı sağlamak, araştırmalar yapmak ve analizleri hazırlamakla vazifelendirilmiştir. Hem özerk hem de hükümetler arası bir organdır(Özgöker ve Batı, 2017: 113).

Konsey Çalışma Grupları: Daimi Konsey’e çeşitli çalışma grupları yardımcı olmaktadır. Genel Sekreterlik üyeleri BAB Çalışma Gruplarına başkanlık yapmaktadır. Konsey Çalışma Grubu, Siyasi-Askeri Grup, Askeri Delegeler Grubu, Uzay Grubu, Bütçe ve Organizasyon Komitesi, Güvenlik Komitesi, Akdeniz Grubu, Eurolongterm, BAB Lojistik Grubu, Euro com(Özgöker ve Batı, 2017: 114).

BAB’nin Silahlarla İlgili organları; Batı Avrupa Silahlanma Grubu, Batı Avrupa Silahlanma Örgütü’dür(Özgöker ve Batı, 2017: 113).

BAB’nin Operasyonel Yapıları; Silahların Denetimi Ajansı, Savunma Görevlileri/Kurmayları, Askeri Komite, Planlama Hücresi, Durum Merkezi, BAB Uydu Merkezi’dir(Özgöker ve Batı, 2017: 116).

3.3.5. Bağdat Paktı (CENTO)

Ortadoğu’da barış ve güvenliğin korunması için kurulan ittifaktır. Türkiye’nin NATO’ya kabulü Ortadoğu savunma örgütü olana MEDO’nun kurulmasının başlangıç işareti olmuştur(Çalış, 2006: 218). Türkiye, 1954 Ağustos’unda Balkan ittifakı gerçekleşir gerçekleşmez hemen ardından, yine 1954 yazı itibarıyla bir de Ortadoğu bölgesinde başka bir savunma ittifakı sisteminin oluşturulması maksadıyla faaliyete geçmiştir. Faaliyetlerin asıl kaynağını ise, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından hazırlanmış bir tasarı teşkil etmektedir(Çalış, 2006: 218).

Kore Savaşı, Amerika Dışişleri Bakanı’nı, Komünist emperyalizmi tehlikesi karşısında daha etkili ve güçlü tedbirlerin alınmasına sevk etmiştir. Dulles’ in düşüncesinde, Ortadoğu ülkelerinin de bir ittifak sisteminin içerisinde toplanması vardı ve bu maksatla 1953 Mayıs ayında Ortadoğu’daki bütün ülkeleri birer birer ziyaret etmiştir. Bu esnada 1953 yılının 25-27 Mayıs tarihlerinde Ankara’yı da ziyaret etmiş görüşmelerde bulunmuştur. Aynı zamanda İngiltere ve Mısır arasında Süveyş meselesi daha henüz çözümlenememiş ve Arap ülkeleriyle İsrail’in ilişkilerinde de gerginlik durumunu muhafaza etmiştir. Bu nedenle, Dulles, bütün Ortadoğu’yu kapsayan bir savunma sistemi kurulabilmesine yönelik gereken uygun atmosfer bulunamamıştır ve Washington’a dönüşü sonrasında radyo ve televizyon programlarında yapmış olduğu bir konuşmasında, Arap ülkeleri bütün dikkatlerini İsrail, İngiltere ve Fransa ile aralarındaki çatışmalara yoğunlaştırmış olduklarını ve bu sebepten dolayı da Sovyetlerden gelebilecek komünizm tehlikesini neredeyse hiç aldırış etmediklerini ifade etmiş ve “Bir Ortadoğu Savunma Teşkilatı konusu, yakın bir ihtimal olmaktan ziyade, ancak geleceğe ait bir iştir” şeklinde beyanatta bulunarak, kurmayı çok arzuladığı Kuzey Seddi projesini geleceğe bırakmıştır(Çalış, 2006: 219).

Türkiye, Amerika’nın terk etmiş olduğu bu düşüncenin arkasını bırakmamıştır. 27 Temmuz 1954 tarihinde, İngiltere ve Mısır’ın aralarındaki Süveyş anlaşmazlığına son veren antlaşma parafe edilmiş ve

daha sonra 19 Ekim 1954 tarihinde söz konusu antlaşma imzalanarak uygulanmaya başlamıştır(Çalış, 2006: 219). Bu antlaşmada ilgi çeken taraf, 17 Haziran 1950 tarihli Arap Ligi Devletleri Ortak Savunma Antlaşması'nı imzalayan devletlerden birine veya Türkiye'ye, silahlı bir saldırı olması halinde, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'na asker sokma hakkını kazanmasıydı. Antlaşma'nın bu hükmünün ve Mısır'ın da bu hükme rıza göstermesinin, Türkiye'yi, Ortadoğu Savunma sisteminin kurulması konusunda büyük ümitlere sevk ettiği anlaşılmaktadır.

Irak Başkanı Nuri Said Paşa'nın Ankara'ya düzenlediği on günlük bir ziyaretin sonunda 18 Ekim 1954'te yayınlanan bir bildiride Türkiye ile Irak'ın Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik teşkilatı kurma kararı verdikleri ve Türkiye'nin Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı politikalar izlemeyeceğini ifade etmiştir(Çalış, 2006: 220).

Özetlemek gerekirse, özellikle son cümleyle ifade edilmek istenen, Türkiye, İsrail sorunda Arapların meşru menfaatleri ve haklarına aykırı hareketlerde bulunmayacağını ve İsrail'e koşulsuz destek vermeyeceğini göstermektedir.

Arap devletlere bir taviz verilmesi istenmekteydi. Türkiye ile Irak tarafından kalkışılan Ortadoğu savunma teşkilatının kurulması teşebbüslerine, Mısır'ın başta olduğu birçok Arap devletinin tepkileriyle karşılaşmıştır. İngiltere ile Mısır arasında Süveyş antlaşmasının parafe edilmesi sonrasında, Mısır tarafından, yine öncülüğünü Mısır'ın yapmış olduğu bir Arap devletleri bloğunun kurulmasına yönelik diplomatik faaliyetler aniden artış göstermiştir(Çalış, 2006: 220).

Ağustos-Eylül aylarında Mısır'ın Milli İstikamet Bakanı Salah Salim, aralarında Bağdat'ın da bulunduğu Arap başkentlerinin tümüne ziyarette bulunarak ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Mısır, Suudi Arabistan ile Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyaretlerin sonrasında, Eylül'de Doğu ile Batı bloklarının arasında yer alacak hatta bir denge unsuru olarak görev yapmak üzere, bir İslam Kongresi kurulması bile mevzu bahis olmuştur(Çalış, 2006: 220).

Türkiye ve Irak tarafından Mısır'dan daha önce davranıp, Ortadoğu'da bir güvenlik teşkilatının kurulması maksadıyla harekette bulunmaları, Mısır Başkanı Nasır'ın kendisinin liderliğinde gerçekleştirmeyi arzu ettiği Arap bloğuna engel teşkil ederek Mısır'ın liderliğine köstek olacak niteliktedir. Bundan dolayı Mısır tarafından gösterilen tepkiler oldukça sert olmuştur. Dahası kurulması öngörülen güvenlik teşkilatında yer almayacağı hususunda ivedilikle açıklamalarda bulunmuştur(Çalış, 2006: 220).

Mısır tarafından sergilenmiş olan bu tutumdan diğer Arap ülkeleri de etkilenmiş ve bu etkilenmeler Türkiye ve Irak'ın teşebbüsünü köstekleyici hatta engelleyici niteliklerde gerçekleşmiştir. Bu sebeple Başbakan Menderes, 1955 yılının Ocak ayı içerisinde Şam'a ve Beyrut'a resmi ziyaretlerde bulunmuştur. Suriye'de kurulması düşünülen paktın içerisinde yer almayı reddetmiştir. Lübnan, Mısır ve Suriye tarafından redcevabının verilmesi sonrasında çekimser davranarak, bu pakta katılma konusunda hızlıca bir karar verememiştir(Çalış, 2006: 221).

Ortadoğu Güvenlik Paktı konusu, Arap Ligi Konseyi tarafından 1955 yılının 22 Ocak-6 Şubat tarihleri arasında yaptığı toplantı da münazara konusu olmuş, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Pakta karşı şiddetle karşı koymuşlardır. Irak ise Pakt fikrinde ısrar ederek savunmuştur. Gerek Lübnan gerekse Ürdün'ün uzlaştırmacı bir politika izlemek istedilerse bile Konsey toplantısı herhangi bir netice veremeden dağılmıştır. Taraflar arasında "güvenlik ve savunma" alanında işbirliğinin yapılmasını öngören bu Paktın Beşinci maddesi kapsamında, bu Pakta her devlet katılabilirdi. Yalnız bir koşulda ki, bu söz konusu devletin ya bir Arap Ligi üyesinin olması ya da taraflarca "tanınmış" olması gerekmektedir. Bu da şu anlama gelmektedir ki, İsrail'in bu Pakta katılabilmesine imkân yoktur. Bir Arap devleti olan Irak İsrail'i tanımamıştır. Şüphesiz bu hüküm, diğer Arap devletlerinin İsrail düşmanlığına verilmiş bir tavizdir. Bağdat Paktı imza edilirken, diğer Arap devletleri ve özellikle Lübnan ve Ürdün'ün buna katılması halinde, Mısır, Suriye bloğunun izole edilmiş olacağı ve sonunda da yalnız kalan bu devletlerin, ister istemez Pakta katılacakları düşünülmüş, ancak bu düşünülen gerçekleşmemiştir(Çalış, 2006: 223).

Lübnan ile Ürdün'ün sergilemiş oldukları takdire şayan tutumları ve teşebbüsler maalesef hiçbir olumlu netice ile sonuçlanmamıştır. Bunun yanında, her iki devlette Mısır ile Suriye bloğunda yer almamıştır. Pakt imzalandıktan sonra hem Mısırdan da Suriye, Türkiye ile Irak'a karşı oldukça geniş çaplı bir kampanyayı başlattılar. Bu esnada Bağdat Paktı'nı, Batı emperyalizminin bir aracı ve İsrail'e hizmet etmekte olan bir iddia şeklinde göstermişlerdir. Mısır ile Suriye tarafından başlatılan bu kampanyanın etkisizleştirilmesi amacıyla diğer taraftan Paktın genişletilmesi yönünde çalışılmıştır. 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere, 23 Eylül 1955 tarihinde Pakistan, daha sonra da 3 Kasım 1955 tarihinde İran Bağdat Paktı'na katılmışlardır. İngiltere'nin katılmış olması Mısır ile Suriye'nin eline yeni koz olarak verilmiştir. Şöyle ki, Bağdat Paktı'nın İngiltere tarafından Ortadoğu bölgesinde sömürgecilik faaliyetlerinin yeni bir eseri olduğunun göstergesi olarak lanse edilmiştir. İran'ın katılmış olmasının ise büyük anlamının olmadığı şeklinde görülmüştür (Çalış, 2006: 222). Nitekim Pakistan ve İran Ortadoğu'daki Arap kuşağından görülmemektedir. Bu sayede de Bağdat Paktı Arap devletlerinden beklediği desteği almaktan yoksun kalmıştır. Bu da pakt açısından oldukça önemli bir zaaf olarak görülmüştür.

Diğer taraftan da, Arap ülkeleri arasında oluşan muhalefet sebebiyle ABD Pakta katılma cesaretini gösterememiştir. Bu da Pak'taki ikinci önemlizaafı oluşturmuştur. Bağdat Paktı, gerçekleştirmeyi düşündükleri hedeflere oranla, oldukça zayıf temellerin üzerine konurmuş garip bir bina olmaktadır. 1955 yılının Mart ayı başlarında bir taraftan Mısır ve Suriye, diğer taraftan da Mısır ve Suudi Arabistan, aralarında birer askeri pakt imzalamaya karar vermişlerdir. Yemen de bu anlaşmalara dâhil olacağını bildirmiştir. 20 Ekim 1955 tarihinde Mısır ile Suriye arasında, 27 Ekim 1955 tarihinde Mısır ile Suriye arasında, 27 Ekim 1955 tarihinde de Mısır ile Suudi Arabistan arasında Savunma antlaşmalarına imza atılmıştır. Daha sonra da 21 Nisan 1956 tarihinde Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen'in arasında üçlü savunma antlaşması imzalanmıştır.

Ortadoğu bölgesinde Bağdat Paktı karşısında yeni bir blok ortaya çıkmış olmaktadır. Her iki bloğun da dışında kalmış olan Lübnan ile

Ürdün'ü de dikkate aldığımızda, Bağdat Paktı, Ortadoğu'da ve özellikle Arap kuşağı içerisinde birleştirici bir rolü oynamayı isterken, bu kuşağın üç parçaya ayrılmasına neden olmaktadır. Bu parçalanmalardan ve parçaların arasında oluşan rekabet ortamından en çok Sovyet Rusya yararlanmıştır. Bu bağlamda, Bağdat Paktı'nın doğurduğu bir sonuçta Sovyet Rusya'nın Ortadoğu bölgesine girmesi olarak ortaya çıkmıştır (Çalış, 2006: 223).

Hâlbuki Bağdat Paktı'nın kuruluş amacı Sovyet tehdidi karşısında bir savunma bloğunun teşkil edilmesidir. Oysa tam anlamıyla bunun tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Mısır, Bağdat Paktı karşısında bir blok kurmakla kalmayıp, İsrail'in tarafından gerçekleştirilebilecek olası saldırılar karşısında kendini askeri bakımdan güçlü tutabilmek ve hazır bulundurmak maksadıyla 1955 yılının sonbaharı itibarıyla Sovyet Rusya ve ona bağımlı devletlerle silah alışverişine girişmiştir.

1958'de Irak'ta milliyetçi nitelikli askeri darbe yapılmasıyla ile hem Türkiye bölgedeki en yakın müttefikini kaybetmiş hem de bu darbe Bağdat Paktı'nın sonu olmuştur. Irak'ta ki yeni yönetimin Paktan çekilmesi ile Pakt merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) adını almıştır(Çalış, 2006: 223).

CENTO'nun amacı taraflar arasında güvenlik ve savunma konularında işbirliğinin sağlanmasıdır. Krallığı ortadan kaldıran devrim sonrası Irak'ın 1959'da Bağdat Paktı'ndan ayrılması ile bu pakt CENTO adını almış ve antlaşma hükümleri diğer üyeler arasında yürürlükte kalmıştır. 1979 yılında İran'da Humeyni yönetiminin işbaşına gelmesi ile giderek fonksiyonunu yitiren örgüt faaliyetlerine son vermiştir. Örgütün merkezi Ankara'da bulunmaktadır(Özgöker ve Batı, 2017: 122).

3.3.6. Birleşmiş Milletler (BM)

BM, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin korunabilmesi, sürdürülebilir kalkınmaların desteklenebilmesi ve insan haklarının güvence altına alınmasını da kapsayan büyük bir insanlık vizyonunun gerçeğe dönüştürülmesi maksadıyla Türkiye'nin de dâhil olduğu 51 ülke tarafından 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuştur(BM, 2016).

BM hem güvenlik hem de sosyal boyutlu olan bir örgüttür. Dünyanın her yerinde insanların hayatlarında izler bırakan çalışmaların neticesinde bugün BM'nin üye ülke sayısı 193'e ulaşmış durumdadır. Örgütün yönetimi New York'ta bulunan genel merkezinden yürütülür ve üye ülkelerle her yıl düzenli olarak yapılan toplantılar yine bu genel merkezde gerçekleştirilir. BM antlaşmasına göre tüm üye devletler eşittirler.

Örgüt, insanlığı yoksulluktan, açlıktan, cehaletten, her türlü hastalıklardan, mahrumiyetlerden, afetler ve çevrenin yok olmasının getirebileceği korkunç sonuçlarından koruyabilmek amacıyla yıllardır çaba harcanmaktadır. BM tarafından yapılmakta olan çalışmaların özünü toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, iyi yönetim ve insan hakları temelinde yaklaşımlar oluşturmaktadır. Örgüt, bunun yanında yoksulların, kadınların, evlerinden göç ettirilmiş kişilerin ve ayrıca da mültecilerin kalkınma süreçlerine dâhil edilebilmelerine özel bir önem göstermektedir (BM, 2016).

BM amaçlarından birincisi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve bu amaçla: barışa yönelik tehditlerin önlenmesi ve ortadan kaldırılması, saldırganlık eylemlerinin ya da barışın diğer ihlallerinin bastırılması ve barışçıl yollarla gündeme getirilmesi için etkili kolektif önlemler almak ve adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, uluslararası uyuşmazlıkların veya barışın ihlaline yol açabilecek durumların düzenlenmesi veya çözülmesi. İkincisi, uluslararası eşit haklar ve halkların kendi kaderlerini tayin etme ilkesine saygıya dayalı dostluk ilişkileri geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak. Üçüncüsü, Ekonomik, sosyal, kültürel ya da insani nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde uluslararası işbirliğini sağlamak ve ırk, cinsiyet, dil ya da din bakımından ayırım gözetmeksizin insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı teşvik etmek. Dördüncüsü ise; bu ortak uçların elde edilmesinde ulusların eylemlerini uyumlu hale getirmek için bir merkez olmak(BM, 2016).

Makale 2: Organizasyon ve üyeleri, 1. maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda, aşağıdaki ilkelere göre hareket ederler.

1. Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır.
2. Tüm üyeler, hepsinden, üyelikten doğan hak ve menfaatleri sağlamak için, bu şart'a uygun olarak üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirirler.
3. Tüm üyeler, uluslararası anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla, uluslararası barış ve güvenlik ve adaletin tehlikeye girmeyeceği bir şekilde çözeceklerdir.
4. Bütün üyeler, uluslararası ilişkilerinde, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına veya BM'lerin Amaçlarına aykırı herhangi bir şekilde, tehdit veya güç kullanımından kaçınırlar.
5. Tüm üyeler, BM bu şart'a uygun olarak aldıkları her türlü eylemde yardım edecek ve BM'nin önleyici veya uygulayıcı eylemde bulunduğu devletlere yardım etmekten kaçınacaktır.
6. Örgüt, BM üyesi olmayan devletlerin, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli olabileceği ölçüde bu İlkelerle uygun olarak hareket etmelerini sağlayacaktır.
7. Bu Tüzükte yer alan hiçbir şey, BM, esasen herhangi bir devletin yerel yargı yetkisi dâhilindeki konulara müdahale etme yetkisini vermeyecek veya üyelerin bu anlaşma uyarınca bu tür meselelere çözüm sunmasını gerektirecektir. Ancak bu ilke, Bölüm yedi kapsamındaki uygulama önlemlerinin uygulanmasına zarar vermez(BM, 2016).

BM'nin ana organları Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Mütevelli Heyeti, Uluslararası Adalet Divanı ve BM Sekreterliği'dir. Hepsi 1945 yılında BM kurulduğunda kurulmuştur.

1. Genel Kurul

Genel Kurul , BM'nin başlıca müzakereci, politika oluşturma ve temsilci organıdır. BM'nin 193 üye devleti, Genel Kurul'da temsil edilmekte, bu da onu evrensel temsiliyeğe sahip tek BM örgütü yapmaktadır. Her yıl, Eylül ayında, BM üyesi, yıllık Genel Kurul oturumu için New York'taki Genel Kurul Salonu'nda ve birçok devlet başkanının katıldığı ve konuştuğu tartışmada toplanır. Barış ve güvenlik, yeni üyelerin

kabulü ve bütçe konuları gibi önemli sorulardaki kararlar, Genel Kurul'un üçte iki çoğunluğunu gerektirir. Diğer sorulardaki kararlar basit çoğunluktadır. Genel Kurul, her yıl bir yıllık görev süresi için bir GA Başkanını seçer(BM, 2016).

2. Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi , uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için BM Şartı altında birincil sorumluluğa sahiptir. 15 üyeye sahiptir(5 daimi ve 10 daimi olmayan üye). Konseyin beşi daimi ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya Federasyonu. Her üyenin bir oy hakkı vardır. Şartlar uyarınca, tüm üye devletler konsey kararlarına uymakla yükümlüdür. Güvenlik Konseyi, barışa veya saldırganlık eylemine karşı bir tehdidin varlığını tespit etmede başı çekilmiştir. Tarafları barışçıl yollarla çözüme kavuşturmak için bir anlaşmazlığa çağırır ve düzeltme ya da uzlaşma şartlarını önerilmektedir. Bazı durumlarda Güvenlik Konseyi, uluslararası barışı ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için yaptırım uygulamak, hatta güç kullanımını yetkilendirmek için başvurabilir. Güvenlik Konseyi, her ay dönen ve değişen bir başkanlığa sahiptir(BM, 2016).

3. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey , koordinasyon, politika gözden geçirme, politika diyalogu ve ekonomik, sosyal ve çevresel konularla ilgili tavsiyelerin yanı sıra uluslararası olarak kabul edilen kalkınma hedeflerinin uygulanmasının ana organıdır. BM sistemi ve onun uzman kuruluşlarının ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda faaliyetlerini yürütmek, iştiraki ve uzman kuruluşları denetlemek için merkezi bir mekanizma görevi görmektedir. Genel Kurul tarafından üç yıllık dönemlerin üst üste gelmesi için seçilen 54üyeye sahiptir. Sürdürülebilir kalkınma üzerine düşünmek, tartışmak ve yenilikçi düşünmek için BM' in merkezi platformu(BM, 2016).

4. Mütevelli Heyeti

Mütevelli Heyeti , 1945 yılında, BM üye devleti tarafından, 13. Bölüm kapsamında, yedi üye devletin yönetimi altına alınmış 11 Güven

Bölgesi için uluslararası denetim sağlamak ve bölgeleri kendi topraklarına hazırlamak için gerekli adımların atılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Hükümet ve bağımsızlık 1994'e gelindiğinde, tüm Güven Toprakları kendi kendini yönetme veya bağımsızlık kazanmıştı. Mütevelli Heyeti, 1 Kasım 1994 tarihinde operasyonu askıya alınmıştır. 25 Mayıs 1994 tarihinde kabul edilen bir kararla Konsey, yıllık olarak yerine getirme yükümlülüğünü ortadan kaldırmak için usul kurallarını değiştirdi. Başkan veya üyelerinin çoğunluğu veya Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi talebi(BM, 2016).

5. Uluslararası Adalet Mahkemesi

Uluslararası Adalet Divanı , BM'nin başlıca yargı organıdır. Koltuğu Lahey'de ki (Hollanda) Barış Sarayı'nda. BM'nin New York'ta(ABD) bulunmayan altı ana organından sadece biridir. Mahkeme'nin rolü, uluslararası hukuk uyarınca, devletlerin kendisine sunduğu hukuki ihtilaflara göre, BM organları ve ihtisas kurumları tarafından kendisine atıfta bulunulan hukuki meseleler hakkında danışmanlık yapmaktır(BM, 2016).

6. Müdüriyet

Sekretarya , Genel Sekreter ve Örgütün diğer ana organları tarafından yetkilendirilen BM'nin günlük çalışmalarını yürüten Genel Sekreter ve on binlerce uluslararası BM personelinden oluşur. Genel Sekreter, Genel Kurul tarafından Güvenlik Konseyi'nin beş yıllık yenilenebilir bir dönem için tavsiyesi üzerine atanan Genel Sekreterlik görevlisidir. BM personeli, uluslararası ve yerel olarak işe alınmakta ve dünyanın her yerinde görev istasyonları ve barışı koruma misyonlarında çalışmaktadır. Şiddet içeren bir dünyada barışın nedenine hizmet etmek tehlikeli bir meslektir. BM'nin kuruluşundan bu yana, yüzlerce cesur erkek ve kadın hizmetinde hayatlarını vermişlerdir(BM, 2016).

3.3.7. Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD)

OECD, Konferansı, hükümetler arası bölgesel bir organizasyon olup, 1985 yılında üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliği desteklemek amacıyla İran İslam Cumhuriyeti, Pakistan ve Türkiye tarafından kurulmuştur(Özgöker ve Batı, 2017: 155).

OECD 1964 yılından 1979 yılına kadar var olan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kuruluşu'nun (RCD) yerini almıştır. Daha sonra bu kuruluş OECD adı altında yeniden yapılanmıştır. Bu nedenle de RCD'nin ana anlaşması olan 1977 yılındaki İzmir Antlaşması revize edilmiş ve OECD için yasal bir temel oluşturulmuştur. 1992 yılında organizasyon 7 ülkeyi kapsayacak şekilde genişlemiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 155). OECD'nin hedefleri karşılıklı ticaretin artırılması, bölgede sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için gereken koşulların yaratılması ile kültürel ve dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesidir(Özgöker ve Batı, 2017: 156).

1992 yılında OECD nin genişlemesiyle birlikte Quetta Plan of Action formunda bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacak kapsamlı bir proje geliştirilmiş, İstanbul Deklarasyonu ile 2000 yılı ve uzun dönem hedeflerle, sektörel öncelikler belirlenmiştir. Sektörel öncelikler ekonomik kalkınma için önemli olan ticaret, endüstri, tarım, ulaşım ve haberleşme, enerji, uyuşturucu bağımlılık önlemleri ve insan kaynakları alanlarını içermektedir.

OECD'nin Organları; Balkanlar Konseyi OECD'nin entemel politikalarının belirleyicisi ve aynı zamanda karar alma organıdır. Konsey, üye ülkelerin Dışişleri Bakanları'ndan ve aynı seviyedeki hükümet temsilcilerinden oluşmaktadır. Ayrıca yılda bir defa üye ülkelerin birisinde bir araya gelmektedirler(Özgöker ve Batı, 2017: 156).

Vekillerden oluşan konsey, İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ilgili Genel Müdürü'nden ve İran ya da OECD tarafından onaylanan üye ülke misyon başkanlarından teşkil edilmektedir. Konsey düzenli bir şekilde Tahran'da toplanmak suretiyle, bazı konularda ihtiyaç

duyulan faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için Bakanlar Konseyi tarafından alınan kararları uygulamaktadır(Özgöker ve Batı, 2017: 156).

Bölgesel Planlama Konseyi (RPC) ise, üye ülkelerin Planlama Kuruluşları başkanlarından ya da benzeri bir otoriteden oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi elde edilen sonuçları ve Konseyin onayına sunulan programların değerlendirilmesini yapmaktadır. Kuruluşun dört uzman alt kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar; OECD Sanayi ve Ticaret Odası, OECD Sigorta Merkezi, OECD Sigorta Koleji, OECD Ortak Sigorta Uyum Programı.

OECD'nin tüm aktivitelerini sekiz teknik komite planlamakta ve yürütmektedir. Bu komitelerin uygulama alanları; tarım, ekonomik ve ticari işbirliği, eğitim, bilimsel ve kültürel işbirliği, çevre ve sağlık, endüstriyel ve teknik işbirliği, ulaşım ve haberleşme, enerji ve uyuşturucu bağımlılık önlemleridir(Özgöker ve Batı, 2017: 156).

3.3.8. İslam İşbirliği Örgütü (İİT)

İİT, BM'den sonra dört kıtaya yayılmış 57 devletten oluşan ikinci en büyük sivil toplum örgütüdür. Örgüt, Müslüman dünyasının ortak sesidir. Müslüman dünyanın çıkarlarını korumak ve korumak için dünyanın çeşitli insanları arasında uluslararası barışı ve uyumu teşvik etme çabasıdır(İİT, 2018).

Örgüt, işgal altındaki Kudüs'teki El Aksa Camii'nin kundakçılık suçundan sonra 12. Rajab 1389 Hicri (25 Eylül 1969) günü Fas Krallığı Rabat'ta gerçekleşen tarihi zirvenin kararı üzerine kurulmuştur(İİT, 2018).

1970 yılında Cidde'de örgütlü genel sekreter başkanlığındaki Cidde'de bir daimi sekreterlik kurmaya karar veren Cidde'de, İslam İşbirliği'nin ilk toplantısını gerçekleştirilmiştir. Dr. Yousef Ahmed Al-Othaimeen, Kasım 2016'da ofisi üstlenen 11. Genel Sekreter'dir(İİT, 2018).

İlk İİT şartı, 1972'de düzenlenen 3. ICFM oturumu tarafından kabul edilmiştir. Bildirge, kuruluşun amaçlarını ve ilkelerini ve üye

devletlerarasındaki dayanışmayı ve işbirliğini güçlendirmek için temel amaçları belirlenmiştir(İİT, 2018). Son 40 yılda üyelik 30'dan 57'ye kadar kurucu üyelerden büyümüştür. Şart, dünya genelinde ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurmak için değiştirilmiştir(İİT, 2018). İİT'nin bugünkü şartı, 13-14 Mart 2008 tarihlerinde Dakar'da düzenlenen İttifak İslam Zirvesi tarafından, İİT'nin 21.yüzyılın gereklerine uygun gelecekteki İslami eyleminin dayanağı olarak kabul edilmiştir.

Örgüt, Umman'ı birleşik bir yapıya dönüştürmek ve tüm dünyada 1,5 milyardan fazla Müslüman'ın yüreklerine olan tüm nedenleri savunarak Müslümanları aktif bir biçimde temsil etmek için tekil bir onur sahibidir. Örgüt, Müslümanların hayati çıkarlarını korumak ve üye devletleri içeren çatışmaların ve anlaşmazlıkların çözümü için çalışmak üzere BM ve diğer hükümetler arası örgütlerle istişare ve işbirliği ilişkileri yürütmektedir. İslam'ın ve Müslümanların gerçek değerlerini koruyan örgüt, yanlış algıları ortadan kaldırmak için çeşitli adımlar atmış ve Müslümanlara karşı her türlü biçim ve tezahürde ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını şiddetle savunmuştur(İİT, 2018).

İİT üye devletleri, 21. yüzyılda birçok zorlukla karşı karşıya kalmakta ve bu zorlukları ele almak için, 2005 yılının Aralık ayında Mekke'de düzenlenen İslami Üçüncü Zirve Toplantısı, On Yıllık Eylem Programı olarak adlandırılan mavi baskıyı ortaya koymuştur. 2015 yılının kapanışıyla başarılı bir şekilde sonuçlandı. Önümüzdeki on yıl için (2016-2025) bir halefi program o zamandan beri kabul edilmiştir(İİT, 2018).

Yeni program İİT-2025, İİT Şartı'nın hükümlerine bağlı ve 107 öncelikli 18 öncelikli alana odaklanıyor. Öncelikli alanlar arasında Barış ve Güvenlik, Filistin ve El-Kudüs, Yoksullukla Mücadele, Terörle Mücadele, Yatırım ve Finans, Gıda Güvenliği, Bilim ve Teknoloji, İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik, ılımlılık, Kültür ve Dinler Arası Uyum, Kadınların Güçlendirilmesi, Ortak İslami İnsani Eylem, İnsan Hakları ve İyi Yönetişim, diğerleri arasında(İİT, 2018).

İİT'nin amaçlarının birincisi, üye devletlerin aralarında İslam dayanışmasının geliştirilmesidir. İkincisi ise, İktisadi, Sosyal, Kültürel,

Bilimsel ve diğer önemli faaliyet sahalarında üye devletlerin aralarında işbirliğinin güçlendirilmesi ile uluslararası örgütlerin üyesi olan devletlerin arasındaki dayanışmanın yürütülmesi. Üçüncüsü ise, ırk ayrımının, fark gözetmenin bertaraf edilmesi ve sömürgeciliğin her çeşidinin ortadan kaldırılmasına çaba sarf etmek. Dördüncüsü, adalet üzerine kurulu uluslararası barışın ve güvenliğin desteklenmesi amacıyla gereken tedbirlerin alınması. Beşincisi, kutsal yer ve bölgelerin korunmasına yönelik çabaların ve Filistin halkının mücadelesinde oluşturulan desteğin koordine edilmesi, haklarının yeniden kazanılması ve kendi topraklarını kurtarabilmeleri maksadıyla Filistin toplumuna gereken yardımın yapılması. Altıncısı, bütün Müslüman milletlerin onurlarının, bağımsızlıklarının ve ulusal haklarının korunması maksadıyla vermiş oldukları haklı mücadelelerinin desteklenmesi. Yedincisi, üye devletlerle diğer ülkelerin aralarında işbirliğinin yanında anlayışın da geliştirilmesine yönelik uygun ortamın yaratılması(Özgöker ve Batı, 2017: 98).

İİT'nin kilit organları arasında; İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Genel Sekreterlik, El-Kudüs Komitesinin yanı sıra bilim ve teknoloji, ekonomi ve ticaret, bilgi ve kültür ile ilgili üç daimi komite. İslam Kalkınma Bankası ve İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve İİT üyesi ülkelerdeki çeşitli alanlarda işbirliğini ilerletmede hayati bir rol oynayan yan kuruluşlar ve bağlı kuruluşlar da dâhil olmak üzere İİT'nin bayrağı altında uzmanlaşmış organlar da bulunmaktadır(İİT, 2018).

3.3.9. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

KEİ, dünya genelinde yaşanan küreselleşmenin ve bölgesel çapta uluslararası bütünleşmeye doğru, hem siyasi hem de ekonomi alanların dayeni yapılanma sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru, Doğu Avrupa bölgesinde ekonomik boyutta bir serbest piyasa ekonomisi, siyasi boyutta ise çoğulcu demokrasiye geçişlerin yaşandığı bir sürecin oluşturduğu ortam içerisinde yerini bulmuş olan KEİ,

öncülüğünü Türkiye'nin yapmış olduğu bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimi örgütüdür(Özgöker ve Batı, 2017: 165).

Karadeniz havzası içinde bir işbirliği arayışı hususunda ilk temaslar 1990'da gerçekleşmiştir. Bu temasların sonucunda oluşturulan ön mutabakatlar kapsamında ilk toplantısını, 19-21 Aralık 1990 tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır. 12-23 Mart 1991 tarihleri arasında Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya'da ve sonrasında da 11-12 Temmuz 1991 tarihlerinde Moskova'da yapılmış toplantılar izlemiştir. Bu toplantıların neticesinde, işbirliğinin temelini teşkil edecek olan metnin üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

3 Şubat 1992 tarihinde KEİ dışişleri bakanları İstanbul'da yapılan toplantıda bir araya gelmişlerdir. Bu toplantının düzenlenmesindeki asıl maksadı, SSCB'nin dağılması neticesinde bağımsızlıklarını elde eden cumhuriyetlerin sürece katılımlarının taahhütlerini almak, ayrıca "KEİ Deklarasyonu'nun imza tarihini ve usulünü tespit etmek oluşturmıştır(Özgöker ve Batı, 2017: 166).

KEİ, Zirve Deklarasyonu 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısında Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ile Ukrayna'nın devlet ya da hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır. Bu sayede KEİ resmi olarak tesis edilmiş ve faaliyetlerine başlamıştır. İtalya, Avusturya, Polonya, Tunus, İsrail, Mısır ile Slovak Cumhuriyeti de gözlemci statüsünde katılım sağlamıştır (Özgöker ve Batı, 2017: 166).

25 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen KEİ Zirve Deklarasyonu incelendiği takdirde barış, istikrarın sağlanması, güvenlik, iyi komşuluk ilişkileri gibi olumlu ve dostluk yanlısı kavramların kullanılmış olduğu açıkça görülebilmektedir. KEİ ekonomik hedeflere ilaveten bölge ile ilgili siyasi sorunlarında ele alındığı bir zemin haline gelmiştir.

KEİ, Zirve Deklarasyonu ile açıklanan amaçlar şöyle ifade edilebilmektedir; Üye ülkeler arasındaki coğrafi yakınlıklardan ve ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı niteliklerinden faydalanılarak,

üyelerin arasında ekonomi, ticaret, bilimve teknoloji alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ile Karadeniz havzasında barış ve refahın egemen olduğu bir bölge haline dönüştürülebilmesi hedeflenmektedir. Bu ana hedef istikametinde, çok kısa süreler içerisinde bölge ülkeleri ile işbirliğinin sağlanabilmesine elverişli ortamın oluşturulabilmesi, mal veya hizmet ticaretlerinin artırılması öngörülerek, uzun dönem içerisinde de bireylerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşımını amaçlanmıştır(Özgöker ve Batı, 2017: 166).

KEİ, bölge ülkelerarasındaki hâlihazırda ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi ve çeşitlendirilebilmesi esasına dayalı, coğrafi yakınlıkları, tarihsel bağları ile ekonomik tamamlayıcılıklarını göz önünde bulundurarak, somut projelere yönelen, esnek, faydacı, işlevsel ve modern, özel sektörün ağırlıkta olduğu kendine özgü bir model olmuştur. Görünen ilişki aslında bir ekonomik işbirliği şeklindedir. Bu ilişki ekonomik açılardan da bütünleşme yolunda ilerleyen açık bir yaklaşıma da sahip durumdadır (Özgöker ve Batı, 2017: 167).

Üye ülkelerin, AB’de dâhil uluslararası örgütler ile organizasyonlara katılımları mevzu bahis olduğunda KEİ’ye karşı olan yükümlülüklerinin olması bu katılımlar açısından engel teşkil etmeyecektir. Ülkeler, bunun yanında, diğer ülkeler ile olan bir bütünleşme yolunda önemli bir engel oluşturmaktadır.

KEİ oluşturan Organlar: “Dışişleri Bakanları Konseyi Uluslararası Daimi Sekreteryası: İstanbul. KEİT Parlamenterler Asamblesi (KEİPA) Genel Kurul: 70 temsilci (9 Türk). Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİK) iş çevreleri: İstanbul. Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB) 1999: Selanik Sermaye: 1,4 milyar \$.”(Özgöker ve Batı, 2017: 168).

3.3.10. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

4 Nisan 1949 tarihinde Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere, ABD ile Kanada’nın katılımlarının sonucunda toplam on iki ülke tarafından imzalanan

Washington Antlaşması ile kurulan NATO resmi olarak belirlenmiştir(NATO, 2018). Askeri, siyasi nitelikli bir uluslararası örgüttür. Kurucu antlaşmanın özellikle üçüncü, dördüncü ve beşinci maddeleri önemlidir. Bu maddelerle üye ülkeler, ortak savunma için yeteneklerini geliştirmeye, herhangi bir üyenin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık ve güvenliği tehlikede olduğunda bir araya gelmeyi ve herhangi birine saldırdığında bu saldırıya hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir(Güneş, 2017: 3).

Antlaşma kısadır yalnızca 14 makale içermektedir ve tüm cephelerde dâhili esneklik sağlamaktadır. Değişen güvenlik ortamına rağmen, orijinal Antlaşma bir daha değiştirilmeyecek ve her Müttefik metnin yeteneklerine ve koşullarına uygun olarak uygulanma olanağı bulunmaktadır(NATO, 2018).

Bunların en önemlisi ve en tartışmalı olan maddesi ise, NATO'nun görev alanının belirlendiği 6.maddesidir(NATO, 2018). Literatüre göre “alan dışılık” kavramıyla ifade edilen söz konusu düzenleme çerçevesine göre, NATO sadece sınırları antlaşma içerisinde çok net bir biçimde tarifi yapılan Kuzey Atlantik bölgesi içerisinde olabilecek saldırılar karşısında işlevseldir. Soğuk Savaş döneminin son bulmasının ardından “esnek yorum” yöntemi ile içeriğinin biraz daha genişletildiği bu maddenin, özellikle Afganistan’a yapılan müdahale ile tam anlamıyla işlevsiz kılınmış olduğu görülmüştür(Tepebaş, 2007: 91).

NATO'nun kuruluşu karşısında, hem SSCB hem de Doğu Bloğu ülkeleri tarafından kendi savunma durumları da gözden geçirilmiştir ve 1955 yılında Federal Almanya'nın da NATO üyesi olmasının ardından Varşova Paktı'nın kendini lağvetmesine kadar süren kutuplaşma da iyice belirginleşmiştir(Güneş, 2017: 4).

SSCB ile Doğu Blok'unun dağılarak soğuk savaş döneminin son bulmasıyla varlığı ile amaçlarının sorgulanmaya başlamış olduğu NATO, kendisine yeni hedefleri ve görev alanları belirlemiştir. 1990'lı yıllar süresince birçok defa dönüşüm ve yenilenmeler geçirmiş olan NATO, ABD'ye yapılmış olan 11 Eylül saldırılarının sonrası dönemde iyice

belirginleşmiş olduğu şekilde uluslararası alanda terörle mücadele artık ana hedef olarak saptanmıştır. Bu arada üst düzey uluslararası zirveler ile uluslararası spor etkinliklerinin de güvenliklerinin sağlanmasında ve daha başka faaliyetlerin içerisinde de yar almaya başlamış olan NATO, “insani müdahale” olarak adlandırılan kimi askeri harekâtlarda da bulunmaktadır (NATO, 2018).

Yugoslav savaşı esnasında NATO üyesi ülkeler tarafından ayrılıkçı Hırdavatlar, Boşnaklar ile Arnavutlara sunmuş olduğu açıktan siyasal ve asker alandaki destekler, Yugoslavya’nın parçalanarak yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. ABD’nin Irak ve Afganistan işgallerinde oynadığı rol, NATO’ya ciddi eleştiriler yönetilmesine sebep olmuştur. BM kararlarının NATO’ya herhangi bir etkisinin olmadığı görüldükten sonra, pek çok grup NATO’ya karşı muhalefeti artırmıştır(Güneş, 2017: 4).

NATO, Kuzey Amerikan’ının güvenliğinin Avrupa’nın güvenliğine bağlandığı transatlantik bağlantıyı somutlaştırıyor. Üyeler, güvenliklerini etkileyebilecek siyasi ve askeri konularda kaldırma ve seçme gibi konularda bir araya gelebilecekleri bir forum oluşturan hükümetler arası bir organizasyondur. Hiçbir tek üye ülke kendi ulusal güvenlik hedeflerini yerine getirmek için kendi ulusal yeteneklerine güvenmek zorunda değildir. Üyeler arasında paylaşılan ortak güvenlik duygusu, Avrupa Atlantik bölgesindeki istikrara katkıda bulunuyor.

NATO’nun temel güvenlik görevleri Washington Antlaşması’nda belirtilmiştir. Zaman testine dayanacak kadar genel ve stratejik konularda daha ayrıntılı olarak tercüme edilmiştir. Stratejik kavramlar, İttifak’ın amaçlarının otoriter ifadeleridir ve hedeflere ulaşmada kullanılacak politik ve askeri araçlarla ilgili en üst düzeyde rehberlik sağlamaktadır. İttifak politikasının bir bütün olarak uygulanmasına temel teşkil etmektedirler(Güneş, 2017: 4).

BM sözleşmesinin amaç ve ilkelerine ve tüm insanlara ve tüm hükümetlerle barışık yaşama arzusundaki inançlarını tazelemektedir. Demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan özgürlüğünü, ortak mirasını ve halklarının uygarlığını korumaya

kararlıdırlar. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar, refah ve özgürlük sağlamaya çalışmışlardır(NATO, 2018). NATO İttifak'ının temel amacı kolektif güvenlik yoluyla üyelerinin istikrar, refah ve özgürlüklerini güçlendirmektedir(Özgöker ve Batı, 2017: 124).

Örgütün başlıca organları şöyledir;

Kuzey Atlantik Konseyi: En önemli karar alma organıdır. Ülkeler büyükelçi seviyesindeki daimi temsilcileri ile temsil edilirler. Daimi temsilcilerin haftalık toplantıları dışında dışişleri, savunma bakanları ve hükümet başkanları düzeyinde belirli periyotlarla toplanırlar.

Askeri Komite: En yüksek askeri makamdır ve üye devletlerin genelkurmay başkanlarından oluşan komite, konsey ve savunma planlama komitesine bağlı olarak çalışır. Yılda iki defa toplanan komite ortak savunma için teklifler üretir. Komiteye bağlı çalışan uluslararası askeri karargâh da mevcuttur(Özgöker ve Batı, 2017: 125).

Savunma Planlama Komitesi: NATO Genel Sekreteri Başkanlığında savunma bakanları düzeyinde yılda iki kez toplanarak çalışır(Özgöker ve Batı, 2017: 125).

Nükleer Planlama Komitesi: Bu Komite de Bakanlar düzeyinde toplanır ve caydırıcılık ve silahların rolü ile ilgili görüşülür.

Sekretarya: Örgütün başında 4 yıllık dönem için üye ülkelerden birinden atanan bir genel sekreter bulunur. Sekreter başta Kuzey Atlantik Konseyi toplantıları olmak üzere önemli toplantılara başkanlık eder.

Siyasi Komiteler, savunma ve yeniden gözden geçirme, sivil ve askeri, güvenlik savunma vb. komiteler ve bunlara ilave değişik çalışma grupları mevcuttur(Özgöker ve Batı, 2017: 125).

3.3.11. Milletler Cemiyeti (MC)

MC, I. Dünya Savaşının sürdüğü sırada uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi maksadıyla; uluslararası siyasal bir örgütün kurulması düşüncesiyle İsviçre, Hollanda, Fransa, İngiltere ile ABD'de özel

ve resmi çevreler arasında ortaya çıkmıştır(Tarihi Olaylar, 2018). ABD Başkanı Wilson, 1916 yılından itibaren bu düşünceyi benimsemeye başlamış, denizlerde serbestliği sağlayabilecek, savaşları önleyebilecek, ülkelerin bütünlüklerini ve siyasal bağımsızlıklarını güvence altına alabilecek, silahsızlanma konusunu düzenleyebilecek olan uluslararası bir örgütün kurulması fikrini savunmuştur.

25 Ocak 1919 tarihinde düzenlene Paris Barış Konferansı'nda; uluslararası alanda barışı ve güveni sağlayabilecek ve sürdürecektir bir MC kurulması kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararı yerine getirebilmek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur(Tarihi Olaylar, 2018). Komisyon tarafından hazırlanan sözleşme 28 Nisan 1919 tarihindeki Konferans Genel Kurulunda kabul edilerek MC kurulmuştur. 20 yıl süre ile dünya milletlerine hizmetlerde bulunan bu cemiyet, göstermiş olduğu bütün gayretlere karşın II. Dünya Savaş'ının çıkmasına engel olamamıştır. Savaşın ardından 18 Nisan 1946 tarihinde Cenevre'de toplanan konferans, 21. Genel Kurul Toplantısı ile cemiyetin dağılması kararı alınmıştır (Tarihi Olaylar, 2018). Her savaş sonrası antlaşmalarına önsöz olarak konması şartını getiren MC yasası bir başlangıç bölümü ve yirmi altı maddeden oluşmaktadır.

MC Komisyonları, Uluslararası Adalet Divanı ile Uluslararası Çalışma Örgütü şeklinde üç alt bölümden oluşmuştur. Söz konusu üç alt bölüm de, Sekreteryaya olarak bilinmekte olan organa bağlanmış durumdadır. Daha sonra Konseye bağlanmış olan bu alt bölümlerin en yüksek makamı ise MC Meclisi'dir(Tarihi Olaylar, 2018).

MC sözleşmesi giriş bölümünde; cemiyetin genel amaçlar ve üyelerine yüklenene sorumlulukları şu şekilde ifade edilmiştir: Uluslararası alanda işbirliğinin geliştirilmesi ile uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması amacıyla savaş seçeneğine başvurmamak hususunda bazı yükümlülüklerin kabul edilmesi, gizlilikten uzak, adaletli ve onurlu bir biçimde uluslararası ilişkileri devam ettirmek; Hükümetlerdeki bundan böyle eylemsel davranış kuralı olarak kabul edilen uluslararası hukuk kurallarına kati suretle uygun davranmak, örgütlenmiş halklar arasındaki karşılıklı ilişkilerde adaletin korunması ve antlaşmalardan doğan bütün yükümlülüklerle tizlikle saygı göstermek.

Sözleşme 26 maddeden oluşmuştur. Üyelik ve örgütün yapısı, barışın sürekliliğinin sağlanması, antlaşmalar, uluslararası işbirliği ile uluslararası yönetim, sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi gibi konuları tespit eden metinleri ise aşağıda belirtildiği şekildedir:

- Cemiyete üyelerin kabul edilmesi, Genel Kurul üçte iki çoğunluk kararı ile olacaktı(Madde1).
- Cemiyet, bir Genel Kurul, bir Konsey ile bunlara yardım eden bir Daimi bir Sekreterlikten oluşacaktı(Madde 2).
- Cemiyetin üyeleri, barışın sürekliliğinin sağlanması amacıyla, uluslararası silahların en düşük bir seviyeye indirilmesi zorunluluğunu kabul ediyorlardı(Madde 8).
- Cemiyet, üyelerinin arasında oluşabilecek anlaşmazlıklar esnasında hakemlik vazifesi görebilecek veya bunları Konsey’de inceleyebilecekti(Madde 12).
- Barışın sürekliliğini sağlayan hakemlik antlaşmaları gibi uluslararası yükümlülükleri ile Monroe Doktrini benzeri bölgesel antlaşmalar, bu sözleşmede yer alan hiçbir hüküm ile bağdaşamaz sayılmayacaktı(Madde 21).
- Savaş sonrası bağımsızlık kazanan ve kendi kendilerini yönetebilme yeteneklerinden henüz yoksun olan halkların oturdukları ülkelere, kendi kendilerini yönetme konusunda yetenekleri olacağı ana kadar, cemiyetin adına yönetimleri için bir mandatör (himayeci-koruyucu) seçilebilecektir(Madde 22)(Tarihi Olaylar, 2018).

4. BÖLÜM

Türk Dış Politikasında Uluslararası Örgütlerin Üye Olma Süreçleri

4.1. Avrupa Birliği ve Türkiye Üyeliği

Türkiye, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’na kuruluşundan hemen sonra tam üye olmak isteği ile başvuruda bulunmuştur(AB, 2018). AET tarafından tam üyelik talebimiz, Türkiye’nin

kalkınma düzeyinin tam üyeliğin yükümlülüklerini yerine getirmeye ehliyetli olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiş ancak, tam üyelik şartları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması teklif edilmiştir. Türkiye'nin AET tam üye sıfatıyla katılabilesinin yolunu açan “Ankara Anlaşması” 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Ankara Antlaşması 1 Aralık 1964’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin sonuncu hedefi AET tam üyeliği olan “Ankara Anlaşması”, Türkiye-AB ilişkilerini malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye’nin Avrupa Tek Pazarına uyumu hedeflemek olmuştur. Ankara Anlaşmasında, “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere üç devre öngörülmüştür(AB, 2018). Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği’nin tamamlanması planlanmıştır. Ankara Anlaşmasında “hazırlık dönemi’nin sona erdikten sonra, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren “Katma Protokol” ile geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. “Katma Protokol”ün yürürlüğe girmesi ile başlayan ve karşılıklı ve istikrarlı yükümlülükler esasına dayanan “geçiş dönemi”, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği’ni kademeli olarak yerleştirmeyi planlamıştır(AB, 2018). Avrupa Topluluğu, Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesi için 1 Eylül 1971 yılından itibaren Gümrük Birliği’nin kapsadığı sanayi mallarında gümrük vergilerini Türkiye lehine sıfırlamıştır. Türkiye ise aynı indirimleri 22 yıllık bir süre boyunca, 1973 yılından başlayarak basamak olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye, üzerine düşen indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir. Türkiye kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan imtina etmeye başlamıştır(AB, 2018). Türkiye’nin Gümrük Birliği’ni gerçekleştirme yolunda AB’nin mali işbirliğinden ve Türk iş gücünün AB içinde serbest dolaşımdan yararlanması Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde bağlı kalmıştır.İşgücünün serbest dolaşımının 1986’da tamamlanmış olması gerekmesine rağmen henüz gerçekleşmemiş

ve telafi edici formüller de geliştirilmemiştir. Mali protokoller ise 1980 yılına dek uygulamaya konmuş ancak, o dönemden bu yana işletilememiş ve gecikmeleri karşılama yönünde AT açısından bir çözüm oluşturulmamıştır. Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. AT Komisyonu 1989 yılında tam üyelik başvurusunda verdiği cevapta, Türkiye'nin AT'ye üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmiş ancak, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecinin tamamlanmasına ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesini ve bu arada Türkiye ile Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Türkiye tarafından da olumlu değerlendirilmiş ve "Katma Protokol"de öngörüldüğü şekilde Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Türkiye ile AB arasında iki yıl süren görüşmeler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir(AB, 2018). Gümrük Birliği sonrası dönemde hızla yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde aday statüsünü kazanmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde AB ve Türkiye arasında görüşmelere başlanmıştır.

Türkiye'nin hızlı bir şekilde AET'ye bağlanma isteğinin iki önemli nedeni bulunduğu, zamanın Türk yetkililerince şu şekilde açıklanmıştır: Türkiye, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememektedir. Diğer yandan, Türkiye, gümrük birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak amacındadır. Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve taraflar arasında bir "ortaklık" kurmuş olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963'de imzalanarak, 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir(AB, 2018).

Ankara Anlaşması'nın amacı 2. maddede ortaya konulmuştur: Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki

ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir(AB, 2018).

AB Komisyonu tarafından, AB'nin genişleme sürecini değerlendiren “Gündem 2000” Raporu hazırlanmış ve 16 Temmuz 1997 tarihinde açıklanmıştır(AB, 2018). Rapor’da Türkiye’nin siyasi ve ekonomik sorunları nedeniyle genişleme sürecine dahil edilmeyeceği anlatılmıştır. Bunun sürecinde 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg’da gerçekleştirilen ve Ekonomik ve Parasal Birlik ile Genişleme konularının değerlendirildiği Zirve’de, Türkiye’nin adaylığı resmen teyit edilmemiş, ancak bir “strateji” tavsiye edilmiştir. Konsey’in bu yaklaşımı üzerine Türkiye, üyelik başvurusunu geri çekmeyeceğini, Gümrük Birliği uygulamasını devam ettireceğini, ancak AB ile siyasi diyalogu askıya alacağını ifade edilmiştir. Ayrıca, Zirve sonuçlarının Türkiye’nin beklentilerini karşılamaması nedeniyle askıya alınan siyasi ilişkilerin, ancak AB’nin ayrımcı tutumunun sona ermesi ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi halinde normalleşeceği de söylenmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye’nin AB’ne adaylık statüsünün teyit edilmesi ve Türkiye’nin AB’nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme, diğer aday ülkelerle eşit pozisyon katılacağına ilişkin karar olmuştur. Helsinki Zirvesi’ni takiben başlayan adaylık sürecinde, diğer aday ülkeler için hazırlanan rapor Türkiye için de İlerleme Raporları hazırlanmıştır. 1999 yılında açıklanan İlerleme Raporu’nda yer alan değerlendirmeler, ilk Katılım Ortaklığı Belgesi’nin de temelini oluşturmuştur.

4.2. Avrupa Konseyi ve Türkiye Üyeliği

Türkiye toplam 800 milyon nüfusuna sahip AK üyeleri arasında en fazla nüfusa sahip ikinci ülke konumundadır. Ayrıca, Türkiye eski Sovyet cumhuriyetlerine doğru genişleyen konsey için stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye’de konsey, daha çok insan hakları alanında yaptığı çalışmalarla

tanınmaktadır(Çalış, 2006: 271). Türkiye, AK'nin kurucu üyelerin daveti üzerine kuruluş tarihinden yaklaşık 4 ay sonra 12 Aralık 1949 tarihinde üye olmuştur. Konsey, kendini Avrupalı olarak tanımlayan Türkiye'nin AB yolunda attığı ilk adım olması açısından önem taşımaktadır. Konseyin demokrasilerin korunması ve insan hakları konularındaki hassasiyetlerinden dolayı Türkiye ile AK arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin iç politik gelişmelerine paralel olarak dalgalanmalar göstermiştir. Özellikle 1971'deki 12 Mart muhtırası sırasındaki düşünce suçları ile ilgili bazı uygulamalar Konsey tarafından tepkiyle karşılanmış ve eleştirilmiştir. Tepkilerin devamında Türkiye ve diğer üye ülkelerde ara rejimlerin, parlamenter ve demokratik karakterlerini, insan haklarının geçerlilik derecesini incelemek üzere bir alt komisyon kurulmasına karar verilmiştir(Çalış, 2006: 271).

Türkiye'deki krizin atlamasıyla, AK Türkiye ilişkileri normalde dönmüştür. Benzer bir süreç 12 Eylül 1980 askeri darbesi sırasında da yaşanmıştır. Hem darbenin kendisi hem de darbe sonucunda alınan tedbirler, komisyon tarafından demokratik haklara uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Türkiye'ye ilişkin olarak bazı İskandinav ülkeleri askeri idare kurulmasından sonra, 1982'de dava açmışlar, 1983'de Türkiye'de demokrasiye dönülünce davalarını geri çekmişlerdir. Türkiye 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusu öncesinde hem komisyona bireysel başvuru hakkını tanımış, hem de 1988'de İşkencenin Önlenmesine Dair Ek Protokolü kabul etmiştir(Çalış, 2006: 271).

Tüm bunlara rağmen Türkiye, konseyi, geniş çalışma yelpazesıyla özellikle insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında önemli bir diyalog platformu olarak görmektedir. Şu anda Türkiye, AK Parlamenter Meclisinde (AKPM) 12 asil, 12 yedek üyeden oluşan milletvekilli heyetiyle temsil edilmektedir. Bu heyet, Genel Kurul oturumlarına ve AKPM komisyonlarının toplantılarında düzenli olarak katılmaktadır. Ayrıca, 12 asil, 12 yedek üyeden oluşan bir heyetle Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresine de katılmaktadır.

Türkiye'nin AK içindeki önceliği, bu kuruluşla olan ilişkilerini olumsuz yöndeki tek yönlü eleştirilerden arındırarak, karşılıklı anlayış ve

yardımlaşmaya dayanan bir konuma getirmektedir(Çalış, 2006: 271). Türkiye'nin taraf olduğu AK sözleşmeleri arasında özellikle insan haklarıyla ilgili sözleşmelerden bazıları şunlardır; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi yaklaşık 800 milyon Avrupa vatandaşının hak ve özgürlüğünü koruyacak bir sistem kurmuştur. AİHS, AK bünyesinde hazırlanarak 4 Kasım 1950'de Türkiye'nin de aralarında olduğu 15 ülke tarafından imzalanarak akabinde 3 Eylül 1953'de yürürlüğe konulmuştur(Çalış, 2006: 272). Bu sözleşme, insan haklarıyla ilgili üye ülkelerde uygulanacak standartları belirlemiştir. Sözleşmenin kapsamında, yaşam hakkı, özgürlük veya kişisel güvenlik hakkı, adil bir biçimde yargılanma hakkı, düşünce ve vicdan hürriyeti, din ve bunlara dâhil olmak üzere basın özgürlüğü, toplanma, dernek ve sendikalar kurabilme ve bunların üyesi olabilme özgürlüğü gibi bir dizi hak ve özgürlükler garanti altına alınmaktadır. Ayrıca işkence yapma, insanlık dışı muamele ve ceza uygulama, kölelik ve zorla çalıştırma, sözleşme ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden yararlananlar arasında ayırım yapmak da yasaklanmaktadır(Çalış, 2006: 272).

Sözleşmenin ilk şeklinde sözleşmede tanınan hakların denetim mekanizması, Avrupa İnsan Hakları Divanı'ndan oluşturmaktadır. 1 Kasım 1998 tarihinden itibaren bu iki organ yerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) adı altında tek bir Mahkeme oluşturulmuştur(Çalış, 2006: 272).

Üye ülkelerin sayısındaki artışa paralel olarak, sözleşmedeki denetim mekanizmasının günün koşullarına uygun hale getirilmesi amacıyla hazırlanan ve önemli yapısal değişiklikler içeren Ek 11 Nolu Protokol, AİHS'ye taraf bütün ülkeler tarafından onaylanmış ve 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir(Çalış, 2006: 273). Söz konusu Protokol uyarınca, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı kaldırılmış yerine tek bir mahkeme teşkil edilmiştir. Tek mahkeme tam gün olarak sürekli çalışmakta olduğundan başvurular çok daha süratle neticelendirilmektedir (Çalış, 2006: 273).

Sözleşmedeki haklarının ihlal edilmiş olduğuna inanan her şahıs, ulusal mahkemelerde yasal başvuru yollarını tüketmiş olması şartı ile

merkezi Strasburg’da bulunan, AİHM bireysel şikâyetinde bulunabilir. İnsan Hakları sözleşmesine aykırı davranıldığına ilişkin dilekçeler bir devlet, gruplar, hükümet dışı kuruluşlar veya bireyler tarafından verilebilir. Bunun için ilk şart, ilgili devletin bireylerin kendi aleyhine mahkemeye başvurabileceklerini açıkça kabul etmiş olmasıdır.

Farklı ülkelerden mahkemeye yapılan bireysel şikâyetler daha çok şu konuları kapsamaktadır: kayıplar ve yasadışı öldürmeler; tutuklulara işkence veya kötü muamele keyfi olarak özgürlüklerin sınırlandırılması, yargı yolunun kısıtlanması, makul bir süre içinde adil yargılanma yapılmaması, telefon dinlenmesi, sürgün ve sınır dışı edilme, eşcinsellere farklı muamele, basın özgürlüğü, korumaya alınan çocuklar üzerinde anne-baba hakkı, mülkiyet hakkına müdahale, siyasi partilerin kapatılması(Çalış, 2006: 273).

AİHM’nin tarafından bir başvurunun kabul edilebilir bulunmasının en baştaki koşulları, iç hukuk yollarının tamamen tüketilmiş olması ile kendi ülkelerindeki yargı organları tarafından verilen kararın üzerinden 6 aylık sürenin geçmemiş olması gerekmektedir. Komisyon, söz konusu kararı vermeden önce, istisnai durumların haricinde taraflardan ilk görüşlerinin sunulmasını da talep etmektedir. Yapılan başvurunun kabul edilebilir olarak bulunması durumunda ise dosyanın esas açısından incelenmesi safhasına geçilmektedir. İnceleme esnasında gerek görülmesi halinde ise tanıkların dinleneceği duruşmalar düzenlenmekte ve esasa ilişkin incelmenin neticesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ihlal edilip edilmediğine dair bir rapor yayınlanmaktadır(Çalış, 2006:273). Bunun haricinde Dostane çözüm yönetiminde bir başvurular bir dosyasının kapatılması için kullanabilmektedir. Diğer bir deyişle başvurunun bu yolla sonuçlandırılması durumu, ilgili devlet tarafından yapılmış olan ihlali kabul etmesi anlamına gelmemektedir.

Türkiye, 1987 yılında AB’ne tam üyelik başvurusunu yapmasından sonra, Türk vatandaşlarına konsey bünyesinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na başvuru yoluna açmıştır. Bu, Türkiye’de İnsan Hakları ve AB üyeliği konusunda atılmış olan en önemli adımlardan birini atarak birini Türk dış politikasını olumlu yönde etkilemiştir. Ülkemiz, 1990 yılında da

zorunlu yargı yetkisini tanımıştır. AİHM'nin kuruluşundan bu yana Türkiye hakkında açılan davaların sayısı artmaktadır. Özellikle ifade özgürlüğü ve siyasi partilerin faaliyetleri ile ilgili olan 10. ve 11. maddeler referans alınarak Türkiye Cumhuriyeti devleti dava edilmiştir(Çalış, 2006: 274). AİHM'nin getirdiği sınırlarla, Türkiye Cumhuriyeti anayasasının siyasi partiler ve ifade özgürlükleri hakkındaki maddesi arasında farklılıklar mevcuttur. Bu yüzden Anayasa Mahkemesi, AİHM Sözleşmesi'nin ilgili maddelerini ihlal ediyor şeklinde görülmektedir.

AK İnsan Hakları komisyonu zaman zaman Türkiye'de insan hakları konulu raporlar hazırlamakta, Türk yetkililer için önerilerde bulunmaktadır. 2003 yılındaki Denetim Raporu, İnsan Hakları Komisyonu üyesi AlvaroGill-Robles tarafından 19 Aralık'ta gerçekleşen Türkiye ziyareti sonrasında açıklanmıştır. Raporda AB'ye uyum süreci içerisinde Türkiye'nin insan hakları alanında yaptığı reformların büyük bir takdirle karşılandığı, fakat reformların özellikle ifade özgürlüğü alanında, uygulanmasında ve ilgili memurların davranışlarında önemli problemler bulunduğu belirtilmiştir. Önerilen yol ise gelecekte hükümetlerin vaatlerinin kamu görevlilerinin tutum ve davranışlarına yansımada yoğunlaştırılması gerektiği olmuştur(Çalış, 2006: 275).

AİHM'de Türkiye aleyhine çok sayıda dava açılmaktadır. Örneğin 28 Temmuz 1998 tarihinde AK İnsan Hakları Mahkemesi'nde başlatılıp TitanaLoizidou'ya Kuzey Kıbrıs'ta yer alan mal varlığının kullanımında uğradığı ihlalden kaynaklanan hasarları, masrafları ve gideri karşılamak üzere Türkiye, 450.000 Kıbrıs Poundu para ödeme cezasına çarptırılmıştır(Çalış, 2006:275). Belirli aralıklarla Bakanlar Komitesi Loizidou'ya Davasını gündeme getirerek, Türkiye'den uluslararası yükümlülüklerine saygı göstermesini alınan karara uymasını talep etmiştir. Bu kriz, hükmedilen cezanın Türkiye tarafından uzun süre direndikten sonra 2003 yılında ödenmesi ile çözümlenmiştir.

Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde insan hakları, demokrasi ve hukuk devletinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi amacıyla 2002'den itibaren hızlandırdığı hukuki ve siyasi reformlar Türk iç hukukunu Avrupa

standartlarına yaklaştırması nedeniyle, Türkiye aleyhine AİHM'ne yapılan başvurularda ciddi bir düşüş beklenmektedir.

AK üyeleri, demokrasinin temel ilkelerine bağlıdırlar. Üyelik şartları AK'nin demokrasi ve insan hakları vurgusuna işaret etmektedir. Temel üyelik şartı; hukukun üstünlüğü, temel insan hakları ve özgürlüklerine saygı ilkelerine bağlı olan Avrupa ülkesi olmaktır.

Kurucu anlaşmanın üçüncü maddesine göre konseye üyelik şartları şunlardır: AK'nin her üyesi hukukun üstünlüğü ilkesini ve yetki alanı içinde bulunan her kişinin insan haklarından ve ana özgürlüklerden yararlanması esasını kabul eder. Birinci bölümdeki amaçlarla ilgili birinci maddede belirtilen amacın gerçekleştirilmesine içtenlikle ve fiilen katılmayı taahhüt eder(Çalış, 2006: 276).

Kurulduğu günden itibaren konsey demokratik değerlere önem vermektedir. Pratik siyasi hedefler ile temel ilkelerin uyum içinde olmasına, çeşitli üye ülkelerin iç politikalarında bu ilkeleri ihlal etmemelerine özen gösterilmektedir(Çalış, 2006: 276). Bu bağlamda, kuruluşundan bu yana Konsey'i en çok uğraştıran sorun, bazı üye ülkelerde kurulan anti-demokratik rejimlere karşı izlenmesi gereken politikalar ve alınabilecek önlemler olmuştur. Konseyin böyle bir görev üstlenmiş olması, 1980'lerin sonuna doğru gittikçe kaybolan etkinliğini yeniden kazanması bakımından önem arz etmektedir.

AK ş uanda 46 üyeye sahip Kurtuluş'un tüzüğünde imzası bulunan 10 Avrupa ülkesi ş unlardır; Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç. İlerleyen yıllarda aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok Avrupa ülkesinin üye olmasıyla, AK Doğu Bloğu dışındaki ülkelerin temsil edildiği etkin bir siyasi örgüt görünümü kazanmıştır. Örgütümüzün kırkinci kuruluş yıl dönümünün kutlandığı 1989 yılında Konsey'in üye sayısı 23'e ulaşmıştır(Çalış, 2006: 277).

Örgüte sonradan katılan ülkeler arasında, uzun zamandır parlamenter demokrasi ile yönetilen bazı batılı ülkeler (İzlanda, İsveçre, Finlandiya) ile otoriter rejimlerden demokrasiye yeni geçmiş bazı ülkeler

(Portekiz, İspanya) bulunmaktadır. Sonraki yıllarda sırasıyla Federal, Almanya, Avusturya, Kıbrıs, İsviçre, Malta, Lihtenştayn, San Marino, Finlandiya, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya, Andora, Letonya, Arnavutluk, Moldova, Ukrayna, Makedonya, Rusya, Hırvatistan, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Bosna-Hersek, Sırbistan-Montenegro ve Monako'nun katılımıyla kuruluş, bugünkü 46 üyeli şeklini almıştır(Çalış, 2006: 277).

4.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Türkiye Üyeliği

Türkiye AGİK'ten AGİT'e uzanan süreçte teşkilatın kuruluşundan itibaren rol oynayan bir ülkedir. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte teşkilatın daha fazla aktif olduğu Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya'ya uzanan topraklarda Türkiye'nin etkili olması AGİT içerisindeki rolüne de yansımıştır. AGİT üyelerinin önemli bir bölümüyle tarihi, kültürel ve dil bağları bulunan Türkiye çatışmaların önlenmesi, güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin alınması ve barışı koruma operasyonlarında aktif rol oynamakta ve diğer AGİT üyeleriyle işbirliği yapmaktadır(Çalış, 2006: 277).

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte oluşan barış ve güvenliğe ilişkin iyimser atmosfer, saldırgan milliyetçilik, etnik çatışmalar ve bunun bazı bölgelerdeki yıkıcı sonuçları nedeniyle değişmeye başlamış ve güvenliğin sağlanması ihtiyacı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır(Çalış, 2006: 322). Soğuk Savaş döneminde Sovyet Birliği ile sınıra sahip konumuyla NATO içerisinde önemli ülkelerden birisi olan Türkiye, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte bir bölgesel güç olarak bölgesel güvenlik konusunda rol oynamaya başlamıştır. Bu noktada AGİT gibi güvenliğin sağlanmasına yönelik kuruluşların bölgesel alandaki faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Türkiye de Balkanlarda, Kafkasya'da ve orta Asya'da güvenliğin sağlanması ve barışı koruma konusunda AGİT'e büyük önem atfetmiştir. Bölgesel çatışma durumlarında Dağlık Karabağ

çatışması örneğinde olduğu gibi AGİT'i ön plana çıkaran ve Teşkilatın çatışmaların çözümünde aktif bir rol oynamasını isteyen Türkiye, AGİT'in 20. Yüzyılda yaptığı son zirveye de ev sahipliği yapmıştır. AGİT'in faaliyetlerine konu olan istikrarsızlık ve çatışma noktaları olan Çeçenistan, Kosova, Bosna-Hersek, Dağlık Karabağ ve Gürcistan Türkiye'nin coğrafi, tarihi ve kültürel nedenlerle ilgi duyduğu bölgelerdir(Çalış, 2006: 322). Bu bölgeler Türkiye'nin dış politikasından önemli yer tutmaktadır. Türkiye bir NATO üyesi olarak NATO ile AGİT arasında sıkı işbirliğini savunmuştur. AGİT Avrupalı üyeleri yanında ABD ve Kanada'nın da üye olduğu bir teşkilat olarak NATO'nun yakın ilişki kurabileceği bir yapılanmadır. Özellikle AGİT'in kendine ait bir askeri gücü bulunmadığı göz önüne alındığında barışı koruma faaliyetlerinde NATO gibi bir örgütle işbirliği yapması kaçınılmazdır. Nitekim 1992 NATO Dışışleri Bakanları toplantısında AGİK'in barışı korumak için NATO'dan yardım istemesi kabul edilmiştir. Etnik temelli çatışmaların olduğu bölgelerde silahsızlanmanın sağlanmasında gözlemci olan AGİT yetkililerinin görevlerini yerine getirebilmeleri için silahlı bir gücün korumasına ihtiyaçları vardır. Bir örneğini Kosova'da gördüğümüz gibi, NATO bu noktada AGİT'e yardımcı olan en başta gelen örgüttür(Çalış, 2006: 322). NATO'nun IFOR ve SFOR kuvvetleri Bosna ve Hersek'te AGİT personelinin güvenliğini sağlamak ve seçim çalışmalarına yardımcı olmaktadırlar. Kosova'da da Kosova Kuvvetleri ile AGİT yakın işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Türk silahlı kuvvetleri de Kosova'da güney batıda Prizren'deki çok uluslu güç içerisinde yer almaktadır(Çalış, 2006: 323).

AGİT'in faaliyetleri içerisindeki yer alan silahsızlanma konusu Türkiye'yi yakından ilgilendirmekte. NATO ve Varşova paktı üyesi 22 ülke ile yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkan AKKA, bölgesel ve ulusal alanda kuvvet indirimlerini ön görmektedir(Çalış, 2006: 323). Avrupa'da sürpriz bir saldırı ihtimalini de ortadan kaldırarak istikrarı sağlamayı amaçlayan AKKA, en önemli ve kapsamlı silah indirimi anlaşması olarak kabul edilebilir. 19 Kasım 1990 tarihinde AGİT (AGİK) Paris Zirvesi sırasında imzalanan AKKA Türkiye askeri, stratejik ve güvenlik açısından avantaj sağlayan bir antlaşmadır. Türkiye diğer NATO ülkelerinin ülke

tavanlarını aşan silahlarını bağış olarak almıştır. Ayrıca Türkiye'nin komşuları İran, Suriye ve Irak AKKA'ya taraf olmadığı için Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunu kapsayan yaklaşık %25'lik bir alan AKKA'nın sınırlamaları dışında tutulmuştur. Kafkasya'da AKKA'ya göre Rus silahlı kuvvetlerinin yapması gereken indirimlerde Türkiye'nin güvenliğini arttırıcı niteliktedir. Ancak Rusya'nın Kafkasya'daki istikrarsızlığı ileri sürerek anlaşmada belirtilen limitlerden daha fazla kuvvet bulundurmak istemesi anlaşmanın uygulanmasında sorunlara neden olmuştur(Çalış, 2006: 323). AKKA'nın adaptasyonu antlaşması 19 Kasım 1999 tarihinde AGİT İstanbul Zirvesinde imzalanmıştır.

AGİT'in kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, örgütün siyasi-askeri, ekonomi-çevre, insani boyutlarının Türk dış politikasında aktif ve yapıcı bir tutum sergilemiştir. Türkiye, AGİT çalışmaları olan hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, göç ve entegrasyon, insan ticaretiyle mücadele gibi alanlar başta olmak üzere olumlu katkıları da bulunmuştur. AGİT kurumları ve diğer birimleriyle bağlantılarımız düzenli diyalog temelinde Türk dış politikasında olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye, 1990 yılında AGİT Zirvesi'ne İstanbul'da ev sahipliği yaptığı dönem de Zirve'de kabul edilen belgeler örgüt kazanımına önemli katkı sağlamıştır. AGİT'in geniş güvenlik anlayışı çerçevesinde, Türkiye, ekonomi-çevre ve insani boyut konularında da örgütün çalışmalarına Türk dış politikası aktif bir katkı sağlamıştır. Boyutlar arasında herhangi bir önceliklendirme yapılmaması tarafından sürekli vurgulanmakta, Örgütün her üç boyuttaki faaliyetlerinin dengelenmesini öngören teklifleri, ilke itibariyle Türkiye tarafından desteklenmiştir.

4.4. Batı Avrupa Birliği ve Türkiye Üyeliği

BAB meclisi 23 Ekim 1954'de Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya ile İngiltere'nin Paris'te imzalanmış, sonrasında 6 Mayıs 1955'de yürürlüğe girmiş olan “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Meşru Müdafaa Antlaşması” ile

kurulmuştur(Özgöker ve Batı, 2017: 111). Bu sayede üye ülkelere tam bağımsız olabilmeleri aynı zamanda kendi parlamentolarını oluşturabilmelerine imkân tanınmıştır. Ulusal anlamda aynı demokratik temsil kurumlarının olmasına ilişkin Avrupa düşüncesi savunulmaktadır. Parlamenter demokrasinin ilkelerine uygun bir biçimde siyasal sorumlulukları bulunmakta olan Avrupa kurumlarının icra organı olan parlamentolarının arasında bir denge unsuru oluşturmaktadır(Özgöker ve Batı, 2017: 111).

1988 yılında Lüksemburg’da yapılmış olan devlet ve hükümet başkanlarının katılmış olduğu toplantıda 2000’li yıllara yönelik olarak Avrupa sınırlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Avrupa’nın yeni resmi içerisinde muhtemel AB üyesi ülkelerin sıralaması yapılmış, fakat Türkiye ne AB’nin gelecekte olabilecek üyelerinin arasında ne de Avrupa sınırlarının içerisinde gösterilmemiş, herhangi bir yer verilmemiştir. 1988’de yapılmış olan Lüksemburg zirvesinde gelecek dönemlerde AB’ne üyeliği konusunda perspektif getirilmiş olan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ile Polonya’nın, daha sonra 23 Mart 1999’da NATO’ya üyelikleri gerçekleşmiştir. Söz konusu ülkelerinde NATO üyeliğini müteakip BAB’da ortak üyelik başvuruları da kabul edilmiştir(Özgöker ve Batı, 2017: 112).

İttifakın ana organı bütün savunma ve güvenlik meselelerinden sorumlu olan konsey’dir. AB 1990’lardan sonra, özellikle Kuveyt ve Yugoslavya krizlerinin etkisiyle geliştirdiği yeni ortak savunma ve dış politika konsepti çerçevesinde BAB’nin canlandırma girişimini başlattı. Daha önce NATO Genel Sekreterliği görevi bulunmuş olan DR. Javier Solana Madariaga hem BAB Genel Sekterliğine atandı, Hem de “AB’nin Savunmadan Sorumlu Komiserliği” ile görevlendirilmiştir. Böylece iki farklı örgütün içinde savunma ile ilgili en üst göreve atanan aynı kişi ile bu iki örgüt arasında ilişki kurulmuş oldu(Özgöker ve Batı, 2017: 112). Brüksel Antlaşması’na taraf ülkelerin AK’ndeki Danışma Meclisi’nde temsilcisi olan parlamenterler “BAB Meclisi’ni” oluşturuyorlardı. Mart 2000 den sonra bu meclisin adı “Avrupa Güvenlik ve Savunma Meclisi” ne dönüştürülmüştür.

Türkiye BAB meclisi ile kurumsal bir ilişki kurma yönetimi ilk resmi teşebbüsü 1985 yılının sonuna doğru yapmıştır. TBMM’ni temsilen üyelerin BAB meclisi genel kurul ve komiyon toplantılarına katılabilmesi misyonu ile dönemin Meclis Başkanı Yıldırım Akbulut tarafından meclis Başkanı’na 24 Aralık 1985 tarihli bir mektup göndermiştir. Meclis Başkanı Jean-Marie Cao tarafından yanıtlanan 6 Şubat 1986 tarihli mektupta; BAB meclisi Başkanlık Komisyonu’nun Atlantik İttifakı üyesi olan Avrupa ülkeleri parlamentolarından her oturum için iki gözlemci davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Tabii daha sonra bu gözlemci sayısı arttırılmıştır. Gözlemciler toplantı sırasında konuşma hakkına sahip olacaklarını belirtmesi üzerine TBMM, BAB meclisi genel kurul toplantılarına gözlemci milletvekili göndermeye başlamıştır. 10 Aralık 1991 tarihli Maasticht Antlaşması ile NATO üyesi olup , AB üyesi olmayan, Türkiye’nde aralarında bulunduğu İzlanda ve Norveç’e tanına ortak üyelik statüsü 1992 yılında Roma Antlaşmasıyla kesinlik kazandı. 1995 yılında yürürlüğe girdi. Genel kurul ve komisyon toplantılarına katılmaktadır. Genel kurulda oy hakkı olmaksızın konuşma yapılabilmekte, önerge verebilmektedir. Daimi komisyon ile komisyonlarda konunun yıllık Raporuna meclisin cevabı başlıklı rapor dışında kalan diğer komiyon çalışmalarına oy hakkına sahip üyelerimiz katılabilmektedir.

Türkiye’nin amacı tam üyelik sebebiyle, diğer tam üye ülkelerde olduğu gibi AK Parlamenter Meclisi Türk delegasyonu üyesi 12 asil ve 12 yedek üye olmak üzere 24 parlamenter tarafından temsil etmek olmuştur.

4.5. Birleşmiş Milletler ve Türkiye Üyeliği

BM örgütü’nün iki çeşit üyesi bulunmaktadır. Asli üyeler San Francisco Konferansı’na katılarak BM Antlaşmasını imzalayan 50 devletten müteşekkildir(Çalış, 2006: 52). Yalta kararları gereği mihver devletlere karşı savaş ilan eden ülkeler bu konferansa katılmak üzere davet edilmiş ve örgüt kurucu üyelerinden sayılmışlardır. Türkiye de bu ülkelerin içerisinde bulunmaktadır. Üyelğe daha sonra kabul edilmiş olan devletler

de ise; barışçıl bir devlet olunması, antlaşmada yer alan yükümlülüklerin kabul edilmesi ve bu yükümlülüklerin yerine getirebilecek yeteneklerde olmaları gibi şartlar aranmıştır. Antlaşmada yer alan dördüncü madde ikinci paragrafı kapsamında bir devletin üye olabilmesi Güvenlik Konseyinin tavsiye ve Genel Kurul tarafından alınacak karar ile mümkün olabilmektedir. Bu konuda gerek duyulması halinde Güvenlik Konseyinin veto yetkisini işletilebildiğinden dolayı bazı sorunlar ortaya çıkmış, mesela 1945-1955 yılları arası birçok devletin başvurusu bu yolla reddedilmiştir. Burada Doğu-Batı blokları arasındaki ideolojik çatışmanın üyeliği nasıl ciddi şekilde etkileyeceği de görülmüştür. Ancak bunun mahsurları ortaya çıkınca, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin aralarında bir centilmenlik antlaşması yapılmış ve örgüte başvuru yapan her ülke olma hakkı verilmesi esası benimsenmiştir(Çalış, 2006: 52).

193 ülke BM üyesidir. Birkaç küçük ülke dışında örgüte üye olmayan devlet kalmamıştır. En son üye devletler olarak İsviçre ve Timur, örgüte katılmıştır. İsviçre'nin 2002'ye kadar üye olmamasının gerekçesi, Güvenlik Konseyinin kendi iradesi dışında alacağı zorlayıcı düşüncesi olmuştur.

Antlaşmadaki beşinci madde uyarınca örgüt tarafından kendisine karşı zorlayıcı tedbirlerin alındığı bir üye ülkenin, Güvenlik Konseyi tavsiyesi üzerine ve Genel Kurul'un kararıyla üyelik hakkının askıya alınabilmesi mümkündür. Böylece bir ülke Genel Kurul toplantılarında yer alamayacak, öneri sunmayacak ve oy kullanmayacaktır(Çalış, 2006: 53). Üyelik haklarını tekrar elde ederek kullanması için ise Güvenlik Konseyi tarafından karar alınması yeterli olmaktadır. Diğer taraftan antlaşmada yer alan altıncı maddeye dayanarak, antlaşmanın hükümlerini sürekli olarak aykırı davranmak suretiyle ihlal eden bir üye ülke Güvenlik Konseyi önerisi ve Genel Kurul'da 2/3 çoğunluk kararıyla örgüt üyeliğine son verilerek üyelikten çıkarılabilmektedir. Bununla beraber Antlaşma bir ülkenin üyelikten çekilmesini durumunu öngörmemiştir(Çalış, 2006: 53). Bunun sebebi de örgütün evrensel niteliğini koruma isteği olarak izah edilebilir. Ancak pratikte, bir ülkenin isterse üyelikten ayrılabilceği kabul edilmektedir. Geçmişte Endonezya, aldığı bazı kararları beğenmediği

gerekçesiyle 2 Ocak 1965'te örgüt 'ten ayrılmış, daha sonra 28 Eylül 1966'da, üyeliğe yeniden kabul işlemlerine tabi olmadan tekrar toplantılara katılmaya başlamıştır.

BM gündeminde bulunan tüm Türk dış politika konulardaki çalışmalara oldukça aktif bir şekilde katkı sağlamıştır. Farklı grup ve örgütlere üyeliğinden de yararlanma, gündemdeki konularda yapıcı ve uzlaştırmacı bir rol oynamaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasında en önemli çok taraflı olma özelliği koruyan BM Güvenlik Konseyi'ne 2009-2010 dönemi geçici üyeliği, Türkiye'ye BM içinde ve uluslararası alanda arttırma imkânlar kazanmıştır. BM Şartı'ndaki ilke ve hedeflerinin en kuvvetli savunucularından biri olan ve uluslararası sorunların çok taraflı işbirliği yoluyla çözümünü destekleyen Türkiye, 1951-1952 ve 1954-1955 dönemlerinin ardından 1961 yılında yaptığı geçici üyelikten sonra gerçekleşen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliği sırasında, uluslararası alanda hem boyut, hem içerik olarak zenginlik kazanan dış politika profiliyle BMGK çalışmalarına katılmış, birçoğu esasen gündelik olarak kendi gündeminde bulunan konularda katkı yapmıştır. Türkiye'nin son yıllarda yürüttüğü etkin insan diplomasi BM platformunda da yansımıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren bazı ülkelere gıda yardımı şeklinde başlayan insani yardımlarımız, son 10 yılda kayda değer bir ivme kazanarak dünyanın birçok bölgesine yayılmış, ayrıca nicelik ve nitelik bakımından da çeşitlenerek, gıda dışında birçok alanı da kapsamıştır. Ülkemizin yaptığı, insani yardımlarımız uluslararası bir boyut da kazandırılmış ve bu alanda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliğimiz artmıştır. Ülkemiz, ikili düzeydeki insani yardım faaliyetlerine ilaveten, BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi (OCHA), Dünya Gıda Programı (WFP) gibi uluslararası örgütler aracılığıyla da yardımlarını sürdürmüştür. Bu doğrultuda, ülkemiz, 1 Temmuz 2014 OCHA en fazla gönüllü bağış yapan ülkeler arasında yer almıştır. OCHA'nın izlediği insani politikalara şekil vermeyi amaçlayan bir danışma mekanizması niteliğinde olan OCHA Donör Destek Grubu'na üye yapılmıştır.

BM ve Türkiye ilişkilerinde son yıllarda yaşanan ilerlemeler neticesinde, Doğu Avrupa, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika gibi bölgelere yakınlığı, ulaşım kolaylığı, ekonomik, finansal ve kültürel açıdan bir merkez olması gibi sebeplerle, İstanbul'un BM bakımından bir merkez haline dönüştürülmesi düşüncesi de BM'ye yönelik politikamızın ana unsurlarından biridir. Bugüne kadar BM'yle yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda, BM Nüfus Fonu (UNFPA)'nın Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi'nin İstanbul'a taşınması sağlandı. Ayrıca, BM Kalkınma Programı (UNDP)'nin Uluslararası Kalkınma da Özel Sektör Merkezi de İstanbul'da konuşlanmıştır. Bunlara ilave olarak UNDP Avrupa ve Bağımsız Devlet Topluluğu (BDT) Bölge Ofisi'nin ve BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadının güçlendirilmesi Birimi'nin (UN WOMEN) Avrupa ve Orta Asya'dan sorumlu bölgesel ofisinin İstanbul'a yerleşmiştir.

Türkiye'nin uluslararası barış ve istikrarın korunmasında uluslararası toplumun elindeki en önemli araçlardan biri olma özelliğini taşıyan barışı koruma harekâtlarına katkısı ile BM'yle işbirliğinin somut bir örneğidir. Türkiye dünyanın çeşitli yerlerine konuşlandırılmış BM barış operasyonlarına askeri ve sivil personel katkısı sağlayan ülkeler arasındadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, sorunların çok taraflı olarak ele alınması ve İnsan Haklarının güçlendirilmesi bağlamında norm oluşturan ve uluslararası meşruiyeti temsil eden tek küresel örgüt olan BM'ye Türkiye büyük önem vermiştir. Türkiye, BM'nin, barışı korumadan kalkınmaya, iklim değişikliğinden BM Güvenlik Konseyi reform çalışmalarına kadar her alanındaki faaliyetlerine etkin ve etkili katkı sağlayarak artmasına devam etmiştir.

Türkiye'de BM sistemine bağlı olarak 14 kuruluş faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kuruluşlar; Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Güvelik Birimi (UNDSS), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi (UNIC),

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNIDO), BM Gönüllüleri (UNV), BM Kadın Birimi (UN Women), Dünya Gıda Programı (WFP) and Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nden oluşmaktadır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) ve BM Siyasi İşler Dairesi, ülkemizde yerleşik olarak bulunmamakta ancak, Türkiye’de yapılan çalışmalara aktif bir şekilde katılmaktadırlar. Bu arada “Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)’da Ankara’da bir temsilciliğini kurma aşamasındadır(Övgü, 2011: 220).

4.6. Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türkiye Üyeliği

OECD’nin kurucu üyesi olan Türkiye’de bu teşkilat çerçevesinde yürütülen faaliyetler Dışişleri Bakanlığı’yla işbirliği halinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından koordine edilmektedir(Çalış, 2006:634). Ülkemizde Zirve ve Bakanlar Konseyi toplantılarıyla ilgili hazırlıklar Dışişleri Bakanlığı, Bölgesel planlama Konseyi toplantılarıyla ilgili hazırlıklar DPT, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilmektedir. Teknik düzeydeki çalışmalarda, konularına göre ilgili bakanlık ve kuruluşlarımız tarafından takip edilmektedir(Çalış, 2006: 634).

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri’nin birlikte yer aldığı tek bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatı OECD ülkemiz için dünyayla ekonomik ve siyasi ilişkileri beraber mütalaa edildiği takdirde, OECD’nin lider olma ve bu Teşkilatı yönlendirme noktasındadır. OECD bölgesinin çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması hayati önem arz etmektedir(Çalış, 2006: 634). Türkiye, Teşkilatın içerisinde ticaret hacminin geliştirilebilmesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılmak suretiyle Dünya Ticaret Örgütü kurallarına ve standartlarına uyumlu hale getirilmesi, denize ulaşımı bulunmayan Orta Asya Cumhuriyetlerinin dünyadaki ticaret merkezlerine ulaşımını sağlayabilecekleri ulaştırma hatlarının geliştirilmesini, eksik ve yetersiz

kalan hatların tamamlanmasına yönelik olarak çok aktif bir politika takip etmektedir.

Türkiye, OECD'nin program, politika ve önceliklerinin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. OECD'nin oydaşma sistemiyle çalışması bir anlamda her üyenin ortak çıkarların arayışında kendi çıkarlarının da göz önünde tutulmasını sağlamasına imkân vermiştir. Bugün Türkiye dünya ve özellikle Batı ekonomileriyle bütünleşme yolunda önemli mesafeler olmuştur. Türkiye'nin ana hedeflerinden biri, serbest piyasa ve rekabet ilkeleri doğrultusunda söz konusu dışa açılış ve bütünleşme sürecini hızlandırmaktır. OECD üyeliğimizin değerini daha da artmıştır. Türkiye, OECD üyeliği, uluslararası ekonomik alanda giderek hızla artan gelişmeleri yakından izleme ve Batılı partnerlerimizle birlikte ortak politika tespitlerinin yapılmasına katkıda bulunmuştur. En önemlisi, OECD'nin çağımızın gereklerine dinamik biçimde yanıt vermesini bilen bilgi ve beyin gücü ve birikiminden fazla yararlanmamız, politikalarımızın daha sağlıklı ve etkin biçimde uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Bugün uluslararası düzeninde, iç ve dış ekonomik politikalar arasındaki farklılıklar gittikçe azaldığını görmekteyiz. OECD'nin ulusal düzeyde dengeli ve sürekli ekonomik gelişme çabalarımızda çok önemli yol gösterici bir ortam niteliğini taşımıştır. Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesine katkı sağlamıştır.

4.7. İslam İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye Üyeliği

Türkiye'nin genel İslam dünyası, özelde İİT ile arasındaki ilişkiler, siyasi yapısından, resmi ideolojisinden, devlet anlayışından ve hedeflerinden dolayı uluslararası sistemin etkisinde şekillenmiş olan genel dış politikası içerisinde pek de önem addetmeyen bir alanını oluşturmuştur(Çalış, 2006: 610). Farklı nedenlerle geleneksel Türk dış politikası batı yanlısı olmuştur. Öncelikle, Türkiye'nin yönetici seçkin Osmanlı'nın devamı olan ve Osmanlı'yı çağrıştıran her şeyden uzaklaşıyorlardı. Yüzyıllarca İslam'daki en önemli siyasi kurum olan

halifeliğin elinde bulunduran Osmanlı'nın aksine İslami kuram ve kavramlardan mümkün mertebe uzak kalınmıştır. Osmanlı'dan kaçış İslam dünyasından kaçışa neden olmuştur(Çalış, 2006: 610). İkinci olarak, ısrarlı bir şekilde Batılı olmaya çalışan Türkiye'deki sosyo-ekonomik bağlamda üst tabaka güçlü sınıf Batılaşma ve modernleşme projesi gereği doğu dünyası ile hemen hemen bütün siyasi, iktisadi ve kültürel bağları koparmaya çalışmıştır. Üçüncü olarak, II. Dünya Savaş'ından sonra ortaya çıkan uluslararası iki kutuplu dünya sisteminin ve artan Sovyet tehdidinin etkisiyle Türkiye NATO ittifakına üye oldu. Daha sonraki yıllarda uluslararası ve bölgesel olaylar ve gelişmelere genel anlamıyla bu perspektiften bakmak durumunda kaldı. Müslüman Türkiye, siyasi olarak AB ve AK'ne ekonomik olarak OECD, IMF ve AB'ye askeri olarak da NATO'ya bağımlı olmuştur. Netice itibarıyla, bu unsurlar İslam dünyasının Türk dış politikası açısından geri planda kalmasına neden oldu(Çalış, 2006: 611).

Özellikle 1965'lere kadar Türkiye İslam dünyası ile ilişkilerinde Batı ittifakı ile paralel politikalar takip etmiştir. Türkiye Bandung'da Konferansı, Süveyş Bunalımı, Bağdat Paketi, Lübnan Krizi, Cezayir Savaşı ve Suriye Gerginliği gibi pek çok konuda Batılılardan yana tavır koymuştur. Sıkı Batı yanlısı politikalar 1964 yılına kadar devam etmiştir. Bu yılda ise iki önemli gelişme Türk politikalarının nispeten yön değiştirmesine neden olmuştur(Çalış, 2006: 611). Bunlardan birincisi, ABD Başkanı Johnson tarafından zamanın başbakanı İsmet İnönü'ye Kıbrıs konusunda göndermiş olduğu mektup Türk kamuoyunda büyük bir tepki uyandırdı. Ayrıca, yılın sonunda BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs üzerine yapılmakta olan bir oylama sırasında (sözde) Türkiye'nin müttefikleri olan Batılı ülkelerden hiçbiri Türkiye'nin destek vermeyince Türkiye önemli bir uluslararası platformda hayal kırıklığı yaşamıştır(Çalış, 2006: 611). Bu iki gelişmeden sonra Türkiye, üçüncü dünya ülkeleriyle ve Doğu Bloğuyla ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Batı dışı ülkelerle ilişkilerinde daha esnek davranmaya başlamıştır.

İİT'nin kuruluşuna vesile olan EL-Aksa olayı dolayısıyla Türkiye öncelikle İsrail'in protesto etti ve Rabat'ta yapılan ilk Zirve Konferansı'na

dışışleri bakanlığı davet edilmesi iç politikada ve basında önemli tartışmalara neden olmuştur(Çalış, 2006:6 12). Hükümet temkinli bir tavır takınmıştır. Başbakan Süleyman Demirel bir bildiri yayınlayarak Türkiye'nin Müslüman ülkelerin yanında olduğunu açıklamıştır. Ancak, seçim zamanına rastlanması dolayısıyla Cumhurbaşkanı veya Başbakanın ülkeden ayrılması mümkün olmadığından Türkiye'yi Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil temsil etmiştir.

Aslında konferansa katılması için davet edilen Türkiye katılma konusunda tereddütlüydü. Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin İslam ülkeleriyle yakın ilişkileri ve birlikteliği laiklik ilkesine aykırılık teşkil edip etmediği tartışılmıştır. İlk konferans daveti için TBMM'de geniş tartışmalar yapılmıştır. Destekleyenler İİT'de yer almanın dünyaya açılıma anlamına geldiğini savunurken karşı çıkanlar konferansın bir "İslami cihat çağırısı" olduğunu ve laik bir devletin bu tür bir toplantıya katılmasının mümkün olmadığını iddia ediyorlardı(Çalış, 2006: 612).

Türkiye bu çekincelerden dolayı uzun yıllar İKÖ'nün çalışmalarına kayıtsız kaldı ve bazı girişimlerini kaygıyla karşılanmıştır. İlk zirve konferanslarda alınan kararların uygulanmasını sağlamak amacıyla bir daimi sekretaryanın kurulması yönündeki karar karşısında tedirgin olmuş ve konferansın kurumsallaşmasına karşı çıkmıştır. Toplantılarda alınan pek çok karara da çekince koyuyordu. Türkiye bu çekincelerde anayasaya, dış politikasının temel felsefesine ve BM kararlarına aykırılık teşkil etmeyi asıl gerekçe olarak ileri sürmekteydi(Çalış, 2006: 612).

1970'li yılların başında Türkiye'nin resmen üyelik süreci başlatıldığında, salt İslami ve amaçlarla kurulmuş olan bir örgüte girmenin laiklik ilkesine aykırılık teşkil ettiği vurgulanmış ve üyelik antlaşması onaylanmamıştır. 1976'da üyelik başvurusunda bulundu, ancak teşkilatın kuruluş şartı meclis komisyonlarında görüşülürken yasama yılı sona erince onaylama süreci tamamlanmadı(Çalış, 2006: 613). Meclis Genel Kurulunda onaylanmadığından fiili durum devam etti. 1976 yılından sonra da Türkiye'nin üyeliği fiili tam üye olarak devam etmiştir. Türkiye hala örgütünün kuruluş şartını imzalamamış ve resmen üye olmamıştır.

Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın neden olduğu yalnızlık, ABD'nin uyguladığı silah ambargosu ve petrol fiyatlarının aşırı artışı gibi dış gelişmelerin dayatılmasıyla 1970'lerin ikinci yarısından itibaren örgüt içindeki faaliyetlerini arttırdı. Ayrıca, birkaç yıllık çalışma beraberinde bir uyum getirmiştir(Çalış, 2006: 613). Türkiye'nin İİT ile ilişkilerinde pek de korkulan sonuçların ortaya çıkmadığı görüldü. Ancak, yine de siyasi konularda pek aktif olmamıştır. İSEDAK'ın Türkiye Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında yürütülmesi, örgütün en faal kuruluşlarından olan İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi ile Ankara Merkezi'nin Türkiye'de bulunması, İslam Kalkınma Bankası'ndaki aktif üyelik Türkiye'nin İİT'nin daha çok ekonomik ve ticari yönüyle ilgilendiğini ve siyasal dayanışma konularından mümkün mertebe uzak durduğunu göstermektedir(Çalış, 2006: 613).

Kuruluşundan itibaren Özal dönemine gelene dek Türkiye İİT toplantılarına dışişleri bakanı, dışişleri bakanları toplantılarına ise dışişleri bakanlığı müsteşarı veya bir büyükelçi katılmıştır(Çalış, 2006: 613). Örneğin, 1969 yılında gerçekleştirilen Birinci Zirve Konferansı'nda Türkiye'yi zamanın Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil temsil etti. 1970 yılında yapılan Birinci Dışişleri Bakanları Konferansı'na ise Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Orhan Eralp katıldı. Laik Türkiye, başlangıçta örgüt için bir daimi sekreterliğin kurulması fikrine de karşı çıkmıştır.

Laik olmadığını ilan eden ve dolayısıyla laiklik ilkesinin koyduğu çekincelere aldırmayan Özal, önceki hükümetlerin aksine İslam dünyasına ve en kapsamlı ve önemli örgütü olan İİT'ye büyük önem verdi. Öncekilerin İKÖ ile ekonomik ve siyasi ilişkilere olan kayıtsızlığın ve çekincenin aksine Özal Hükümeti toplantılara eşit statülerde katılmaya başladı ve örgütün en faal üyelerinden biri olmuştur. Türkiye'nin örgüte başbakan düzeyindeki ilk katılımı 1981 yılında Suudi Arabistan'ın Taifen şehrinde yapılan Üçüncü İslam Zirvesi'nde olmuştur(Çalış, 2006: 613). Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk katılım da Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1984 yılında Fas'ın Kazablanka kentinde yapılan Dördüncü İslam Zirvesi'ne katılması ile gerçekleştirilmiştir.

Özal döneminde İİT ile ilişkiler pek çok bakımından geliştirildi. Özal liderliğindeki Türkiye, Öncelikle İslam Kalkınma Bankası'ndaki katkı payını büyük oranda arttırılmıştır. 1981 yılında 10 milyon İslam Dinarı olan Türkiye payı, Birinci Özal Hükümeti tarafından 1985 yılında 1690 milyon İslam Dinar'ına yükseltilerek beşinci en büyük ortak oldu. Böylece de, bankanın yönetim kurulunda daimi temsil hakkını kazanan beş ülkeden (Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt, Birleşmiş Arap Emirlikleri ve Türkiye) biri olmuştur(Çalış, 2006: 613).

Türkiye İslam Kalkınma Bankası'nın finansman kaynaklarından en çok yararlanan ülkelerin başında gelmektedir. 1976-1994 yılları arasında banka Türkiye'ye 66 proje için 840 milyon ID finansman kullandı. Bu denk düşmektedir(Çalış, 2006: 613). Banka genellikle Türkiye'de döviz sıkıntısı çeken şirketlerin hisselerini ya Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası aracılığıyla ya da doğrudan satın alarak yardım etmektedir. Ayrıca, banka bazı projelere ödünç olarak da finansman kullanmaktadır.

Her yıl düzenli olarak İstanbul'da toplanan İSEDAK Türkiye'ye, İslam dünyasına sesini duyurma ve ilişkilerini geliştirme imkânı vermektedir. Ekonominin uluslararası ilişkilerdeki ağırlığının artması ile birlikte bu daimi komite giderek önem kazandı. İSEDAK, AB'ne tam üyeliği hedefleyen Türkiye'nin İslam dünyası ülkeleriyle çok taraflı ekonomik ilişkilerinin kalkınma plan ve programları doğrultusunda yönlendirilebilmesi için hazır bir platformdur(Çalış, 2006: 614). Ayrıca, Türkiye'nin AB hedefi, Türkiye'ye Avrupa ile İslam ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde ayrıcalıklı bir konum kazandırabilir. Gelişmiş Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha sorunlu bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye, sanayi mallarının üretiminde İslam dünyası ülkeleriyle daha kolay rekabet edebilir. Dolayısıyla, İSEDAK çerçevesindeki projelerden en çok faydalanabilecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir.

1990'ların ilk yıllarında Cumhurbaşkanı Özal yalnız toplantılara katılmakla yetinmedi, aynı zamanda ilave toplantı çağrılarını yapıp İİT'ye, İslam dünyasının genelini ilgilendirmekte olan uluslararası meselelerin münazara edildiği ve gündeminin Türkiye tarafından belirlenmekte olduğu

bir platforma dönüştürdü (Çalış, 2006: 613). Özal kişisel çabasıyla İİT zirvesini Senegal'in başkenti Dakar'da özel gündemle toplantıya çağırıp Bosna-Hersek sorunu gibi Müslümanları ve Türkiye'yi ilgilendiren konuları tartışıldı. Özal döneminde Türkiye, İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nı da 17-18 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da olağanüstü toplantıya çağırması ve Bosna Hersek'teki Müslümanların Sırp tarafından kitleler halinde katledilmesinin kınanmasını sağlamıştır. Kısacası, Özal döneminde (1983-1993), Türkiye'nin İİT'de ki faaliyetleri çeşitlilik kazandı.

Türkiye batılı ülkelerle olan ilişkilerine bir zarar vermeden İslam ülkeleri içindeki etkisini ve saygınlığını daha sağlam temellere oturtabilir. Müslüman Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin örgüte üye olmalarını sağladı(Çalış, 2006:614). Türkiye o ülkelerle olan yakın ilişkilerini de kullanarak dünyada çok daha önemli bir konum elde edebilir. Cengiz Çandar Özal'ın İİT'ye Balkanlar'daki Osmanlı kalıntısı bölgelere (Makedonya, Kosova, Arnavutluk ve Bosna-Hersek) ve Orta Asya'ya kaydırarak Arap tahakkümünden kurtardığına ve böylece örgütün Araplar arası çatışmaların yaşandığı bir platform olmaktan çıkardığına dikkat çekmektedir. Özal sayesinde İKÖ'nün fonksiyonlarında genişleme, değişme ve canlanma yaşandı. Özal, girişimiyle örgüt içinde öncü rolü oynayan Türkiye'nin katkısıyla İİT hem fonksiyonel açıdan, hem etkililik açısından, hem de kapsam açısından önemli mesafe almıştır(Çalış, 2006: 614). Türkiye'nin İİT çerçevesinde elde ettiği konum ve oluşturulan uluslararası platform, özellikle aktif olduğu alt organları ve yardımcı kuruluşları vasıtasıyla, dış politika ilkeleri ve ulusal çıkarları doğrultusunda kullanılabilir.

İİT'nin üye ülkeler arasında esasta bir dini bütünlük olmasına rağmen çok farklı özelliklere sahiptirler(Çalış, 2006: 615). İdeoloji (radikal İslam, geleneksel İslam, laik demokrasi, sosyalizm, vb.), siyasal örgütlenme (İslami yönetimler, liberal idareler, sosyalist tek parti yönetimler, krallıklar, atanmış meclisler, vb.), coğrafya (Asya, Afrika, Pasifik ve Avrupa) ve kültür bakımlarından önemli ayrılıklar vardır. Biraz daha derinlere inildiğinde aslında ülkeler arasında tam bir dini bütünlük de yoktur. Mezhep

farklılıkları yanında Müslüman ülkelerin pek çoğunda önemli gayri-Müslim nüfus da yaşamaktadır(Çalış, 2006: 615). Devletler farklı beklentilerle örgüte üye olmuşlar. İİT üye ülkeler arasındaki bölünmeler dolayısıyla hiçbir zaman açık ve net amaçları olan bir uluslararası örgüt olarak harekete edememiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1,5 milyar Müslüman nüfusunu kapsamında bulunduran bir örgüt en azından moral açıdan etkili kararlar alabilmekte, olaylar karşısında kamuoyu oluşturabilmektedir(Çalış, 2006: 616). Üye ülkeler aralarındaki çekişmeleri terk ettikleri takdirde dünya platformunda çok daha etkili bir örgüt olacağı bir gerçektir. Bunu gerçekleştirmenin en etkin yollarından biri siyasi konularda ortak politikalar geliştirmektir.

Gevşek bir yapıya sahip olan İİT'ye üye ülkeler arasındaki siyasi çatışmalar ve ekonomik farklılıklar bu pasifliğe ve işlevsizliğe katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Arap Emirlikleri'nde kişi başına düşen gelir 22.220 ABD doları Somali'de 150 ABD dolarıdır. Yani, bir üye diğerinin 150 katı zenginliğine sahiptir(Çalış, 2006: 616). Üye ülkelerin dış ticaret hacimleri küçük ve cari işlemler dengeleri sürekli olarak açık vermektedir. Ayrıca, örgüt içi ticaret hacminin toplam ticaret içindeki oranı oldukça düşüktür.

Müslüman ülkeler tarihlerinden miras aldıkları doğal kaynaklar stratejik konumlarını günümüz teknoloji ve bilgisi ile birleştirebildikleri taktikte uluslararası sistemde dramatik değişmelere yol açmışlardır. İİT bunun en temel araçlarından biri işlevini görmüştür. Bunun için İİT'ye üye ülkelerin güçlü bir siyasi irade ortaya koymuşlardır.

4.8. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türkiye Üyeliği

KEİ üyeleri arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla soğuk savaş döneminin iki karşıt kutbunu (NATO ve Varşova Paketi) oluşturan ülkeler arasında kurulan ilk bölgesel organizasyondur. KEİ'nin kuruluş aşamasında yalnızca Türkiye ve Yunanistan serbest piyasa ekonomisini

uygulayan NATO üyesi olan ülkelerdir. Diğer dokuz ülke merkezi planlamaya bir yapıya sahiptir(Çalış, 2006: 657). Üye ülkelerinin kompozisyonundaki bu özellikler ve farklı tecrübelerin kesişiminde bulunan KEİ gerçekten de kendine özgü özellikleri olan bir kuruluştur. Dünya ticaretinin globalleşmesine katkı olan KEİ, ekonomik entegrasyonların en basit şekli olan Ekonomik İşbirliği anlaşması niteliğindedir. Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı ve bölgedeki politik ve ekonomik gücü birleştirmeye yönelik kurulmuş olan KEİ, yapılanmasını büyük ölçüde tamamlamıştır(Çalış, 2006: 657). Bundan sonra KEİ, üye ülkelerinin Parlamento destekleriyle, özel sektör kurumlaşması, ekonomik veri merkezi, Kalkınma Bankası, diğer çalışma uzman organlarının katkıları ile somut projeleri sonuçlandırabilecek bir duruma gelmiştir.

Türkiye, KEİ, ECO, D8 gibi birçok bölgesel nitelikli ekonomik işbirliğin kurucu üyesidir(Çalış, 2006: 657). KEİ birtakım sosyo-ekonomik yararlar sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılar, bölgesel yararların toplamından oluşacaktır. Sovyet sisteminin çökmesinden sonra, Doğu Bloğu ülkeleri ve SSCB'den bağımsızlığını kazanan ülkeler, iradelerini Batının siyasi ve ekonomik sistemini benimseme yönünde kullanmışlar ve amaç doğrultusunda bugüne kadar önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın çoğulcu demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü serbest piyasa ve demokratik parlamenter sistem konusundaki deneyimlerinin diğer üye ülkelere örnek olması beklenebilir. Bu deneyimlerden faydalanarak, üye ülkelerin gerçekleştirecekleri atılımlar bölgenin ekonomik kalkınmasının hızlandırılmasını sağlayacaktır. Türkiye açısından KEİ, dünyada meydana gelen liberal değişimler ve globalleşme eğilimlerine paralel olarak ülkemizin dünya ile entegrasyonuna katkıda bulunabilecek ve ayrıca AB ile bütünleşmesini öngören temel tercih ve politikalarına alternatif oluşturmayan, ancak kendi coğrafi konumunun meydana getirdiği imkânlardan da yararlanmayı hedefleyen bir olgudur. Bu hedeflere ulaşılması halinde bu sonuçtan hem Türkiye hem de bütün üye ülkeler fayda sağlayacaktır(Çalış, 2006: 657). Bununla birlikte özellikle dış ticaret

verileri incelendiğinde son beş yıllık dönemde söz konusu birliklere üye olan ülkelerle ilişkilerin istenen düzeye gelmediği görülmektedir.

KEİ'nin hâlihazırda faal olan ticaret ve ekonomik kalkınma, bankacılık ve finans, ulaştırma, enerji elektrik ağlarının enterkoneksiyonu, haberleşme, bilim ve teknoloji, çevre koruma, sağlık, turizm ve doğal afetler çalışma gruplarında çeşitli projeler görüşülmektedir. Çalışma grubu faaliyetlerine etkinlik ve ivme kazandırılmasını tahminen belirli alanlarda her üye ülkenin en çok iki yıllık dönemler halinde koordinatör ülke görevini üstlenmesi kararlaştırılmıştır(Çalış, 2006: 657). Türkiye 1999 yılında turizm alanında koordinatör ülke konumunda iken, 2000 yılından itibaren bankacılık ve finans alanında koordinatörlük görevini sürdürmektedir. KEİ bünyesinde bugüne kadar gerçekleştirilen somut işbirliği atılımları kapsamında örgütün yapılanması da ileri bir aşamaya gelmiş olmasının yanı sıra İçişleri Bakanlar düzeyinde imzalanan “KEİ Ülkeleri Arasında Örgütlü Suçla Mücadelede İşbirliği Anlaşması” ve Kültür Bakanları düzeyinde imzalanan “Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması” sayılabilir. Ayrıca, 15 Ekim 1998 tarihinde Gürcistan’da imzalanan “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri Arasında Acil Yardım ve Doğal ve İnsanlardan Kaynaklanan Afetlerde İşbirliği Anlaşması’na taraf olmayı öngörülmektedir. Serbest ticaret alanı oluşturulması çerçevesinde KEİ ile AB Komisyonu arasında ön temaslar başlatılmış olmakla birlikte. Türkiye ve Yunanistan’ın AB’ne yönelik yükümlülükleri çerçevesinde daha ileri adımlar atılması mümkün olamamıştır. 25-27 Nisan 2001 tarihlerinde Moskova’da düzenlenen KEİ Dördüncü Bakanlar Konseyi toplantısının sonunda Türkiye, altı ay süreyle KEİ Dönem Başkanlığını devralmıştır(Çalış, 2006: 659).

KEİ'nin kuruluşunda önemli bir üstünlük üstlenmiş olan Türkiye kendi dönem başkanlığında, örgütün etkinliklerine ivme kazandıracak kapsamlı bir çalışma programı öncelikle örgütün yapısal etkinliğini arttırmak için proje bazında çalışan bir örgü haline dönüşmesini öngörmekte ve örgüte atanacak üye ülkeler personelinin uzmanlardan oluşmasını, yazmanlığın çalışmalarında daha verimli olması için önemler alınmasını derpiş etmektedir. Türkiye, bir yandan yazmanlığın etkin

çalışmasını tahminen önlemler alınmasını, diğer taraftan örgütün temel çalışma alanlarına ilişkin “Ekonomik Gündem 2000” belgesinde yer alan enerji, ulaştırma, yatırım ticaret, tarım, sanayi, KEİ özel sektör kuruluşları arasındaki işbirliği, örgütlü suçlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, terörizm, Dünya Ticaret Örgütü ile İşbirliği, yolsuzlukla mücadele ve kara para aklama alanlarında çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir(Çalış, 2006: 659).

Türk dış politikası açısından en temel amacı, KEİ örgütünün etkin ve verimli çalışan örnek bir teşkilata dönüştürmek olmuştur. TDP’nin başarısıyla, bölge ülkelerinde gönenci arttırarak iyi komşuluk ilişkilerinin kökleşmesi olumlu yönde etkilemektedir.

KEİ, üyeleri Arnavutluk Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Bulgaristan Cumhuriyeti, Gürcistan, Yunanistan Medeniyeti, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna. Gözlemci Ülkeler: İtalya, Avusturya, Polonya, Tunus, İsrail, Mısır ve Slovak Cumhuriyeti.

4.9. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne Türkiye Üyeliği

Türkiye’nin NATO üyeliği esasen onun ABD nazarındaki öneminden kaynaklanmıştır. Türkiye’nin üye olma sürecine bakıldığında, üyeliğin özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinin muhalefetine rağmen ABD’nin etkisiyle gerçekleştiği görülür(Çalış, 2006: 207). Avrupa ülkeleri Türkiye’yi Avrupa’nın bir parçası olarak görmedikleri için üyeliğine karşı gelmişlerdir. ABD, Ortadoğu bölgesindeki çıkarları açısından Türkiye’nin NATO üyeliğinin gerekli olduğunu düşünerek örgüte girişini sağlamıştır.

Türkiye bakımından ise NATO üyeliğinin üç önemli nedeni vardı: Askeri-güvenlik bakımından Sovyetlerin tehditlerine karşı NATO-ABD’nin gücünü arkasına alabilmek; Ekonomik bakımdan, başlangıçta ABD’den ve daha sonra diğer batı ülkelerinden dış yardımlar almak suretiyle bazı avantajlı durumlar elde etmek, siyasal bakımdan ise, Türkiye’nin batılılaşması yolunda oldukça hızlı bir ivme kazandırabilmek.

Burada Batılılaşmaktan asıl maksadın ABD ile iyi ilişkiler kurmak olduğunu kabul etmek gerekir(Çalış, 2006: 207). Özellikle Menderes, Demirel, Özal çizgisi ve ekolüne ait Türk devlet politikası açısından ABD'nin önceliği vardır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte, hem dış politikası açısından etkilerinin olduğunu hem de güvenlik politikalarının NATO ile ABD ağırlıklı olarak olumlu yönde geliştiği söylemek mümkündür. NATO üyeliği, Türk silahlı kuvvetlerin yapısının NATO'ya Entegre Askeri Yapıya göre gelişmesini ve şekillenmesini sağlamıştır(Çalış, 2006:2 07). Müşterek savunma durumlarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin ilgili birimlerinin NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanının komutasına tabi olması beklenir. Bu amaçla Ankara ve İzmir'deki NATO askeri alt komutanlıkları teşekkül etmiştir.

Türkiye'nin Entegre Askeri Yapı içindeki rolünü yerine getirebilmesi için hava, kara ve deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerekmiş ve bu maksatla öncelikle ABD'den olmak üzere askeri yardım, teçhizat, uçak, tank, silah, mühimmat ve diğer gereken araçlar alınabilmiştir. Truman Doktrini ile başlatılan ABD yardımları, 1975-78 ambargo döneminin haricinde devamlı olarak sürmüştür. Bu yardımlar, esasen NATO'nun güney kanadının güçlendirilmesi maksadıyla yapılmıştır. İlk yıllarda tamamen dış desteğe bağlı olan Türk ordusu ve silahları, ağırlıklı olarak ABD teknolojisine göre yapılanmaya devam etmektedir(Çalış, 2006: 207).

Türkiye aldığı dış yardıma karşılık olarak, NATO, ABD'ye askeri üsler, tesisler, istihbarat toplama istasyonları ve diğer ilgili alt ve üst yapı imkânları tahsis etmiştir. İncirlik, Diyarbakır, Sinop, Karamürsel, Ankara ve diğer illerdeki askeri üsler, tesisler, istihbarat istasyonları ve benzeri imkânlar NATO hedeflerine dayalı olarak dizayn edilmiştir. İstihbarat istasyonları Soğuk Savaş boyunca Sovyetlerden bilgi toplanmasında rol oynamış; askeri üs ve hava alanları NATO amaçlı uçuşlar için kullanılmıştı. Bu bağlamda ABD askeri ve sivil personeli, Türkiye'de faaliyet yapmaktadır(Çalış, 2006: 207).

Türkiye, NATO'ya üye olduktan sonra, sadece askeri alanda değil, dış politikalarında da NATO'nun stratejileri kapsamında olumlu yönde bir politikayı izlemek durumunda kalmıştır(Çalış, 2006: 208). Sovyetleri çevreleme stratejilerine uygun Türk dış politikası takip etmek durumunda kalmıştır. Sovyetlerin çevrelenmesi stratejisi bağlamında, Bağdat Paktı (daha sonra CENTO) ile Balkan Paktı gibi örgütlerin kurulmasında liderlik yapmış, Ortadoğu ülkelerinin de NATO'nun sistemine yakınlaşmalarına aracılık etmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu girişimler tam olarak başarılı olamadıysa da Türkiye'nin dış politikasında olumlu güçlü izler bırakmıştır.

Türkiye'nin NATO'dan doğrudan ekonomik yardım aldığı söylenemez. Fakat İttifakın en kritik noktasında olması nedeniyle, Türkiye'nin ekonomik şartları ve sorunları başta ABD olmak üzere NATO ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Belli dönemlerde Türkiye'nin ekonomik bakımdan ayakta kalabilmesi için destek vermişlerdir. Örneğin 1960'larda ve 1979-80'lerde, Türkiye'ye OECD kapsamında verilen ekonomik krediler(Çalış, 2006: 208).

Türkiye'nin 1963'te AET'ye ortak üye olarak kabul edilmesinde NATO üyeliği önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında NATO, aslında doğrudan veya AET gibi dolaylı yollarla, Türkiye'nin Batı sistemi içinde bulunmasını sağlamıştır. Fakat NATO içinde bulunmak, tam Batılılaşmak demek değildir. Zira NATO'nun içinde bulunmasına rağmen Türkiye'nin Batı değerlerini tam olarak benimsediğini ve içselleştirdiğini iddia etmek çok zordur. Örneğin Türkiye'de demokrasi tam olarak yerleşememiş, serbest piyasa ekonomisi pekiştirilmiş olamamış, hukukun üstünlüğü tam işlememiş vs. Yani Türkiye'nin NATO üyeliği onun çağdaş Batı standartlarına uyumunu tam olarak getirmemiştir. Hatta denilebilir ki, NATO üyeliğini devam ettirebilmek ve NATO-ABD açısından “stratejik önemini” kaybetmemek amacıyla Türkiye'deki askeri darbeler ve müdahaleler büyük bir tepki almamıştır. Buradan NATO'nun Türkiye'de askeri darbeler yaptırdığı veya teşvik ettiği gibi bir sonuç çıkarmak mümkün değil elbette. Türkiye'de NATO karşıtı siyasi hareketler güçlendiğinde veya içerisindeki istikrarsızlık onun NATO'dan kopması riskini taşıdığı durumlarda, NATO'nun bütünlüğünü ve çıkarlarının

korunması amacıyla başta ABD olmak üzere NATO ülkeleri Türkiye'deki askeri darbelere gereği kadar tepki göstermemişlerdir(Çalış, 2006: 208).

Türk dış politikası açısından, Türkiye'nin NATO üyeliği, beklendiği gibi bir Batılaşmayı getirmemiştir. Ama diğer yandan, Türkiye'nin Batı sistemi dışına çıkmasını da engellemiştir. Örneğin Türkiye'de komünist veya İslamcı bir rejimin kurularak Batı sisteminin dışına çıkmasını önlemiş Batı sistemi içinde kalmasında etkili olmuştur.

Türkiye'de yaşanan iç istikrarsızlıklar ve gelişmeler, Türkiye'nin NATO üyeliğini riske atan sonuçlar doğurmuştur. Özellikle 1960'lar ve 1970'lerde güçlenen radikal hareketler, Türkiye'nin NATO üyeliğini eleştirmişler ve hatta bitmesini talep etmişlerdi. Fransa'da De Gaulle'un ABD-NATO karşıtlığı, Türkiye'ye de yansımış, 1960'lı yıllarda solcu grupların ABD-NATO karşıtı eylemlerine katkıda bulunmuştur(Çalış, 2006: 210). Diğer yandan, 1975-78 ABD ambargosu, Türkiye'de NATO imajına olumsuz etkiye bulunmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin NATO üyeliğinin yararlı olmadığı ve bu nedenle örgütten ayrılması gerektiğini iddia eden olumsuz görüşler ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya şartları ve Yeni NATO'nun ortaya çıkışı, Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. ABD'nin öncülüğündeki NATO anlayışına göre Türkiye'nin stratejik konumunda değişiklik oldu. Türkiye, artık "Avrasya'nın Merkezindeki Pivot Müttefik" olarak algılanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu yanında Balkanlar Kafkaslar ve Orta Asya'da rol oynaması gündeme gelmiştir. ABD ile sıkı işbirliği çerçevesinde Türkiye'nin yeni rolü konusunda NATO ülkeleri arasında bir ayrılığın olduğunu da kabul etmek gerekir. ABD, Türkiye'nin Avrasya'da etkin bir askeri rol oynamasını isterken; Avrupalı NATO üyeleri, Türkiye'nin daha çok AB standartlarına uygun bir dış, savunma ve güvenlik politikası izlemesini istemektedirler. Bu ayrılık, Türkiye'nin iç politikasına da yansımaktadır(Çalış, 2006: 210).

Türkiye, II. Dünya Savaşının ardından Türk dış politikaya ilişkin en önemli mesele, Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkardığı atmosfer içinde Avrupa'yı olduğu kadar Türkiye'yi tehdit eden Sovyet Birliğine karşı

duyulan güvenlik endişesi olmuştur. Türkiye'ye ilk destek ABD'den gelmiş ve NATO üyeliği önemli bir çıkış yolu olarak görülmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, güvenliliğini sağlamak amacıyla Türkiye, Batı ile ilişkilerini geliştirirken Ortadoğu ile olan ilişkileri kesintiye uğramıştır. İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO üyeliğini Ortadoğu'da aktif bir Türk dış politika izlemesi şartı ile kabul etmesi sonrasında yeniden Türkiye'yi Ortadoğu ile ilişkileri geliştirilmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği 1950 yıllarında yoğun başvurularını karşılıksız bırakan örgüt'ün kararını 1952'de değiştirmiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin 1952 yılından bu yana üyesi olduğu NATO, Türkiye'nin güvenliliğinin temininde merkezi bir role sahiptir. Avrupa-Atlantik topluluğuyla bütünleşme hedefimize kayda değer katkı sağlamıştır. Türkiye Doğu-Batı çatışmasının barışçıl bir şekilde sona ermesine katkıda bulunmuştur.

Soğuk Savaşın ardından uluslararası güvenlik ortamı değişirken NATO Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının değişmez bir olgusu olarak önemini korumuştur. Üyelik sürecinde NATO'nun Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratan ilk tavrı 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan kriz sonrasında olmuştur. Ada'ya karışma ihtimali üzerinde duran Türkiye'yi NATO'nun en önemli üyesi sayılabilecek ABD'nden gelen bir mektup örgütünün tavrını da net olmuştur. Türkiye'nin örgütle, ABD ve genel olarak Batı ile kurduğu ilişkileri kontrol altına almıştır. Türkiye'nin on yıl boyunca boğuştuğu terör sorununda da NATO ve NATO üyesi devletlerden beklediği desteği alamamıştır. NATO'nun ve üye devletlerin Türkiye'ye destek olmadıkları gibi zaman zaman Türkiye'yi zor durumda bırakacak faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye'nin terörle mücadele sürecinde NATO'nun ve üye devletlerin Türkiye'ye destek olmaktan çok terör örgütüne destek verdiği halk tarafından söylemektedir. Örneğin bunu Çekiç Güç sürecinde net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Türkiye'de PKK'nın faaliyetleri büyük artış olmuştur. Türkiye'nin yaşadığı darbe ve krizleri NATO çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim askeri bir müdahale sonrasında idam edilen Başbakan Adnan Menderes'in son yıllarda SSCB'ne yakın politikalar izlemiştir.

Türkiye'nin NATO üyeliğinin aslında her zaman geçerli bir güvenlik kalkanı oluşturmadığı ve maliyetinin çok ağır olmuştur. Türkiye dış politikada çok yönlü davranılmıştır. AB üyelik süreci gittikçe uzayan, NATO ile ilişkilerinde dönemsel krizler yaşayan Türkiye başka arayışlara da girmiştir.

4.10. Milletler Cemiyeti Örgütü ve Türkiye Üyeliği

MC' nin ortaya atıldığı Paris Barış Konferansında Türkiye, Osmanlı Devleti olarak I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan İttifak bloğunda yer aldığı için, herhangi bir katılım gösterememiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Kurtuluş Savaşı mücadelesinin sonlarında 14 Kasım 1922'de İsmet İnönü Paşa Lozan Konferansında yaptığı bir açıklamada barış antlaşması sonrasında Türkiye'nin MC'e üye olmaktan memnun olduğunu ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda "Misak-ı Milli" sınırlarında bulunan Musul'un çözüme kavuşturulamaması dolayısıyla Türkiye'nin üyeliği gerçekleşmemiş, Musul sorunuyla ilgili cemiyetin tutumu da taraf olduğu güçlü devletleri savunduğu gerekçesiyle kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır(Tarihi Olaylar, 2018).

Türkiye, MC' ne 18 Temmuz 1932 yılında üye olmuştur. MC üye olduğu tarihten önce de cemiyetin konferanslarına katılmış, silahsızlanma komisyonuna dâhil olduğunu ve yapılan insani yardım etkinliklerine de katılım göstermiştir. Türkiye'nin MC' ne katılması, milli insanlık fikrinin kanıtı olmuştur. Türk milleti, kendi topluluğu dışında olanlara yabancı ve düşman gözü ile bakmadığı gibi, dünya barışı ve milletlerin huzuru için çalışmayı bir görev olarak kabul etmektedir. Atatürk, bir nutkunda bütün dünya milletlerinin barışa olan özlemlerini şöyle belirtmiştir: "*Dünya ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur.*" Atatürk'ün öncülüğünde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti zamanla uluslararası kamuoyunda diplomatik statü olarak çok iyi bir yer edinmiştir. Yabancı devlet başkanlarıyla dostane ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, tarih boyunca her zaman barıştan ve huzurdan yana olmuştur. Türkiye

Cumhuriyeti'nin değişmez politikası ve Atatürk'ün en güzel sözlerinden biridir “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” (Tarihi Olaylar, 2018).

I. Dünya Savaşı'nın sonunda galip devletler tarafından kurulan MC taraflı bir politika izlemiş olmasından dolayı dünyada pek olumlu bir etki göstermemiştir. Dünyada böyle bir kuruluşun oluşturulması ve BM'ne de örnek teşkil etmesi açısından önemli olmuştur. 1919 yılında kurulmuş olan MC, Türkiye içinde bulunduğu ağır şartlar sebebiyle ancak 1932'de katılabilmektedir. Sovyet Rusya'nın baskısı bunda etkili de olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk bu dönemde hem Batı'dan hem de Rusya'dan gelen baskılar üzerinde çok iyi bir denge politikası doğrultusunda üstesinden gelmiştir. Türkiye, MC' ne üye olduktan kısa bir süre sonra 1934'de Rusya'da MC' ne üye olmuştur. MC' ne üye olmadığımız, Batı ile karşı karşıya kaldığımız Musul Meselesi'nde bu dönem bizim aleyhimize sonuçlanmıştır. MC' nin kurucusu olan İngiltere ile üyesi bile olmayan Türkiye bu meseleyi çözümlemeye çalışmıştır. Bu dönemdeki bu meselenin İngiltere'nin lehine çözümlenmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulmuş olan BM'e katılabilmek için savaşın sonunda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan yenedünya düzeninde uluslararası ortamda dışarıda etkisiz kalmak istememiştir. Türkiye bunun sıkıntısını I. Dünya Savaşı sonunda oluşturulan MC' ne geç üye olmakla çekmiştir. Batılı devletler Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemişlerdir(Tarihi Olaylar, 2018). II. Dünya Savaşı sonunda BM'e üye olmak için savaşa girmesi yolundaki baskılara Türkiye doğru zamanda alınan kararlar ile üye olmayı başarmıştır. İtalya'nın 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'a saldırması üzerine Türkiye MC' nin üyesi olmasından dolayı alınan yaptırım kararlarına katılmıştır. II. Dünya Savaşı'nda “savaş dışı” kalmak ve “statüko yanlısı” bir politika izlemek istemiştir. Bu sebeple İtalya'nın ve yine Almanya'nın yayılmacı siyasetlerine MC aracılığıyla karşı çıkmıştır. Boğazlar, Hatay meselelerinde Türkiye bu tavrının karşılığını almıştır. Balkan Antantı ve Sadabad Paktı'nı bu gelişmeler doğrultusunda hazırlamıştır. Hatay meselesinde de Türkiye MC'ne üye olmasını bu kez kullanabilmiştir. Musul meselesi müzakereleri sırasında cemiyete üye olmamasının sıkıntısını çekmiştir. Türkiye, Hatay

meselesi döneminde hem MC' ne üye olmak avantajını hem de yaklaşımda olan ikinci bir dünya savaşının ortaya çıkardığı ortamı çok iyi kullanmıştır. MC ve BM her iki dünya savaşının sonunda kurulmuştur(Tarihi Olaylar, 2018). Türkiye MC'nin uluslararası etki ve yaptırımlarından 1932 yılına kadar yararlanamamıştır. Türkiye bu süre zarfında da MC' ne üye olmak için herhangi bir talepte bulunmamış, bu talebin MC'den gelmesini tutarlı bir dış politikayla ortaya koymuştur. MC'in toplantılara Türkiye'yi davet etmesi de etkindir. Her ne kadar Türkiye'nin MC'ne girmesi Batılıların etkisiyle gecikmişse de Türkiye tutarlı ve onurlu bir dış politikayla cemiyete üyedir.

5. Bölüm

SONUÇ

Bu çalışma, öncelikle Atatürk önderliğinde yürüten Milli Mücadelenin neticesinde Avrupalı sistemde, yeni ve milli bir devlet yapısında kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, dış politika alanında öncelikle sahip olduğu bu yeni kimlik ile uluslararası alanda kendisini kabul ettirdiğini göstermektedir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni çağdaş bir devlet haline getirebilmek maksadıyla başlatılan radikal inkılâpların paralelinde Türk dış politikasının yönünü de Batı’ya çevirmiştir. Özellikle bağımsızlık ve toprak bütünlüğü sağlanması hususunda oldukça duyarlı davranmış olan Atatürk’ün bu politikaları, Türk Dış Politika’nın temelini oluşturur.

I. Dünya Savaşlarında milyonlarca insan yaşamını yitirmiş, binlerce insan sakat kalmış ve telafisi imkansız büyük maddi zararlar meydana gelmiştir. Bu olumsuz durumun bir daha yaşanmaması adına ilk olarak MC örgütü kurulmuştur. Fakat bu örgüt II. Dünya Savaşının çıkmasına engel olamamıştır. “Misak-ı Milli” sınırlarında bulunan Musul’un istenen şekilde çözüme kavuşturulamaması sebebiyle, Türkiye’nin üyeliği gerçekleşmemiş. Türk milleti, kendi topluluğu dışında olanlara düşman gözü ile bakmadığı gibi, dünya barışı için çalışmayı bir görev olarak üstlenmiştir. I. Dünya Savaşı’nın sonunda galip devletler tarafından kurulan MC taraflı bir politika izlemiş olmasından dolayı dünyada pek olumlu bir etkisi olmamıştır. Dünyada böyle bir kuruluşun oluşturulması ve BM’ne de örnek teşkil etmesi açısından önem arz etmiştir. MC ve BM her iki dünya savaşının sonunda kurulmuştur. Türkiye MC’ nin uluslararası etki ve yaptırımlarından 1932 yılına kadar yararlanamamıştır. Türkiye bu süre zarfında da MC’ ne üye olmak için herhangi bir talepte bulunmamış, bu talebin MC’ den gelmesini tutarlı bir dış politikayla hissettirmiştir. İspanya’nın teklifiyle, Yunanistan’ın desteği ile Türkiye 1932 yılında MC üye oldu. Türkiye’nin MC’ ne katılması, milli insanlık fikrinin kanıtı olmuştur.

BM gündeminde bulunan tüm Türk dış politika konulardaki çalışmalara olabildiğince aktif bir şekilde katkı sağlamıştır. BM Şartı'ndaki ilke ve hedeflerin her zaman savunucularından biri olan ve uluslararası sorunların çok taraflı işbirliği yoluyla çözümünü destekleyen Türkiye, belli bir dönemin ardından 1961 yılında yaptığı geçici üyelikten sonra gerçekleşen BMGK geçici üyeliği sırasında, uluslararası alanda hem boyut, hem içerik olarak zenginlik kazanan dış politika görünüşüyle BM Güvenlik Konseyi çalışmalarına katılmıştır. İnsani yardımlarımıza uluslararası bir boyut da kazandırılmış ve bu alanda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliğimiz artmıştır. Türkiye, BM'nin, barışı korumadan kalkınmaya, iklim değişikliğinden BMGK reform çalışmalarına kadar her alanındaki faaliyetlerine etkin ve etkili katkısını arttırarak sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye, 1987 yılında AB'ne tam üyelik başvurusunu yaptıktan sonra, Türk vatandaşlarına AK bünyesinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuru yolu açılmış, Türkiye'de İnsan Hakları ve AB üyeliği konusundan atılmış en önemli adımlardan birini atarak Türk dış politikasını açısından olumlu bir etki göstermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan güvenlik kaygıları ile ülke kalkınması için dış yardımlara gereksinim duyulması benzeri faktörlerin de etkisiyle Türkiye'de Batıya dönük dış politika anlayışı daha da güçlenerek devam etmiştir. Neticede, savaş sonrası dönemde ortaya çıkmış olan Doğu-Batı bloklarının arasında yer alan sınır devleti konumuna gelmiş bir Türkiye'nin Batı nazarında stratejik önemi giderek artmış ve sonrasında Türkiye, NATO üyeliğine kabul edilmiştir. Türkiye'nin bu Batı ittifakı içerisinde yer almasında sahip olduğu bu jeopolitik konumunun önemi, birinci dereceden etkili olan faktör olmuştur.

Türkiye, NATO üyesi olmasının sonrasında özellikle güvenlik kaygılarını gidermiş, fakat ortaya çıkan bütün uluslararası olayların bu ittifakın perspektifinden değerlendirilmesi ile adeta tek boyutlu bir dış politika izlemiştir. Bu dönem içerisinde Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi neredeyse tam anlamıyla statükoculuk olarak algılanmaya başlamış ve ardından Türk dış politikasında pasif bir yapıya bürünme başlamıştır. Bu noktadan sonra Batıya dönük dış politika ve statükoculuk

Türk dış politikasında değişmez en temel özelliğidir. Soğuk Savaş dönemi boyunca birtakım sorunların yaşanmış olmasına karşın, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik öneminden dolayı Batı bloğu nazarında, Türkiye vazgeçilmezlik hissiyatını sürekli olarak muhafaza etmiş ve Türk devlet adamları tarafından da bu öneme devamlı olarak vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte, hem dış politikası açısından etkilerinin olduğunu hem de güvenlik politikalarının NATO ile ABD ağırlıklı olarak olumlu yönde geliştirmiştir. NATO üyeliği, Türk silahlı kuvvetlerin yapısının NATO'ya entegre askeri yapıya göre gelişmiş ve şekillenmiştir. Türkiye, sadece askeri alanda değil, dış politikalarında da NATO'nun stratejileri kapsamında olumlu yönde bir politika izlemiştir. Sovyetleri çevreleme stratejilerine uygun Türk dış politikası takip edilmiştir. Sovyetlerin çevrenmesi stratejisi bağlamında, Bağdat Paktı ile Balkan Paktı gibi örgütlerin kurulmasında liderlik yapmış, Ortadoğu ülkelerinin de NATO'nun sistemine yakınlaşmalarına aracılık etmiştir. Bu girişimlerden sonra tam olarak başarılı olamasa da Türkiye'nin dış politikasında güçlü izler bırakmıştır. Türk dış politikası açısından, Türkiye'nin NATO üyeliği, beklendiği gibi bir Batılaşıma getirmiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin Batı sistemi dışına çıkmasını da engellemiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin 1952 yılından bu yana üyesi olduğu NATO, Türkiye'nin güvenliliğinin temininde merkezi bir role sahip olmuştur. Türkiye, Doğu-Batı çatışmasının barışçıl bir şekilde sona ermesine katkıda bulunmuştur.

Türkiye, 1960'ların ortalarına doğru başlayan Kıbrıs bunalımından dolayı adeta bir yalnızlık içerisine düşmüş ve bu düştüğü yalnızlık durumundan kurtulabilmenin çarelerini aramaya başlamış ve dış politikasında çok yönlü bir açılımın içerisine girmiş, ancak buna rağmen temel dış politika tercihi ile ilgili olarak hiçbir değişikliğe gitmemiştir. Zira bu dönem içerisinde Türkiye tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı'nın haricinde ne uluslararası sistemi ne de bölgesel ilişkilerini temelinden etkileyebilecek hiçbir dış politika davranışını sergilememiş, ancak dış politikasına çok yönlülük kazandırmaya dönük gayretlerini artırmıştır.

AB'nin Türk dış politikasını olumlu etkilerinden biri 1996 yılında yürürlüğe girmiş olan Türkiye-AB Gümrük Birliği'dir. Gümrük Birliğinden sonra hızla yaşanan gelişmeler sonucunda 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde aday statüsü kazanılmıştır. AET ile Türkiye taraflar arası "ortaklık" kurmuş ve Ankara antlaşması 1963'de imzalanmış, 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. AB'nin genişleme süreci değerlendiren AB komisyonu "Gündem 2000" raporu 1997'de açıklanarak Türkiye'nin siyasi ve ekonomik sorunları nedeniyle genişleme sürecine dâhil edilmemiştir.

Türkiye İslam dünyası ile ilişkilerinde belli bir dönem içerisinde Batı ittifakı ile paralel politikalar takip etmiştir. 1964 yılına kadar devam eden batı yanlısı politikalar Türk dış politikasını nispeten yön değiştirmesine neden olmuştur. Özal döneminde İİT ile ilişkiler birçok bakımından gelişmiştir. Özal liderliğindeki Türkiye, Öncelikle İslam Kalkınma Bankası'ndaki katkı payını büyük oranda artırmıştır. Türkiye bankanın yönetim kurulunda daimi temsil hakkını kazanan ülkelerden biridir. Özal döneminde, Türkiye'nin İİT'de ki faaliyetleri çeşitlilik kazanmıştı. Özal, girişimiyle örgüt içinde önce rolü oynayan Türkiye'nin katkısıyla İİT hem fonksiyonel açıdan, hem etkinlik açısından, hem de kapsam açısından önemli mesafe almıştır.

Türkiye, OECD'nin ticaret hacminin geliştirilebilmesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılmak suretiyle Dünya Ticaret Örgütü kurallarına ve standartlarına uyumlu hale getirilmesi, denize ulaşımı bulunmayan Orta Asya Cumhuriyetlerinin dünyadaki ticaret merkezlerine ulaşımını sağlayabilecekleri ulaştırma hatlarının geliştirilmesini, eksik ve yetersiz kalan hatların tamamlanmasına yönelik olarak çok aktif bir politika takip etmiştir. Bugün bakıldığında Türkiye dünya ve özellikle Batı ekonomileriyle bütünleşme yolunda önemli mesafeler almıştır. Türkiye'nin ana hedeflerinden biri, serbest piyasa ve rekabet ilkeleri doğrultusunda söz konusu dışa açılış ve bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. OECD üyeliğimizin değerini daha da artırmıştır. Türkiye, OECD üyeliği, uluslararası ekonomik alanda giderek hızla artan gelişmeleri yakından izleme ve Batılı eşlerimizle birlikte ortak politika tespitlerinin yapılmasına katkı sağlamıştır.

Soğuk Savaş döneminin son bulması Türkiye açısından oldukça önemli sonuçları doğurmuştur. Bu dönem içerisinde batı dünyası nazarında kısmi olarak da olsa stratejik önemi azalmış olan Türkiye, AB'den dışlanma eğilimiyle yüz yüze kalmış, fakat diğer taraftan da balkanlardan başlayıp Orta Asya içlerine dek uzanmış olan geniş Avrasya bölgesi üzerinde Türkiye açısından çok daha etkin bir rol oynama fırsatını yakalamıştır. Bu sayede Soğuk Savaş dönemindeki tek boyutlu Türk dış politikası artık çok yönlü bir hale dönüşmeye başlamıştır. Diğer taraftan Soğuk Savaş döneminin son bulmasına paralel olarak dünyada yaşanmaya başlayan işbirliği ve uzlaşma eğilimlerine karşın, Türkiye kendisini Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi sıcak bir üçgenin tam merkezi yerinde bulmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin karşılaşmış olduğu bu tehditlere karşı güvenliğini ve toprak bütünlüğünü her şeyden önde tutarak, yenedünya düzeninde yaşanmaya başlayan yumuşamalara karşın silahlanma yolunda devam etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

1990'lı yıllara değin Türk dış politikasının genellikle Soğuk Savaş Dönemi'nin küresel politikalarına uyumlu bir biçimde yürütülmüştür. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin dış politika alanında belirli dönemler hariç hareketsiz kalınmış, dış politika ile ekonomi arasında bağ yeteri kadar kurulamamış, dış politika coğrafyası belirli sınırlar içerisinde tutulmuş, Türk dış politikası mevcut ve tarihi potansiyelinin altında seyretmiştir. Yalnızca Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önemi dikkate alınmak suretiyle bütün sorunları çözebileceğine böylece Türkiye'nin batıyla bütünleşip ayrılmaz bir parçası haline geleceği hesapları yapılmış, dış politika konusunda geleceğe dönük uzun vadeli araştırmalara ve siyasi planlamalara gereken önem yeteri kadar verilememiştir. 1990'lı yıllarda Doğu bloğunu yıkılmasıyla birlikte dünya üzerinde ortaya çıkan süratli ve köklü değişimlere hazırlıksız yakalanmıştır. AGİT'in kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, örgütün siyasi-askeri, ekonomi-çevre, insani boyutlarının Türk dış politikasında aktif ve yapıcı bir tutum sergilemiştir. Türkiye, AGİT çalışmalarında hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, göç ve bütünleşme, insan ticaretiyle mücadele gibi alanlar başta olmak üzere olumlu katkılarda bulunmuştur. AGİT kurumları ve diğer birimleriyle

ilişkilerimiz düzenli diyalog temelinde Türk dış politikasında aktif bir seyir izlemektedir. Türkiye, AGİT Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'da yapılan Zirve'de kabul edilen belgeler örgüt kazanımına önemli katkı sağlamıştır. KEİ birtakım sosyo-ekonomik yararlar sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılar, bölgesel yararların toplamından oluşturmuştur. Türkiye'nin en temel amacı, KEİ örgütünün etkin ve verimli çalışan örnek bir teşkilata dönüştürmek olmuştur. Türk Dış politikasının başarısıyla, bölge ülkelerinde gönenci arttırarak iyi komşuluk ilişkilerinin kökleşmesi olumlu yönde sağlamıştır.

2000'lerde Türkiye, coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak çok yönlü jeopolitik konumundan dolayı, bölge-merkezli çok yönlü bir dış politikayı uygulayacak güçlü ve sözü geçen bir ülke olabilme yolunda müthiş bir fırsat elde etmiştir. Nitekim Türkiye Balkanlardan Kafkasya oradan da Orta-Asya'ya uzanan stratejik koridor vasıtası ile Asya ve Pasifik bölgelerine hem siyasal hem de ekonomik alanlarda uzanabileceği çok önemli bir hinterlanda sahip olmaktadır. Türkiye'nin mevcut potansiyeli iyi bir biçimde değerlendirebilmesi halinde soğuk savaş döneminde elinde bulundurduğu jeopolitik vazgeçilmezlik niteliğini yeniden hatta daha da fazlası bir önemi geri kazanacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin sahip olduğu yeni imkânlar sayesinde Avrupa'yla olan ilişkilerini geliştirerek daha da güçlendirebilecek ve AB'ne tam üyelik sürecinin hızlandırılmasını sağlayacak avantajlı bir durum olarak görebilmelidir. Bu kapsamda Türkiye, Atatürk dönemine benzer biçimde uluslararası ilişkilerini, kendimilli çıkarlarını daha ön planda tutmak suretiyle yeniden değerlendirmek ve tanımlamak zorundadır. Türkiye geline bu yeniden değerlendirme noktasında artık, Avrupa ile olan münasebetlerini yapısal bağımlılık kalıplarını aşan, adil aynı zamanda karşılıklı faydalar sağlama çerçevesinde bir ortaklığın temeline oturabilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Arıboğan, D. Ü. (2001). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*. İstanbul: Derin Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (2000). *Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Millînin Değerlendirilmesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Aydan, G. (1994). “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları” *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Cavlan, E. (1996). *Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*. İstanbul: Afa Yayınları.

Çalış, Ş. H. (2006). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Dağı, İ. (1997). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut*, ve Avrupa Ed. Atilla Eralp, Ankara: İmge Yayıncılık.

Duncan W., Jancar, Raymond J. And Webster B., Switley B. (2003). *World Politics in 21st Century*, Longman, New York.

Efegil, E. (2016). *Dış Politika Analizi Ders Notları*, 2. Basım. Ankara: Nobel Yayınları.

Ekinci, B. (1993). *Yugoslavya'nın Dağılması ve Türkiye*. İstanbul: Balkanlar, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları.

Ekinci, N. (1997). *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Eralp, A. (1997). *Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Der. Eralp, A. "Türkiye ve Avrupa". Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Erkin, C.E. (1968). *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası.

Eroğlu, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* İstanbul: Yordam Yayıncılık.

Gökırmak, M. (1996). *Yeni Dünya Düzeni Kavramı ve Uluslararası Sistemler*: F. Sönmezoğlu. İstanbul.

Göktuğ, G. (1991). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Siyasal Nedenler*. Lefkoşa: Özel baskı, 1990 Yayınevi.M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2000). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış*. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayıncılık.

Günlübol, M. (1981). *Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler, Atatürk Yolu*. Der: Feyzioğlu, T. İstanbul: Otomarsan Kültür Yayını.

Gürel, Ş. S. (1993). *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993)*
Ankara: İmge Yayınevi.

Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*,
A.Ü. Siyasal Bilgileri Fakültesi. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Hill, C. (2003). *Dış Politikanın Değişen Siyaseti*. The Changing Politics of Foreign
Policy, New York: Palgrave Macmillan.

Karal, E. Z. (1969) Atatürk'ten Düşünceler, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınevi.

Kiş, Ş. S. (2007). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, İzmir: E.Ü. Yayınları.

Kut, Ş. (1994). *Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya
Politikası:1990-1993*, Sönmezoğlu, F. (der.), *Türk Dış Politikasının
Analizi*, İstanbul: Der Yayınları.

Nas, Ç.(1996). *Batı Avrupa Birliği Oluşumu Karşısında Türkiye'nin Durumu,
Değişen Dünya ve Türkiye*. İstanbul: Bayrak Matbaası.

Oran, B. (2005).*Türk Dış Politikası cilt: I (1919-1980)*. İstanbul: İletişim
Yayıncılık.

Özgöker, U. ve Batı, G. F. (2017). *Uluslararası siyasi, Askeri, Ekonomik ve Sosyal-
Kültürel Örgütler*. İstanbul: Der yayınları.

Tayfur, M. F. (2012). *Dış Politika*. İçinde (ed.), Eralp, A. *Devlet ve Ötesi:
Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Toktamış, A. (1997). *Siyasal Tarih*. İstanbul: Der Yayıncılık.

Vali, F. A. (1971). *Bridge Across The Baspours The Foreign Policy of Turkey*. London.

Waltz, K. ve Quester G. H. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. çev. Onulduran E. A.Ü. *Siyasal Bilgiler* Ankara: Fark Yayınlar.

Yurdusev, A. N. (2007). “*Uluslararası İlişkiler*” *Öncesi, Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. der. Eralp A. İstanbul: İletişim Yayınları.

BİLDİRİ VE MAKALELER

Ataöv, T. K. (1967). “Uluslararası İlişkilerde Teori ve Yöntem Semineri”, *Kronik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fark. Yayını*, 332-333.

Bağcı, H. (1998). Küresel ve Bölgesel Gelişmelerin Işığında Türk Dış ve Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye, 21. Yüzyıl Özel Sayısı. C. II*, Ankara.

Baharçiçek A. (1998). Uluslararası Sistemdeki Yeni Yapılanmaların Türkiye Açısından Yarattığı Bazı Önemli Sonuçlar Üzerine Bir değerlendirme, *Yeni Türkiye Dergisi 21. Yy. Özel Sa., C. II*, Ankara.

Breuning, M. (2007). Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction, Palgrave MacMillan. Değerlendirme. *Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı*, Yıl:4, Sayı:19.

Feyzioğlu, T.(1984). Atatürk'ün Dış Politikasının İlke ve Amaçları, *Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu*, İstanbul. 4-5.

Gök, M. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Dış politikasının İç ve Dış Kaynakları. *Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu*, İstanbul. 56-58.

Güleç, C. (2018). Dış Politika Analizde Karar Verme Süreci ve Karar verme Modelleri. *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3(1), 79-102.

İhsanoğlu, E. (1995). Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı. *Yeni Türkiye, 21. Yüzyıl Özel Dergisi* (3): 388-435.

Kürkçüoğlu, Ö.(1980). “Dış Politika” Nedir? Türkiye'deki Dünyü ve Bugünü, *I. SBF Dergisi*. 310-311.

Özbay F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, Cilt 3, Sayı 4.

Sander, O. (1979). Türk-Amerikan ilişkileri (1947-1964), Ankara; Dankwart A.Rustow (1982) ABD-Türk İlişkileri (1946-1979), Türkiye ve Müttefiklerinin Güvenliği, Ankara.

Sarınay, Y. (1988). Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi NATO'ya Girişi. *NATO ve Türkiye SBF Dergisi* (4) 143-150.

Tepebaş, U. (2007). Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Roller. *Stratejik Araştırma Dergisi*. Sayı:10.

TEZLER

Arıkoğlu, C. (2010). Uluslararası Sistemin Aldığı Yeni Biçimin Türk Dış Politikasına Etkileri/Kıbrıs Örneği. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güneş, A. (2017). Uluslararası Örgütler. *Yayınlanmış Tezi*. Academia.edu

Övgü, P. (2011). Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri Işığında Türkiye'nin Hükümetler arası Küresel ve Bölgesel Örgütlere Üyeliği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

Dış Politikanın Temel İlkeleri, Amaçları, Stratejileri (2008).

https://bilgiyelpazesi.com/egitim_ogretim/konu_anlatimli_dersler/uluslararasi_iliskiler_politika_konu_anlatimlar/dis_politika.asp(08 Nisan 2008).

Dış Politika Temel İlkeleri (2010).

<http://www.tarihsinifi.com/4636/t%C3%BCrkd%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1n%C4%B1n-temel-ilkeleri.Html>(09 Mart 2010).

Çetin, H. (2005). Türkiye'nin Dış Politika Öncelikleri.

[http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye-dispolitikaoncelikleri.html\(2005\).](http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye-dispolitikaoncelikleri.html(2005).)

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası. (2013). www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/ataturk-donemi-turk-dis-politikasi

II. Dünya Savaşı'nın Türk Dış Politikasına Yansımaları. (2013).

[http://politikaakademisi.org/2013/02/19/2-dunya-savasinin-turk-dis-politikasina-yansimalari/\(19 Şubat 2013\).](http://politikaakademisi.org/2013/02/19/2-dunya-savasinin-turk-dis-politikasina-yansimalari/(19%20Şubat%202013).)

Avrupa Birliği. (2008). AB Hakkında. https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en (07 Nisan 2018).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Hakkında(2018).
[https://www.osce.org/who-we-are\(2018\).](https://www.osce.org/who-we-are(2018).)

Avrupa Konseyi Hakkında (2018). [https://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are\(2018\).](https://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are(2018).)

BM Enformasyon Merkezi (2016). [http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/\(2016\).](http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/(2016).)

Ekonomik İşbirliği Örgütü (2018).

[http://www.oecd.org/about/history/.\(2018\).](http://www.oecd.org/about/history/.(2018).)

İslam İşbirliği Teşkilatı, (2018)

[https://www.oicoci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en\(2018\).](https://www.oicoci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en(2018).)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (2018). <http://www.bsec-organization.org/member-states>. (2018).

Kuzey Atlantik Savunma Örgütü. (2018). <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> (04 Ocak 2018).

Milletler Cemiyeti (2018). <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/milletler-cemiyeti-cemiyet-i-akvam-387>(2018).

Sarınay H. (2003). <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>(2003).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI VE SOYADI: Mehtap BİÇER

DOĞUM YERİ VE TARİHİ: Fatih - 08.06.1990

MEDENİ HALİ: Evli

E-MAIL: mehtapayan@hotmail.com

ADRES: Atakent Mah. Orkide 1 Sitesi Küçükçekmece/İstanbul

TEL NO: 0544 935 30 05

EĞİTİM BİLGİLERİ

2015-2018 İstanbul Arel Üniversitesi (Yüksek Lisans)

2013-2015 Anadolu Üniversitesi (Lisans)

2011-2013 Dumlupınar Üniversitesi (Ön Lisans)

2004-2007 Halkalı Toplu Konut Lisesi

1996-2004 Tahsin Banguoğlu İlköğretim Okulu

YABANCI DİL

İngilizce

SERTİFİKA BİLGİLERİ

2008 Bilgisayar İşletmeciliği

2008 İngilizce

2009 Bilgisayarlı Muhasebe